

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Bc. Petr Červený

**Ekonomie a etika jako předpoklad
obecného dobra a udržitelného rozvoje
společnosti**

Diplomová práce

Vedoucí práce: JUDr. Cyril Svoboda

Ekonomický konzultant: Ing. Pavel Kovařík

Praha 2016

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 14. dubna 2016

Petr Červený

Bibliografická citace

Ekonomie a etika jako předpoklad obecného dobra a udržitelného rozvoje společnosti, diplomová práce, Petr Červený, vedoucí práce Cyril Svoboda, Praha, 2016, 102 s. včetně příloh.

Anotace

Práce pojednává o základních předpokladech obecného dobra a udržitelného rozvoje společnosti. Zaobírá se tématy svobody, spravedlnosti, důvěry, zodpovědnosti, morálky, etiky a ekonomie, zkoumanými na konkrétním jevu *Světové finanční krize* v roce 2008. Pozornost soustřeďuje zejména na myšlení a chování lidí, kteří zde sehráli podstatnou roli, a to jak na straně institucí, politiků, ekonomů, finančníků tak běžných občanů. Pokouší se odkrýt všechny klíčové faktory vedoucí ke vzniku krize. V kontextu s tím, navrhuje možná východiska pro předcházení obdobných krizí v budoucnu.

Klíčová slova

Svoboda, spravedlnost, důvěra, odpovědnost, morálka, etika, pokrok, prosperita, dobro, rozvoj, krize

Annotation

The presented thesis deals with the basic premises of the common good and sustainable development of the society. The thesis deals with the themes of freedom, fairness, trust, responsibility, morality, ethics and economics tested on the specific phenomenon of the *Global financial crisis* in 2008. The attention is focused especially on the way of thinking and behavior of humans, which played a significant role, both on the part of institutions, politicians, economists, financiers and ordinary citizens. It reveals the key factors leading to the formation of crisis. In this context it suggests possible solutions to prevent similar crises in the future.

Keywords

Freedom, fairness, trust, responsibility, morality, ethics, progress, prosperity, good, development, crisis

Počet znaků (včetně mezer): 191438

Poděkování

Rád bych zde poděkoval především panu JUDr. Cyrilovi Svobodovi, jakožto vedoucímu práce, za jeho vedení a podporu při zpracování tématu diplomové práce a dále taktéž panu Ing. Pavlovi Kovaříkovi, lektorovi Vysoké školy ekonomie a managementu v Praze, jakožto ekonomickému konzultantovi.

Obsah

Úvod.....	6
1 Vymezení základních pojmů ekonomie, ekonomiky, morálky a etiky a jejich vzájemného vztahu	7
1.1 Základní pojmy	7
1.2 Vztah ekonomie a etiky	9
2 Svoboda, spravedlnost, odpovědnost a důvěra jako základní podmínky společenského pokroku a ekonomické prosperity.....	12
2.1.1 Pojem a princip svobody.....	12
2.1.2 Základní paradigmata principu svobody.....	12
2.1.3 Ekonomie a svoboda.....	17
2.2.1 Pojem a princip spravedlnosti.....	18
2.2.2 Instituce a spravedlnost.....	19
2.2.3 Jednotlivci a spravedlnost.....	20
2.2.4 Teorie dobra a spravedlnost.....	22
2.2.5 Ekonomie a spravedlnost.....	24
2.3.1 Pojem a princip odpovědnosti.....	26
2.3.2 Ekonomie a odpovědnost.....	27
2.3.3 Altruismus, egoismus a odpovědnost	28
2.4.1 Pojem a princip důvěry	29
2.4.2 Vývoj pojmu důvěry	30
2.4.3 Přehled soudobých koncepcí důvěry	34
2.4.4 Důvěra jako rys moderní doby.....	35
2.4.5 Důvěra jako základ pro ekonomickou prosperitu	37
2.5.1 Pojem a princip obecného dobra.....	41
2.5.2 Obecné dobro, vlastní zájem a odpovědnost	43
3 Finanční systém a jeho funkce, postavení finančních trhů v ekonomice a Světová finanční krize 2008	48
3.1.1 Finanční systém a jeho funkce.....	48
3.1.2 Postavení finančních trhů.....	50
3.1.3 Vymezení krizí v ekonomice	53
3.2.1 Světová finanční krize 2008	53
3.2.2 Shrnutí příčin krize	67
4 Ekonomie a etika minulosti a současnosti	70
4.1 Veřejný versus vlastní zájem	70
4.2 Morálka versus neřest	72
4.3 Dobro versus užitek	74
4.4 Přiměřenost versus nepřiměřenost	76
4.5 Iracionalita versus racionalita	79
Závěr	85
Seznam použitých zkratk	88
Seznam literatury a dalších zdrojů.....	89
Příloha č. 2 – Tulipánová krize	95
Příloha č. 3 – Milgramův a Stanfordský experiment	96
Příloha č. 4 – Závislost na ropě.....	98
Příloha č. 5 – Problematika Řecka.....	100

Úvod

Světová finanční krize se zdála udeřit v roce 2008 jako blesk z čistého nebe. Burzovní indexy po celém světě začaly strmě padat dolů, bankám se nedostávalo likvidity, mnoho lidí přišlo o úspory, o zaměstnání, o iluze a důvěru v ekonomiku, instituce, stát, systém. Společnost byla uvržena do nejistoty, objevily se sebevraždy, nastal společenský chaos. Dalo se této krizi předejít, jak se chovali zainteresovaní účastníci, co vše tomu předcházelo, jaké byly předpoklady, jaká vede cesta ven a možná náprava? Souvisí obecné dobro a udržitelný rozvoj společnosti s ekonomikou v jejím propojení s etikou?

Cílem práce je zkoumat myšlení, chování a jednání lidí, kteří ve Světové finanční krizi sehráli svou podstatnou roli, a to jak na straně institucí, politiků, ekonomů, finančníků, tak běžných občanů a následně se pokusit odkrýt klíčové faktory, které vedly ke vzniku tohoto celospolečenského chaosu. Na základě zjištění pak navrhnout možná východiska pro předcházení obdobných krizí v budoucnu.

Jako metodika práce byla zvolena kauzálně-systémová analýza, spočívající ve zkoumání jevu opakujících se ekonomických krizí, s cílem je vysvětlit a pochopit pomocí následující syntézy uvnitř nalezených příčin a zákonitostí Světové finanční krize 2008 i pomocí dalších aspektů.

Teoretická část se zabývá základními pojmy ekonomie, ekonomiky, morálky, etiky a jejich vzájemným vztahem, dále otázkami svobody a spravedlnosti, odpovědnosti a důvěry, jakožto základními podmínkami společenského pokroku a ekonomické prosperity, vytvářející předpoklady pro obecné dobro a udržitelný rozvoj společnosti.

Praktická část se zabývá finančním systémem s postavením a fungováním finančních trhů v ekonomice, provádí rozbor příčin Světové finanční krize v roce 2008, kde se soustřeďuje na ekonomické, morální, etické i další předpoklady a příčiny vzniku krize a následně prezentuje ekonomii a etiku minulosti a současnosti s hlavními představiteli a nositeli ekonomických a etických myšlenek.

Závěr shrnuje získaná fakta, provádí zhodnocení, včetně doplnění o sociálně psychologické faktory, které se zdály sehrát také svou roli pro vznik krize. I přes negativní aspekty krize se zabývá pozitivním přínosem krize z hlediska možnosti nápravy lidského, společenského a institucionálního jednání a navrhuje možná řešení.

1 Vymezení základních pojmů ekonomie, ekonomiky, morálky a etiky a jejich vzájemného vztahu

Úvod práce bych rád zahájil citací Doc. PhDr. Ing. Jana Urbana, CSc. (2014), absolventa Vysoké školy ekonomické v Praze a Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, působícího dříve v Akademii věd, šéfredaktora časopisu Ekonom, poradce v několika mezinárodních firmách a vedoucího katedry národního hospodářství na Právnické fakultě, který říká:

„Ekonomické rozbor, vysvětlení a doporučení, jimiž média i politikové veřejnost zahrnují, vycházejí velmi často z ustálených ekonomických klišé či mýtů. Mnohdy k jejich šíření přispívají i ekonomové, kteří předstírají, že principy, o něž se ekonomie opírá, jsou zcela nesporné a platné vždy a všude. Když britská královna navštívila na podzim roku 2008 London School of Economics, jedno z předních ekonomických vysokoškolských pracovišť, položila přítomným profesorům jednoduchou otázku, proč si nikdo z nich, ani dalších odborníků, nevšiml příznaků nadcházející finanční krize. Jeden z profesorů jí tuto skutečnost příznačně vysvětlil tím, že se všichni opírali o názory ostatních a věřili, že jsou správné“, (což královna komentovala slovy „it is awful“), (Urban, 2014, 11).

1.1 Základní pojmy

Oblast ekonomie a ekonomiky je např. vymezena podle Pavelky (2008) takto:

Ekonomie zkoumá alokaci vzácných zdrojů mezi alternativní využití, přičemž potřeby jednotlivých ekonomických subjektů jsou v podstatě neomezené, kdežto zdroje jsou omezené. Ekonomie se tak snaží nalézt řešení, jak nejvhodněji tyto zdroje v **ekonomice** použít, neboli se snaží dát odpověď na otázky: **Co** se bude z omezených zdrojů vyrábět? **Jak** se bude vyrábět? **Pro koho** se budou statky (či služby) vyrábět? Jelikož je realita velmi složitá, tak k jejímu pochopení a analýze využívají ekonomové **modely**, při kterých jakoby odhlíží od některých detailů. Tyto modely jsou tedy jakýmsi zjednodušením reality, jejichž výhodou je na jedné straně přehlednost, na druhé straně je nevýhodou možné opomenutí některého důležitého faktoru (Pavelka, 2008, 8-9).

Oblast morálky a etiky je vymezena podle Sekničky (2015) takto:

Morálka je to *co je*, tedy představuje společenskou instituci složenou z množiny standardů a principů uznávaných členy dané kultury.

Etika představuje teoretickou reflexi morálky *co by mělo být*, nepředstavuje však pravidla jednání, tedy normy, principy, hodnoty, ale sleduje je, zkoumá různé mravní postoje, aby ukázala předpoklady, možnosti a důsledky určitých způsobů jednání, chování a s nimi spojených hodnot, principů a norem.

Morálku a etiku chápeme jako výpovědi subjektivní povahy, které reflektují určitý subjektivní názor a jeho filozofickou orientaci.

Hospodářská etika je relativně samostatná vědní disciplína, která zahrnuje normy, hodnoty a principy, které usměřňují jednání a chování lidí v ekonomice.

Sokol (2010) hovoří dále o společném mravu, individuální morálce a etice, jakožto o hledání toho nejlepšího. Podle autora je společný mrav jednoduchý a účinný, nicméně selhává ve chvíli, kdy na sebe narazí dva *různé mravy*, neboť každý z nich je pro své nositele stejně samozřejmý, vycházejí přitom z jiných zkušeností a předpokladů. Na faktické meze společného mravu narazí v autorově pojetí lidé v okamžiku, kdy se ze svého společenství emancipovali a stali se odpovědnými, individuálně jednajícími osobami. Zde již nastupuje podle autora individuální morálka, jakožto mravnost ve smyslu dobrovolného sebeomezení, které se již neopírá o jednání většiny v dané společnosti, ale závisí na jednotlivci. Autor doplňuje, že budováním státní moci, mohla velká část požadavků na lidské jednání přejít z oblasti (individuální) morálky do oblasti (vymáhaného) práva, čímž se účinnost těchto předpisů posílila vědomím, že je i ostatní členové společenství budou dodržovat. Nicméně tím, že se právní řeč formuluje obecně ve smyslu rozlišení přípustného a nepřípustného jednání a posuzuje prostřednictvím třetích osob, důkazního řízení a veřejné procedury, nemůže oblast mravního jednání zcela pokrýt, přestože pokrývá velkou část toho, čím se řídí jednání člověka ve společnosti. Proto se podle autora již této skutečnosti věnovala zejména starší právní tradice poučená Aristotelem, který si tohoto jevu všímá a varuje před pouhým sledováním zákonnosti.

Autor uvádí, že kde je lidské jednání skutečně svobodné, tak nehledá pouze ono dovolené, ale lepší a případně nejlepší, přičemž do tohoto stavu se nelze dostat pouhým dodržováním pravidel, ale tak, že půjde za nějakým cílem nebo ideálem či se měří s výkony jiných. Autor v tomto smyslu upozorňuje na Nietzscheho kritiku morálky ve smyslu redukce morálního myšlení na morálku pravidel, neboť podle tohoto pojetí, pokud by se měl člověk spokojit pouze s dodržováním pravidel, vzdal by se toho nejlepšího čeho je schopen, a to *tvorění*. Podle Nietzscheho, v uvedeném autorově pojetí, sice dodržování pravidel zabezpečuje spokojenost a *dobré trávení* těm, kdo ničeho lepšího nejsou schopni, ale dává jim navíc do rukou *zbraň*, kterou mohou terorizovat ty nejlepší, což vede pak k ustrašenosti, závisti a pomstychtivosti, tedy k nihilismu. Proto autor odlišuje oblast svobodného hledání lepšího a nejlepšího od společného a individuálního mravu a nazývá ho etikou – částí praktické filozofie, která se ptá po dobrém, lepším a nejlepším, a to nikoliv pouze podle pravidel (Sokol, 2010, 69-73).

1.2 Vztah ekonomie a etiky

Ekonomické myšlení je založeno na předpokladech podle Sekničky (2015):

Obecná ekonomie, politická ekonomie

- Ekonomická racionalita
- Individuální partikulární zájmy
- Racionalita: náklady versus výnosy
- Výsledek: **ZISK**

Etické myšlení je založeno na předpokladech podle Sekničky (2015):

Obecná etika, praktická filozofie

- Etická racionalita
- Všeobecné univerzální zájmy
- Racionalita: dobro versus zlo
- Výsledek: **DOBRO**

Podle Sekničky (2015) jde tedy mezi ekonomikou a etikou o oblast konfliktu mezi ziskem a dobrem a dodává, že etický rozměr ekonomie bere v potaz i mravní cítění a zájem společnosti a druhý pouze ekonomickou racionalitu a vlastní zájem. Výsledkem racionality a vlastního zájmu je pak *homo oeconomicus*, kterým nazývá Sedláček (2012) rozumného jedince, který je veden čistě ekonomickými motivy, přičemž se rozhoduje tak, aby maximalizoval svůj užitek (Sedláček, 2012, 30).

Tento ekonomický model tak předpokládá podle Sekničky (2015) dokonalou, příp. nedokonalou ekonomickou racionalitu, vyznačující se tím, že jednotlivec má schopnost předjímat všechny myslitelné události a může optimálně volit mezi disponibilními možnostmi jednání, a to vše během jediného okamžiku a bez jakýchkoliv nákladů. V případě nedokonalé racionality je podle autora *maximalizace užítku* nahrazena tzv. *uspokojivým jednáním*, kdy si jednotlivec utváří reálnou představu o úrovni užítku, na který má nárok, tedy na očekávaný užitek. V těchto souvislostech autor tak poukazuje na rozdíly mezi faktickými a hodnotovými tvrzeními ekonomie a etiky ve smyslu kontroverze faktů a hodnot.

Faktická (skutková) tvrzení ekonomie podle Sekničky (2015):

- Spory mohou být řešeny na základě faktů a důkazů
- Relativně malé neshody
- Popisný: udat jak se věci mají
- Pravdivá nebo nepravdivá
- Nezávislá na hodnotových tvrzeních
- Pomoc při dosahování cílů

X

Hodnotová tvrzení etiky podle Sekničky (2015)

- Ne zrovna nejlepší způsob jak vyřešit neshody
- Relativně malá shoda
- Normativní: říci, jak by věci měly být
- Nejsou pravdivé nebo nepravdivé
- Závisí na skutkových tvrzeních
- Pomáhají stanovit cíle

K výše uvedenému uvádí Sen (2002), že ekonomie se zabývá skutečnými lidmi a tak není možné si nepoložit i onu sokratovskou otázku *Jak by měl člověk žít?*, která je základním motivem etiky a dodává, že je překvapující ostrý kontrast mezi neetickou povahou moderní ekonomie a jejím historickým vývojem, neboť ekonomie byla po dlouhou dobu považována za jednu z větví etiky a pokračuje, že ekonomie čerpá ze dvou zdrojů spojených s politikou, a to z *etiky* a tzv. z *inženýrství*.

Spojování ekonomie s etikou je možné podle autora najít již v Aristotelově Etice Nikomachově, kdy je předmět ekonomie vztažen k lidským cílům a poukazuje na to, že se zabývá bohatstvím, které není však tím hledaným dobrem, jelikož jde o ostatní praktickou nauku, kterou politik využívá pouze k tomu, aby mohl činit lidské dobro.

Aristoteles vidí tak politiku jako nejvyšší nauku, spojenou se společenskou prospěšností, za účelem dosažení lidského dobra, které se však nesmí zastavit na určitém bodě, např. efektivnosti, ale musí brát v úvahu širší pojetí dobra.

V tomto pojetí nachází autor kontrast s inženýrským (logickým) přístupem, který se zaobírá hledáním vhodných prostředků jak dosáhnout uspokojení bez ohledu na etiku, tedy lidské dobro a doplňuje, že motivace člověka je zde popsána v jednoduchých termínech a dobrotivost člověka chybí, nicméně i tento systém má co ekonomii nabídnout, což dokazují i díla významných ekonomů jako Adama Smithe, Johna Stuarta Milla, Karla Marxe, přestože ani jeden z přístupů není zcela dokonalý a bylo by vhodné najít určitou rovnováhu v tomto směru, doplňuje dále autor.

Skutečností však je, upozorňuje autor, že v soudobé moderní ekonomii etický rozměr ekonomie chybí, jsou upřednostňována fakta před normativními soudy a ignorován vliv etických úvah z hlediska skutečného lidského chování, což moderní ekonomii podstatně ochuzuje, neboť pohlíží na instituce i lidské bytosti velice úzce v duchu abstraktního modelu *teorie všeobecné rovnováhy*.

Nicméně jak autor dodává, pro pochopení vzájemných závislostí v rámci společnosti, má i tento abstraktní model svůj význam a nemusí být zcela neproduktivní, ale je možné dospět k lepším výsledkům ekonomie, bude-li se více zaobírat etickými úvahami, formulující lidské chování a rozhodování (Sen, 2002, 14-19).

2 Svoboda, spravedlnost, odpovědnost a důvěra jako základní podmínky společenského pokroku a ekonomické prosperity

2.1.1 Pojem a princip svobody

Podle Základní listiny práv a svobod jsou lidé svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní svobody a práva jsou nezadatelná, nezcizitelná, nepromlčitelná a nezrušitelná. Každý může činit, co není zákonem zakázáno, a nikdo nemůže být nucen činit, co zákon neukládá. Nikomu nesmí být způsobena újma na právech pro uplatňování jeho základních práv a svobod (Usnesení předsednictva ČNR č.2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod).

K rovnosti Hayek (2011) píše, že jsou počáteční šance i výsledky různých jednotlivců velmi různé, jelikož jsou ovlivněny okolnostmi jejich fyzického a společenského prostředí, vymykající se jejich kontrole (Hayek, 2011, 290).

Podle Nejezchleby (2013) představuje idea svobody v moderním myšlení základ lidské důstojnosti, je atributem nacházejícím se v jádru každé osoby a činí člověka člověkem, neboť pouze svobodné jednání se stává teprve lidským jednáním, kdy se člověk prostřednictvím tohoto jednání člověk rozvíjí a stává se sám sebou. Autor rozvíjí myšlenku, že svoboda je v moderní společnosti základní podmínkou morálního jednání, jelikož není vnímána jako neutrální kategorie, ale je ztotožňována s dobrem. Omezování svobody je tak podle autora pokládáno moderní společností za morálně špatné, na rozdíl od jejího rozšiřování, které hodnotí společnost pozitivně (Nejezchleba, 2013, 13).

2.1.2 Základní paradigmatu principu svobody

Nejezchleba (2013) stanovuje tři typy přístupu ke svobodě – první paradigma svobody představuje svým přístupem Aristoteles, jehož přístup je etický až eticko-právní, který zastupuje iracionální a racionální složka duše, tedy emoce (žádost) a rozum (úvaha), kdy teprve následně mohou vznikat ctnosti, jež směřují k cílům.

Aristoteles podle autora dále rozlišuje dobrovolné a nedobrovolné jednání, ke kterým uvádí, že pouze dobrovolné jednání může být subjektem morálního soudu, přičemž vstupní branou do problému dobrovolného a nedobrovolného jednání je otázka odpovědnosti, přičemž odpovědnost za lidské činy může být zrušena pouze jednáním pod nátlakem či jednáním z nevědomosti. Chvála, hana, odměna a trest se vztahují pouze k dobrovolnému jednání, neboť to, že se člověk chová ctnostně, musí záviset na něm, být tak původcem jednání, při kterém měl možnost se rozhodovat, píše autor a dodává, že ctnost je tak zároveň spojena s volbou. Aristoteles podle autora tak definoval ctnost formulí: „*Jest tudíž ctnost záměrně volicím stavem, který udržuje střed nám přiměřený a vymezený úsudkem, a to jak by jej vymezil člověk rozumný*“ (Nejezchleba, 2013, 13).

V pojetí Nejezchleby (2013) je jednání vyvolané žádostí pro Aristotela jednáním dobrovolným, přičemž Aristoteles nezkoumá, zda je svobodné, uvádí dále autor a dodává, že východiska Aristotela jsou totiž etická, nevšímá si tak jejich metafyzických důsledků, neexistuje zde představa univerzálního kauzálního nexu, neboť jeho svět je kauzálně otevřený, kde problém svobody jím samotným nebyl pocíťován, jelikož ten se dle něho týká jen uzavřených deterministických systémů.

Druhé paradigma zastupují v autorově interpretaci, ve druhém a třetím přístupu stoikové a epikurejci, kteří se pohybovali ve vztahu ke svobodě jako perspektivě kauzálního nexu, tedy v perspektivě příčinné souvislosti dřívějších událostí, které mají za příčinu co se stane později. Problematika svobody, rozhodování a odpovědnosti je dle autora tak nově pod jiným zorným úhlem, kdy teprve tady je mezi stoiky a epikurejci poprvé zřetelně formulována deterministická a indeterministická pozice s představou kauzálního nexu. Autor tak vymezuje stoický vesmír jako kauzálně uzavřený, kdy prostřednictvím vztahu příčiny a účinku jsou všechny vesmírné události propojeny, každý stav věcí je nutným důsledkem minulého stavu a zároveň je nutnou příčinou budoucího stavu věcí.

Na rozdíl od Aristotelova světa, v tomto světě neexistují alternativy, vše se děje jediným možným způsobem, jde v podstatě o osud, který nelze změnit, dodává dále autor. Epikuros vycházel podle autora z atomistické fyziky, kdy všechny makroskopické jevy jsou redukovány na atomy. Chtěl-li tedy Epikuros v tomto autorově pojetí uchopit svobodu metafyzicky, bylo ji třeba založit podle něj již na základní atomální úrovni.

Podle Epikura není skutečnost kauzálně uzavřená, může vzniknout nezapříčiněná událost, což je nezapříčiněná odchylka atomů, proto lidská svoboda je odvislá od nahodilé změny na mikroúrovni, přičemž se nejedná o vznik z ničeho, jelikož vlastností atomů je schopnost tuto odchylku vytvářet, vysvětluje autor.

Epikuros tak zakládá svobodu volby na náhodnosti odchylky, píše autor a dodává, že Alexandr z Afroisiady, mmj. kritik stoického řešení, vycházel z přesvědčení, že člověk může vybírat vždy z reálných alternativ a apeloval na lidskou důstojnost, která se jeví determinismem pošlapána. V Alexandrově pojetí podle autora spočívá svoboda ve skutečnosti, že člověk může za stejných okolností, jednou jednat jedním způsobem, jindy druhým způsobem, že je třeba k vnějším příčinám přiřadit i příčinu vnitřní, kterou je volící jedinec, neboť člověk je počátkem a příčinou toho, co se skrze něj děje. Podle autora je otázkou, zda je vůbec možné, vykládat svobodu v ráci kauzálně uzavřeného systému a dodává, že se zde tak střetávají dvě názorová paradigmat – paradigma filozofie svobody, která se systému vzpírá a paradigma upřednostnění systému, dodává autor.

Podle dalšího tvrzení autora Nejezchleba (2013) vytvořil filozof a myslitel Immanuel Kant svou transcendentální teorii svobody jako pokus najít odpověď na filozofické otázky, určující příčiny veškerého zájmu rozumu – *Co mám dělat?* a *V co mohu doufat?*, přičemž Kant se o svobodu opírá jako nejvyšší hodnotu života, která nemůže být však odvozena pouhou daností života, jelikož podle něj není svoboda derivátem fakticity a nemá faktický charakter, ale je naopak výkonem mravního subjektu a má nepodmíněný charakter, proto fakticitu překračuje a zároveň neguje, uvádí autor.

Podle autora vidí Kant takto koncipovanou svobodu ve zvláštním faktu danosti mravního zákona, jenž je přítomný v každém lidském jednání a je jeho nutným doprovodem, neboť mravní subjekt vždy ve svém jednání reflektuje jeho přítomnost a toto vědomí jeho danosti je výchozí podmínkou svobody, zakládá tak její možnost i skutečnost.

Kant se tak v autorově pojetí domnívá, že mravní zákon je v kauzálním vztahu k lidské praktické žádací schopnosti, tedy vůli a vybízí ji jednat v jeho intencích, přičemž podle něj existují dvě podoby vůle – první, co se řídí mravním zákonem, vystupuje jako nepodmíněný princip, který se stává autonomní veličinou – praktickým rozumem, jež je nejvyšším principem morality, na druhé straně, pokud se jím neřídí, stává se pak libovůlí neboli svévolí a tím eticky podružnou součástí, neboť má heteronomní charakter v pouhé náklonnosti a tvoří protiklad autonomní vůle. Heteronomní vůle je podle něj výrazem subjektivní egoistické sebelásky, sebeuspokojení a sobectví, tedy patologických rysů lidského života, vysvětluje autor.

Podle autora Kant tak soudí, že rozumní lidé musí jednat podle mravního zákona v duchu čisté praktické žádací schopnosti, mají přímo povinnost takto jednat a tento příkaz naplnit, jsou vybízeni tzv. zákonodárstvím rozumu, který má směřovat k nejvyššímu cíli lidského života, tj. ke svobodě, resp. mravnímu dobru, díky kterému mohou završit svůj život v nepodmíněné mravní ideji.

Kant tak odkazuje v autorově vidění mravní zákon na svobodu a svobodu současně na mravní zákon, neboť mravní zákon a svoboda se vzájemně podmiňují a poukazují na sebe. Kant tedy podle autora tvrdí, že svoboda odkazuje na své podmínky a tyto podmínky ji potvrzují a zdůvodňují, resp. svoboda odkazuje sama na sebe, sobě je příčinou i účinkem. Pojem svobody se tak stává v Kantově filozofii klíčem k uplatnění autonomie vůle, svobodu je podle něho třeba přijmout jako zákonnou potřebu, díky níž můžeme odhalit konečný účel našeho jednání a konání, avšak nesmí mít pouze teoretický charakter, ale musí být založen prakticky, v praktické činnosti rozumu, píše autor. V této činnosti se pak teoretický rozum stává praktickým a pojem svobody se prakticky realizuje, vysvětluje dále autor.

Podle autora se výchozím pojmem Kantova pojetí svobody tak stává pojem čisté, resp. dobré vůle, kdy je tato vůle nezávislá na vnějších faktorech, ale má charakter tzv. vnitřního sebeurčování, tj. své výtvoř (mravní zásady) vytváří sama za sebe a podrobuje se jim současně – dobrá vůle je tak v Kantově pojetí nejvyšším principem mravního jednání a zároveň se stává proto i nejvyšší příčinou i zdrojem nejen svobody, ale také dobra i mravnosti, neboť má svou plnou hodnotu sama o sobě, je odvozena z vlastního principu, tj. z aktu chtění, kdy se ve své zákonodárné činnosti řídí sama sebou, řízena kauzálním mechanismem, nabádajícím jí uposlechnout příkazy mravního zákona a jednat v jeho intencích.

Předpoklad dobrého jednání přisuzuje autor podle Kanta jen těm aktům vůle, které nemají partikulární charakter vzhledem k cílům, ale jsou motivovány ohledem na celek a mají obecný význam, proto pouze obecná forma vůle, tedy chtění vůbec, zakládá nepodmíněnou hodnotu svobody jako formy dobrého, tj. svobodného jednání, jakožto nejvyššího mravního předpokladu lidského života, tedy nejvyššího principu bytí, který představuje metafyzický základ lidství člověka.

Podle Kanta totiž platí, že kdo chce poznat smysl života a poslání a funkci základních etických pojmů dobra a zla, musí se vždy nacházet na půdě rozumu a vycházet z něj, neboť pouze praktický rozum totiž zajišťuje nadvládu svobody nad přírodou, ideálního mravního řádu nad chaosem a účelného uspořádání lidského světa účelů nad světem mechanických prostředků, protože *světlo rozumu je půdou, na níž se musíme pohybovat a z níž musíme vycházet, máme-li tendenci stát se svobodnými bytostmi a nefungovat jako pouhé loutky*, zprostředkovává autor toto Kantovo vysvětlení (Nejezchleba a kol., 2013, 13-95).

Hayek (2011) formuluje svobodu jako stav, ve kterém každý může používat své znalosti pro své účely, pokud nenarušuje zákony spravedlnosti, přičemž říká, že „*svoboda může být zachována jen sledováním principů a je ničena sledováním účelnosti*“ (Hayek, 2011, 81).

Putnová a Seknička (2007) uvádějí, že svoboda je nejdůležitější hodnotou lidské praxe a vymezuje svobodu pozitivně a negativně v tom smyslu, že pozitivně se jedná o přání člověka *být svým vlastním pánem* a negativně, že člověku *není bráněno* v tom, co dělá a dodává, že celkově je možno svobodu charakterizovat možností rozhodnout se bez ohledu na vnitřní nebo vnější omezení, přičemž svobody nelze člověka zcela zbavit, nicméně je možno jí značně omezit. Autoři dále píší, že svoboda v podnikání se zabývá morální svobodou, tedy svobodnou vůlí a svobodnou volbou, přičemž svoboda vůle obsahuje všechny rozhodovací procesy včetně motivace, tedy schopnost rozhodnout se určitým způsobem a pokračuje, že efektivita svobody volby spočívá v možnosti uskutečnit to, co člověk považuje za dobré nebo spravedlivé. Svoboda volby je tak odpovědí na pobídku rozumu, dodávají závěrem autoři (Putnová a Seknička 2007, 53).

2.1.3 Ekonomie a svoboda

Podle názoru Hayeka (2011) je z hlediska tržního řádu svobodná společnost pluralistickou společností bez společné hierarchie cílů, což se velké společnosti podle něj vytýká, že nemá dohodnutou stupnici cílů, přičemž se autor domnívá, že je to naopak její velkou výhodou, jelikož je tím umožněna individuální svoboda a vše, čeho si cení, neboť velká společnost vznikla z objevu, že lidé mohou žít pohromadě, v míru a být si vzájemně k prospěchu, i když se nedohodli na konkrétních záměrech, které sledují. Velkou společností tak v autorově pojetí drží pohromadě hlavně ekonomické vztahy, přestože se většina lidí zdráhá tento fakt přijmout, i když ve velké společnosti existují i další a četné sítě dalších neekonomických vztahů, nicméně to podle autora nemění nic na skutečnosti, že právě tržní řád umožňuje mírovou cestou sladit různorodé účely, přičemž to umožňuje procesem, který je ku prospěchu všem (Hayek, 2011, 316-321).

Finn (2012) ve sborníku *The Moral Dynamics of Economic Life* v recenzi Maška (2015), jenž je výstupem z římského symposia pořádaného Institutem pokročilých katolických studií a Papežskou radou pro spravedlnost a mír v roce 2010, s cílem vyrovnat se s podněty encykliky Benedikta XVI. *Caritas in veritate* (CV), uvádí např. názor Michaela Novaka, „že trh je jediným spolehlivým nástrojem utváření lidského bohatství, probouzí naši vynalézavost a ochotu riskovat (investovat)“, přičemž kritičtěji se k trhu vyjadřuje např. analytička amerického ministerstva hospodářství Rebecca Blanková v tom smyslu, že „trh je podle ní vždy dvojnásobný, je zdrojem rozvoje i úpadku, povznesení některých i ohrožení jiných a že je úlohou vlády zmírňovat tyto negativní dopady“ (Finn in Mašek, 2015, 2-3).

Hayek (2011) k tématu říká, že „ve společnosti svobodných lidí nemůže být záměrem politiky maximum předem známých výsledků, nýbrž pouze abstraktní řád, jenž bude mít takový charakter, že bude členům společnosti zajišťovat nejlepší příležitosti k dosažení jejich různých a z celé části neznámých konkrétních cílů. Společným dobrem v tomto smyslu není konkrétní stav věcí, nýbrž že toto dobro spočívá v abstraktním řádu, který musí ve svobodné společnosti ponechávat stupeň, do jakého bude muset být řád, který co možná nejvíce zvýší šance každého – ne v každém okamžiku, nýbrž pouze „vcelku“ a dlouhodobě“ (Hayek, 2011, 323).

2.2.1 Pojem a princip spravedlnosti

„*Spravedlnost je první ctností společenských institucí právě tak, jako pravda je první ctností systémů myšlenek*“ (Rawls, 1995, 17).

Sokol (2010) uvádí, že zatímco mrav a morálka regulují jednání z hlediska jednající osoby, lze je vidět i pohledem třetí nezúčastněné osoby, kdy se pak objevuje pojem spravedlnosti a dodává, že v celé západní tradici se spravedlnost pokládá za základní požadavek jednání mezi lidmi, za *paní a královnu ctností* a Aristoteles podle autora připomíná, že se nazývá *cizím dobrem - dobrem těch druhých* (Sokol, 2010, 83-84).

Rawls (1995) předpokládá v roli principů spravedlnosti, že společnost je komunitou, uznávající ve svých vztazích jistá pravidla chování jako závazná a tato pravidla určují pak systém kooperace, která mají napomáhat dobru jeho účastníků (Rawls, 1995, 17). Urban (2011) doplňuje, že společnost je systémovým celkem, který se rozvíjí a funguje podle vlastních zákonů (Urban, 2011, 88).

Podle Rawlse (1995) je pojem spravedlnosti určován principy, vymezující práva, povinnosti a vhodné rozdělování společenských statků. Koncepce spravedlnosti je tak podle něj interpretací této funkce a způsob přístupu k principům spravedlnosti nazývá teorií spravedlnosti jako slušnosti, resp. práva jako slušnosti, které odpovídá původnímu stavu rovnosti, stavu přírody v tradiční teorii společenské smlouvy, *statusu quo*, kdy základní dohody, k nimž se v této situaci došlo, jsou slušné. Proto autor označuje spravedlnost jako slušnost, která začíná společnou volbou prvotních principů pojetí spravedlnosti, jenž mají usměřňovat v budoucnu kritiky a instituce. Autor charakterizuje spravedlnost jako slušnost tím, že se účastníci počáteční situace chovají v užším slova smyslu racionálně a navzájem nezajímavě, ale ne egoisticky, spíše tak, že neprojevují zájmy o zájmy druhých ve smyslu duchovních cílů, neboť ty mohou být stejně protichůdné, jako například cíle stoupců různých náboženství. Podle autora tak spočívá terminologie společenské smlouvy v myšlence, podle níž je možné principy spravedlnosti pojímat jako principy, které by si vybrali racionální lidé, a že by se tím takto dala koncepce spravedlnosti vyložit a zdůvodnit, a že myšlenku společenské smlouvy lze dále rozšířit na volbu etické soustavy, na systém, který obsahuje principy pro všechny ostatní ctnosti, ne pouze na spravedlnost (Rawls, 1995, 17-24).

2.2.2 Instituce a spravedlnost

Rawls (1995) chápe instituce jako veřejný systém pravidel, vymezující úřady a pozice s jejich právy a povinnostmi, pravomocemi a výsadami apod., díky nimž jsou některé formy jednání povoleny a jiné nikoliv a dojde-li k přestupkům, jsou uplatněny tresty či protiopatření a rozlišuje je jednak na abstraktní předmět, definovaný možnou formou chování, popsáním systémem pravidel a za druhé jako myšlení, chování lidí a jednání lidí v určité době a na určitém místě v souladu s těmito pravidly, které jsou uplatňovány v souladu s veřejným porozuměním a při vědomí toho, že se má odpovídající systém pravidel dodržovat.

Autor dále upozorňuje na rozdíl mezi konstituivními pravidly instituce, která vymezují pravidla a povinnosti a mezi strategiemi a maximy, založenými na analýze přípustných činností, pro něž se jednotlivci a různé zájmové skupiny rozhodují v rámci naplnění svých zájmů. Podle autora by bylo ideální, aby šlo o taková pravidla, aby lidé vedeni svými zájmy jednali tak, aby byly naplněny především cíle dané společnosti (Rawls, 1995, 45-46).

Hayek (2011) píše, že řád je ve společnosti nezbytný, neboť bez něho by si nikdo nebyl schopen obstarat svoje věci nebo uspokojit své potřeby, přičemž řádem označuje stav věcí, ve kterém se velký počet prvků různých druhů chová k sobě navzájem tak, že znalost některé prostorové nebo časové části celku umožňuje, vytvářet správná očekávání týkající se zbytku, případně očekávání pravděpodobná, která se ukážou jako správná (Hayek, 2011, 58).

Urban (2011) se ke společnosti a řádu vyjadřuje tak, že *„společnost se nechází všude tam, kde se jedinec chová, jako by existovala, chová se vědomě nesobecky s ohledem a taktem ke druhým, tedy s vědomím toho, že existuje určitý řád. Společenský řád lze chápat jako soubor formálních a neformálních předpisů a pravidel chování, ze kterého se odvozuje soubor očekávání vůči lidskému chování“* (Urban, 2011, 89).

Urban (2011) zároveň dodává, že předpokladem pro fungování společnosti je existence společenského řádu, neustále budovaného, diskutovaného, průběžně upravovaného, ochraňovaného a zejména respektovaného, neboť tento řád následně do společnosti vnáší ustanovenou praxi a současně i schopnost vynutit si pomocí trestů poslušnost vůči ustanovené praxi, která je potřebná pro bezpečí života člověka z hlediska jeho schopnosti předvídání chování druhých lidí a jistoty určitých pevných a neměnných záchytných bodů. Podle autora již staří římscí právníci zaujímali stanovisko, že kde je společnost, tam je právo a naopak, v dnešních podmínkách řád, pravidla a určitá míra disciplíny, který ovšem nesmí jít za hranici základních lidských práv a svobod. Autor upozorňuje, že bude ale vždy zůstat individuální otázkou a odpovědností každého jednotlivce jak bude činit (Urban, 2011, 89-90).

Hayek (2011) k uvedenému píše, že řád je možné opravovat jen tím, že se zajistí, aby se principy na nichž leží, důsledně aplikovaly, nikoliv však tím, že se budou na nějakou část celku aplikovat principy, které se neaplikují na zbytek (Hayek, 2011, 354).

2.2.3 Jednotlivci a spravedlnost

Zima (2010) definuje pro potřebu řádu právo (objektivní) jako systém:

- obecně závazných pravidel a principů chování
- určený k regulaci chování ve společnosti
- usnadňující osobní a obchodní vztahy
- poskytující mechanismus pro řešení sporů
- tato pravidla jsou vyvinuta a vynucována státní mocí prostřednictvím sankcí

Vedle tohoto pojmu tzv. objektivního práva existuje podle autora ještě pojem subjektivního práva, definovaného jako míra možného chování, resp. jako souhrn oprávnění účastníka určitého právního vztahu (Zima, 2010, 13).

Rawls (1995) poukazuje na to, jaké principy musejí lidé v původním stavu vybrat nejen ke koncepci spravedlnosti, ale i principy ke každému základnímu pojmu, který spadá pod pojem práva, přičemž tím nemyslí přímo analýzu pojmu práva v tradičním slova smyslu.

Podle autora má širší pojem práva jako slušnosti spíše nahradit stávající pojetí práva a dále uvádí, že je třeba určit pořadí, v jakém musejí být různé druhy principů uznány, přičemž poukazuje na skutečnost, že se nejdříve vybírají principy pro instituce z důvodu společenského charakteru spravedlnosti, neboť osobní závazky a povinnosti předpokládají pojetí institucí a proto se musí obsah spravedlivých institucí vymezit dříve, než se stanoví příkazy pro jednotlivce, což znamená, že principy pro povinnosti a závazky se stanovují až po principech pro základní strukturu. V autorově pojetí je princip slušnosti, který se vztahuje na jednotlivce, vymezen požadavky na závazky a uvádí, že jednotlivce je zavázán chovat se v souladu s pravidly nějaké instituce, která je spravedlivá (nebo slušná), tj., že splňuje oba principy spravedlnosti a že dobrovolně akceptuje její výhody nebo využívá při prosazení svých zájmů možnosti, které má k dispozici. Autor zároveň dodává, že pokud jsou lidé zapojeni do vzájemně výhodného kooperativního podnikání, které je regulováno určitými pravidly a musejí ku prospěchu všech omezit svou vlastní svobodu, pak podrobeni takovému omezení, oprávněně požadují, aby se takto chovali i ti, kteří z toho mají nějaký prospěch. Zatímco tedy v pojetí autora závazky plynou z principu slušnosti, jsou zde ještě přirozené pozitivní a negativní povinnosti, které se vyznačují tím, pomáhat někomu jinému, pokud je v nouzi, nebezpečí, pokud se nedostáváme do nadměrného vlastního rizika nebo bychom vážně uškodili sami sobě: povinnost nikomu neublížit, nikoho nepoškodit a nezpůsobit nikomu žádné zbytečné utrpení. V tomto autor tak rozlišuje, že na rozdíl od závazků je pro přirozené povinnosti charakteristické, že se vztahují na jednotlivce bez ohledu na jeho dobrovolné činnosti a nejsou v žádné vymezující souvislosti s institucemi nebo společenskou praxí, jejich obsah není vymezen jejich pravidly. Podle autora je tedy naší přirozenou povinností nebýt krutí, lhostejní, mstiví apod., přestože jsme se k tomu nezavázali. Z pohledu spravedlnosti jako slušnosti je spravedlnost základní přirozenou povinností a ta po jednotlivci vyžaduje, aby uznal a podporoval spravedlivé instituce a je-li tedy základní struktura společnosti spravedlivá, má každý přirozenou povinnost hrát při tom svou roli, přičemž tyto principy jsou stejné jak pro jednotlivce, tak pro instituce, chápané jako hypotetické dohody uznané v prvotním stavu, vysvětluje autor. K principu dovolení ještě autor dodává, že jsou to takové činy, které můžeme, ale nemusíme učinit, nenarušují tak žádný závazek a ani přirozenou povinnost, stojí však za zmínku vyčlenit z morálního hlediska ty, které mají vztah k povinnostem a závazkům, jakožto třídu nesobeckých jednání, které jsou dobré, ale nejsou povinné ani závazné, přesto vytyčují pro oblast etiky mimořádně závažné otázky (Rawls, 1995, 74-78).

2.2.4 Teorie dobra a spravedlnost

Podle Rawlse (1995) je dobro člověka určeno tím, co je pro něho za relativně příznivých podmínek nejrozumnějším životním plánem a zároveň předpokládá, že v dobře uspořádané společnosti jsou představy lidí o jejich blahobytu přizpůsobeny veřejně uznávaným principům práva a že tito lidé přikládají různým statkům různou prioritu, přičemž v teorii spravedlnosti jako slušnosti má pojem práva přednost před pojmem dobra, neboť podle této teorie je něco dobré jen tehdy, pokud je to slučitelné s principy práva, které jsou k dispozici (Rawls, 1995, 237).

K tomuto se vyjadřuje Přibáň (2011) ve smyslu tzv. Radbruchovy formule, že pokud by se měl aplikovat zákon hrubě porušující princip spravedlosti jako princip všeobecné rovnosti, musí literu zákona ignorovat jako tzv. *bezprávní právo* (Přibáň, 2011, 30).

V Rawlsově (1995) pojetí teorie dobra sehrává např. svou roli při určování nejméně zvýhodněných členů společnosti a uvádí, že na této teorii závisí definice dobročinného a nesobeckého jednání a morální hodnoty člověka, neboť sebeúcta a pevná důvěra jsou nejdůležitějším primárním statkem a hlavními pojmy etiky. Autor dále uvažuje, zda je pro pro někoho dobrem být dobrým člověkem, když ne obecně, tak za jakých podmínek a je přesvědčen, že to lze v nějaké dobře uspořádané nebo téměř spravedlivé společnosti, kdy se ukáže, že být dobrým člověkem je skutečně dobré. Pro vysvětlení společenských hodnot a stability koncepce spravedlnosti je zapotřebí širší interpretace dobra např. prostřednictvím jednoho ze základních psychologických principů, že se u člověka projevují tendence milovat toho, kdo je miluje a kdo prosazuje jejich dobro, neboť v tomto případě zahrnuje dobro nejen primární statky, ale i poslední cíle, píše autor. Úplnou teorií dobra je tak podle autora ochota člověka jednat při kladném hodnocení institucí podle veřejné koncepce spravedlnosti, kdy vzniká smysl pro spravedlnost a morální cítění (Rawls, 1995, 237-238).

Dobrého člověka pak charakterizuje následně Rawls (1995) takto:

„Dobrý nebo mravně hodnotný je tedy pak takový člověk, který má v nadprůměrně míře široce založené vlastnosti nějaké mravní osobnosti, které by si si lidé v původním stavu z rozumných důvodů navzájem přáli mít. Protože principy spravedlnosti byly zvoleny a budou také, jak předpokládám, přísně dodržovány, každý ví, že si bude ve společnosti přát, aby i ostatní lidé projevovali morální pocity, které podporují jejich dodržování“ (Rawls, 1995, 258).

Podle Rawlse (1995) s výše uvedeným souvisí sebeúcta, jakožto nejdůležitější primární statek člověka, která zahrnuje smysl vlastní hodnoty s pevným přesvědčením člověka, že stojí za to uskutečňovat svou představu o dobru a svém životním plánu. Autor dále rozvíjí myšlenku, že současně sebeúcta předpokládá důvěru ve vlastní schopnosti, závisí-li to na jeho schopnostech své záměry uskutečnit a dodává, že bez sebeúcty upadá člověk do apatie a cynismu. Teorie spravedlnosti jako slušnosti proto přisuzuje sebeúctě větší význam než jiným principům, neboť podmínky pro lidi, kteří respektují jeden druhého i sami sebe, se vzájemně doplňují v rozumných plánech, shrnuje autor.

Vedle sebeúcty se autor dále věnuje studu člověka, který charakterizuje bolestným pocitem, při které zakusil člověk újmu své sebeúcty nebo poranění své hrdosti.

Autor však rozlišuje mezi studem a lítostí, neboť podle něj je lítost pocit vyvolaný ztrátou téměř každého druhu dobra, např., že jsme něco provedli, co nám uškodilo, v popředí stojí většinou promarněné příležitosti nebo prostředky a nebo, že jsme něco učinili, za co se stydíme, že jsme se neřídili podle našeho životního plánu, který položil základ hrdosti, kdy pak litujeme smyslu pro vlastní hodnotu. Autor úvahu rozšiřuje, že zatímco lítost je obecný pocit, vyvolaný nedostatkem nebo ztrátou, co pro sebe považujeme za dobré, tak stud je citové rozpoložení, které je vyvoláno tím, že sebeúcta člověka, jako zvláštní druh dobra, došla k úhoně. Autor ještě rozlišuje mezi přirozeným studem vyplývajícím z nedostatků naší osobnosti, odhalující ztrátu nebo nedostatek vlastností, které bychom chtěli mít jako jiní lidé a morálním studem, který souvisí s pojmem dobrého člověka a zdatností své osobnosti vzhledem ke ctnostem, které jeho životní plán požaduje. Autor dále popisuje rozdíl mezi morálním studem a vinou na příkladu, kdy někdo podvádí, chová se zbaběle apod. a pak cítí vinu i stud. Cítí se tak vinným, jelikož jednal proti svému smyslu pro právo a spravedlnost a při prosazování svých zájmů se provinil vůči právům ostatním lidí a tento pocit bude silnějším, pokud lidé, které poškodil, byli v bližších vztazích nebo je jim nějak zavázán. Současně pociťuje i stud, neboť se mu škodlivým chováním nepodařilo dosáhnout dobra sebeovládání a jeho bližní, na nichž závisí smysl pro vlastní hodnotu, ho nepokládají za hodnotného člověka, vysvětluje k tomu autor.

Autor zakončuje toto pojednání tedy tím, že v případě studu i pocitu viny jde o vztahy k jiným lidem a v každém z nich se projevuje naše uznání prvotních principů práva a spravedlnosti, přičemž tyto pocity se mohou u člověka projevovat v rámci různých zorných úhlů (Rawls, 1995, 260-263).

2.2.5 Ekonomie a spravedlnost

Podle Rawlse (1995) musí teorie politické ekonomie obsahovat interpretaci veřejného blaha na základě koncepce spravedlnosti, neboť navozuje rozvažování občanů v otázkách ekonomické a sociální politiky a zdůrazňuje, že ekonomický systém není pouze institucionálním prostředkem k uspokojování současných potřeb, ale povzbuzuje a utváří i požadavky budoucí tím, že pokud lidé nyní spolupracují za účelem volby svých současných přání, ovlivňují tím svá pozdější přání, jejich budoucí osobnost. Autor dále pokračuje, že jelikož tedy ekonomické poměry mají takové účinky, předpovídá volba těchto institucí představu o lidském blahu a o tom, co může jaká instituce učinit a dále dodává, že tento výběr musí být učiněn z morálních a politických důvodů, stejně tak jako z ekonomických.

Podle názoru autora to, po čem lidé touží a chtějí mít, závisí na psychologických předpokladech, ať už jsou nebo nejsou správné, nicméně je tímto třeba vymezit třídu statků, které si člověk obvykle přeje jako součást přirozených a rozumných životních plánů, které mohou zahrnovat cíle nejrůznější.

Proto musí být systém spravedlnosti stabilní, tedy podporovat sám sebe tím, že musí být organizován tak, aby vyvolával u lidí smysl pro spravedlnost, přání jednat kvůli spravedlnosti v souladu s jejími pravidly a její instituce podněcovaly ctnost spravedlnosti a odrazovaly s nimi různá neslučitelná přání a nároky, doplňuje autor.

Politická ekonomie se tedy má zabývat ekonomickým sektorem a správnou formou institucí, které regulují hospodářskou činnost, strukturu trhů apod., zakončuje tvrzení autor (Rawls, 1995, 161-165).

Obdobný názor zastával podle Urbana (2011) již Aristoteles, který označuje člověka jako tvora společenského a politického, organizovaného prostřednictvím institucí obce a státu, resp. prostřednictvím společnosti se srozumitelným a obecně uznávaným řádem, zaručující všestrannou prosperitu (Urban, 2011, 89-90).

Sen (2002) zmiňuje, že koncepce práv se v ekonomii objevuje často a základní ekonomické koncepce rozdělení, směny, smlouvy aj. zahrnují také různé další typy práv a dodává, že současná ekonomie zastává názor, že práva nemohou být vnitřně významná, jelikož jsou považována pouze za prostředek k dosažení užitku a tak existenci ani naplňování těchto práv není připisována žádná vnitřní důležitost, což se projevuje v tzv. *inženýrském přístupu* ekonomie, který se vyznačuje omezeným chápáním etiky.

Autor zdůrazňuje, že chování založené pouze na vlastním zájmu může být nepřijatelné i pro etické přístupy, založené na právu a svobodě a uvádí Nozickovu teorii práv, která vyhláší právo člověka dosahovat čehokoliv za předpokladu, že neporuší ontologická omezení, která mu brání zasahovat do legitimních aktivit druhých.

Člověk tak dle této teorie může libovolně uspokojovat svůj zájem, v rámci tohoto omezení a bez jakýchkoliv povolení či překážek, nicméně po etické stránce to neznamena, že by výkon tohoto práva byl přijatelný, neboť existence takového práva sice brání ostatním, aby omezovali člověka při maximalizaci svého zájmu, ale to není ještě důvodem, aby on opravdu sledoval jen svůj vlastní zájem.

Podle autora tak tato Nozickova teorie může být spojena s prosazováním morální přijatelnosti toho, aby každý člověk uvažoval o tom, jak pomoci druhým.

Hodnota svobody tak nemusí být podle autora pouze v tom, že umožní dosažení nějakého prospěchu, ale může být hodnotou i sama o sobě, jelikož může přesahovat hodnotu skutečně dosaženého reálného stavu.

Jak bylo autorem již zmíněno, ekonomie pohlíží na práva pouze jako na právní entitu, instrument bez vnitřní hodnoty, přesto v poslední době dochází k oživení etiky založené na právech, přičemž je na ně pohlíženo v deontologické rovině a mající formu omezení, která musí ostatní respektovat, ale neřeší složitou problematiku vzájemných závislostí, kterou sociální etika včetně ekonomie obsahuje (Sen, 2002, 45-61).

2.3.1 Pojem a princip odpovědnosti

Klusoň (2003) píše, že princip odpovědnosti se vztahuje k následkům jednání, resp. rozhodnutí, na osobu oprávněnou jednat, resp. rozhodovat a pokud byl jejím jednáním někdo poškozen, je jednajícím osobou vzniklou újmu třeba odčinit.

V této souvislosti je podle autora veden spor o to, kdo je onou osobou, zda vždy pouze jednatel nebo naopak nějaký společenský celek a rozlišuje tak mezi metodologickým individualismem a metodologickým holismem.

Podle autora metodologický individualismus vychází z představy, že aktivity celku jsou vykonávány konkrétními jednotlivci a tak sociální útvar odpovědný za takové aktivity je nemožný, naproti tomu metodologický holismus jakožto kolektivismus, považuje společnost za samostatnou entitu, ve které je kolektivní odpovědnost možná. Problémem individualismu se zdá být podle autora odpovědnost jednotlivce za výsledek nějakého spontánního procesu a u holismu pak, že se zodpovědnost jednotlivců ztrácí v anonymitě celku, přičemž v praxi se oba přístupy vzájemně propojují, což ukazuje autor na příkladu globalizace, která je představována svobodou sdružování a fúzí podniků do mocných a silných nadnárodních firem a dále fúzí těchto firem samotných, které nemohou být z důvodu absence pravidel a odpovídajících institucí regulovány, čímž vzniká problém s tím, že představitelé těchto firem nejsou nositeli odpovídající odpovědnosti. Přitom je podle autora známo, že čím je soutěž na trhu ostřejší, tím jsou praktiky nevybíravější a proto na ochranu tržního prostředí musí být vůči těmto všeobecně známým skutečnostem, uplatňována odpovídající hospodářská politika.

Autor dále pokračuje, že je určitým paradoxem tržní soutěže, že tato instituce není sama o sobě sebezáchovná, nýbrž že ponechána svému vlastnímu osudu, může vést až k vlastní likvidaci a dodává, že je třeba ještě rozlišit mezi zodpovědností a nezodpovědným chováním, kdy *člověk, který má velkou zodpovědnost, může v praxi jednat naprosto nezodpovědně*, čímž se nezodpovědné chování v prostředí velkých celků zvětšuje a tím hrozí nebezpečí, že z důvodu neovladatelnosti takových celků, by mohla být zničena svoboda i odpovědnost jednotlivce, poškozeny principy demokracie, omezeny funkce státu a tím současně i vážně ohroženy podmínky udržitelného rozvoje na celé planetě (Klusoň, 2003, 34-36).

Finn (2012) v recenzi Maška (2015) *The Moral Dynamics of Economic Life* k výše uvedenému uvádí, že trh podle Barrery se může z křesťanského hlediska jevit jako „*znamení nástroj kreativity a konstruktivní technologické změny, avšak je-li ponechán jen sám sobě (pouhé mentalitě účinného získávání zdrojů), stává se slepým vůči svým nezamýšleným důsledkům pro každodenní myšlení, jednání a mravní étos (konzumismus, individualismus, neosobní zacházení s lidmi apod.)*“ (Finn in Mašek, 2015, 1).

Klusoň (2003) dále uvádí, že na povahu činu jednající osoby je možno pohlížet z charakteru jejich cílů, norem a hodnot, jež konkrétní jednání regulují nebo upravují, což jsou většinou zákony a morální hodnoty a normy a dodává, že tak vedle zákonného postihu jednajícího, se odpovědnost člověka vztahuje i na narušení morálního řádu společnosti, norem morálky a pravidel chování, které není zákonnou normou postihováno, ale takto jednající osoba bude v budoucnu vystavena postihu např. ve formě ztráty důvěry apod. (Klusoň, 2003, 34-36).

2.3.2 Ekonomie a odpovědnost

Klusoň (2003) píše, že z hlediska zkoumání účelovosti lidského jednání jde v ekonomické teorii o kontroverzní otázku, kterou se ekonomové hlavního proudu nechtějí zabývat, neboť podle nich toto patří do etiky a hodnotových soudů, případně psychologie, sociologie apod. Nicméně v poslední době se rozvíjí nové odvětví ekonomické teorie, tzv. institucionální ekonomie, zabývající se člověkem jako tvorem sociálním, který žije a rozvíjí se v sociálním prostředí, které je třeba znát, a to včetně jeho institucí, protože instituce nutí člověka nést odpovědnost a z tohoto titulu pak být odpovědným, neboť odpovědnost jako hodnota je výsledkem žití člověka ve společnosti stejně, jako např. jazyk, myšlení, ambice, morální hodnoty apod., což potvrzuje podle autora i Marxova teze, že bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím (Klusoň, 2003, 15-32).

Pokud je ovšem podle Klusoně (2003) morální stav společnosti pokleslý a takové jednání není společností považováno za škodlivé a tedy i za nezodpovědné, nedojde k morálnímu postihu tohoto nezodpovědného chování.

V takovém případě nejsou tak formálními institucím – neformální instituce oporou a princip odpovědnosti může být uplatněn jen z části, píše autor.

Z hlediska ručení z odpovědnosti za způsobené škody obecně platí, že majetek by měl být základem kompenzace škodlivých následků jednání odpovědné osoby při jejím nezodpovědném chování. Zároveň majetek dává jeho držiteli určitou moc, ne vždy kontrolovatelnou a viditelnou, přičemž tato majetkem získaná moc, může svádět ke zneužití a nezodpovědnosti, dodává autor (Klusoň, 2003, 34-36).

2.3.3 Altruismus, egoismus a odpovědnost

Klusoň (2003) zkoumá cestu k moci na pozadí odpovědnosti, sobectví a altruismu a uvádí, že při posunu od vlastního prospěchu k zájmu o druhé, se zvyšuje odpovědnost jednajících, od nejbližších k ostatním lidem až po instituce, společenský řád a přírodu. Nejzřetelnější je to podle něj u menších celistvých skupin jako je rodina, kdy se jednatel dokáže vžít do pocitů a potřeb druhého, přebírá shodná měřítko dobra a zla. Další příklad altruismu je dle autora případ, kdy jednatel má vlastní uspokojení z toho, že se druhým dostává určitého prospěchu i bez jeho přispění, přičemž častějším případem je stav, kdy jednatel k tomuto prospěchu ještě sám přispívá, čímž se vyvolává pocit odpovědnosti za osud jiných a rozeznává altruismus skutečný (autentický) a symbolický, který je postaven na základě egoismu ve smyslu, že altruismus bude realizován pouze do okamžiku, kdy hraniční užitek jeho altruistického jednání, nepřevýší hraniční užitek jeho aktivit egoistických a jako příklad uvádí sponzoring nebo i dobročinnost, kterou spatřuje jako jistou formu pojištění pro případ selhání trhu nebo státu ve smyslu ochrany před radikalizací společnosti. Autor zmiňuje, postoj Geore Sorose, jednoho z nejbohatších mužů světa, finančníka a filantropa, který se kriticky staví k současnému vývoji kapitalismu z hlediska bezohlednosti a upadajících sociálně-společenských hodnot, a to díky systému kde se prosazují lidé, kteří jsou bez jakýchkoliv morálních ohledů a zábran, jakožto zdroj k naplnění tzv. transakční společnosti, podkopávající sociální hodnoty a uvolňující morální omezení. Ve své knize si tak Soros podle autora současně klade kritické otázky vlastní odpovědnosti za výsledky finančních transakcí, které uskutečňoval, a to ve smyslu, že jako anonymní účastník finančních trhů nesměl zvažovat sociální důsledky svých akcí.

Nicméně si byl podle autora vědom, že za některých okolností mohou být tyto důsledky škodlivé, avšak jejich ignorování si ospravedlňoval tím, že hrál tzv. *podle pravidel*.

Kromě toho si Soros v tomto autorově pojetí uvědomoval, že jeho morální ohledy reálný svět neovlivní, neboť pokud by se nezúčastnil, zaskočil by jeho místo někdo jiný. Pokoušel se tak být v tomto pojetí vítězem jako účastník trhu a pokoušel se zároveň sloužit obecnému zájmu jako občan a lidská bytost, píše autor.

Soros se tak profiluje jako dokonalý egoista i altruista zároveň a vyjadřuje zároveň přesvědčení, že trhy musí být omezovány a regulovány zásahy zvenčí, dodává autor, jenž na tomto příkladu demonstruje, že vztahy odpovědnosti k sobectví a altruismu nám velí neodmítat nejen odpovědnost jednotlivce za ostatní lidi, ale ani za instituce, za jejich pravidla a hodnoty, neboť odpovědné jednání prospívá nejen jednotlivcům, ale i celku, resp. společnosti a proto odpovědnost je součástí tzv. obecného dobra (Klusoň, 2003, 37-42).

K tomuto se vyjadřuje také Urban (2011), že díky široké akceptaci ideologie růstu jako smyslu existence západní civilizace, kdy nepřetržitě navyšování spotřeby a materiálního blahobytu, tedy mít a spotřebovávat stále více, který je zároveň prezentován jako jediný fungující recept na štěstí, narážíme nejen na ekologické limity, ale i zásadní hodnoty spojené s udržitelností života (Urban, 2011, 216).

2.4.1 Pojem a princip důvěry

Důvěru je možné podle Sedláčkové (2012) definovat v pozitivním slova smyslu jako „*víru ve spolehlivost, pravdivost či schopnost určité osoby nebo věci*“. V negativním slova smyslu pak jako „*víru, že něco nebo někdo je dobrý, upřímný a poctivý a nebude se nás snažit nijak poškodit nebo oklamat*“ (Sedláčková, 2012, 37).

Podle této definice důvěry Sedláčkové (2012) se tak předpokládá dvoustranný vztah, kdy na jedné straně je aktivní subjekt rozhodující se k důvěře, spolehající se na něco nebo někoho, a na druhé straně se nachází objekt důvěry, vyznačující se určitými vlastnostmi a schopnostmi, přičemž jsou tedy ve vztahu důvěřování patrné dvě složky – první se odvíjí od povahy subjektu, aktéra, který důvěřuje a druhá od povahy objektu, proto je možné chápat důvěru jako určitý vztah než jev.

Antropologické pojetí důvěry podle francouzského antropologa a sociologa Mause zdůrazňuje reciprocitu jako normativní standardy podporující směnu, neboť povinnost dát, přijmout a oplatit není čistě racionální, jelikož během dávání většinou neuvažuje dárce o navrácení nákladů, nicméně v dlouhodobějším výhledu toto navrácení očekává, vysvětluje autorka.

Podle autorky v archaických společnostech založených na daru jsou okruhy lidí zřetelně rozlišeny – na přátele a nepřátele, čímž funguje princip reciprocity, zatímco u moderních vysoce stratifikovaných a diferencovaných moderních společností se tento princip vytrácí. Autorka zmiňuje ještě na závěr behavioralistický přístup spočívající na hodnotové nautralitě, jež chápe důvěru jako očekávání stability sociálního kontextu, resp. ochotu ostatních účastníků splnit své smluvní vztahy, klíčové pro spolupráci, přičemž tento přístup považuje autorka spíše za určitou předpověditelnost situace než za důvěru. Autorka dále uvádí, že sociologické zkoumání důvěry je možné srovnat také podle jednotlivých úrovní, a to jednak jako vlastnost jednotlivců, vlastnost sociálních vztahů nebo jako vlastnost sociálních systémů, kdy v prvním případě je důvěra viděna jako funkce individuálních osobnostních proměnných s důrazem na pocity, emoce a individuální hodnoty.

Ve druhém případě jde podle autorky o vnímání důvěry jako kolektivní vlastnosti, kdy je zkoumána její role v rámci společenských institucí, jako prostředek k dosažení organizačních cílů. Ve třetím konceptu se k důvěře přistupuje jako k hodnotnému obecnému blahu, vycházejícímu z individuálního jednání členů společnosti, občanské komunity jako sociální síti důvěry a spolupráce, sociálního kapitálu, dodává autorka (Sedláčková, 2012, 37-39).

2.4.2 Vývoj pojmu důvěry

„Fenomén důvěry nepatří k jevům, které se objevují teprve v určitém stádiu vývoje společnosti. Důvěru lze považovat za základní podmínku sociálního soužití v prostředí archaické, tradiční, moderní i pozdně moderní společnosti. Přestože jako princip zůstává důvěra stejná, formy jejího projevu se přetvářejí spolu s proměnami charakteru celých společností“ (Sedláčková, 2012, 1).

Sedláčková (2012) píše, že tradičně byl pojem důvěra vztahován k víře, jako o důvěru k nadpřirozené síle, na níž je člověk závislý, přičemž důvěra byla chápána jako součást víry společně s náboženskou doktrínou a přestože je víra tradičně pojímána jako protiklad rozumu, tak podle autorky už Pascal poukazoval na skutečnost, že víra není pouhým pasivním přijetím neznámého, ale že obsahuje i taktické rozhodnutí podstoupit riziko v podmínkách nejistoty, čímž je možno v této úvaze spatřovat počátky moderního uvažování o důvěře, spojující v sobě prvky víry a rizika.

Autorka dále zmiňuje, že je zajímavé všimnout si lingvistického hlediska slova *důvěra*, které je například v anglickém pojetí *trust* dodnes jistota, spolehlivost, poctivost, věrnost nebo závazek vůči někomu, na rozdíl od francouzštiny, kde slovo důvěra jako *confiance* je významově blízké naději, naivní, efektivní nebo vášnivé víře. V anglosaském pojetí je tedy kladen důraz na racionální a praktickou stránku důvěry, v románském pojetí se více vztahuje k intuitivnosti, citovosti až naivitě, vysvětluje. V češtině byla důvěra zaznamenána až v 16. století ve významu víry v Boha, aby se postupně přiblížila dnešnímu významu spojení s vírou v někoho, blízkým přátelstvím či optimismem, vztahující se tak více k bližšímu okruhu lidí, jako doména více soukromá než veřejná, dodává autorka závěrem.

Podle autorky je druhá polovina dvacátého století označována za dobu, ve které došlo k příchodu z moderní společnosti na společnost postmoderní, přičemž je tento přechod provázen globálními změnami v mnoha oblastech, díky nimž jsou narušeny tradiční integrační mechanismy a dochází k proměně charakteru sociálních vazeb na straně jedné, na druhé straně komplexita a vzájemná závislost společenských systémů vedou k hledání příčin tohoto stavu.

Autorka upřesňuje, že první zmínky o ještě plně nerozvinuté důvěře lze najít v konceptu německého sociologa Tönniese, který se ve svém díle *Gemeinschaft und Gesellschaft* z roku 1887 zabývá dvěma základními typy společenských vztahů, vycházejících ze dvou typů vůle, které ovlivňují způsob jednání členů společnosti, a to vůlí přirozenou, na které je založena lidská pospolitost a vůlí arbitrární, založené na kalkulaci osamostatnělého myšlení, zaměřující se na vnější cíle.

Z konceptu pospolitosti vycházejí pak podle autorky následná pojetí občanské společnosti jako *mezostruktury* neboli *intermediální sféry* rozmanitých lidských skupin, situovaných mezi úrovní rodiny a makroúrovní národa (státu), kdy je tato společnost spojena pevnou sítí mezilidské loajality, angažovanosti, solidárnosti a víry, jakožto sdružení lidí stojících mezi jednotlivci a politickými institucemi, čímž tvoří jakýsi obranný val proti rozpínavému státu nebo tyranii většiny a ve které se lidé učí občanským dovednostem, jako je důvěra k druhým lidem.

Jinou dvojíto vzhledem k důvěře, představuje v pojetí autorky rozlišení mechanické a organické solidarity francouzského sociologa Durkheima, založené na rozvinutosti dělby práce, kdy při nerozvinuté dělbě práce panuje mezi lidmi solidarita mechanická, která je založena na citové, hodnotové a názorové jednotě všech členů společnosti, čímž je individualita víceméně pohlcena kolektivním vědomím.

Na druhé straně, jak uvádí autorka, diferenciací práce a specializace vede k organické solidaritě, založené na vzájemné závislosti – *interdependenci*, přičemž ale současně respektuje lidskou individualitu ve společnosti a dodává, že z tohoto konceptu organické solidarity vychází americký ekonom Fukuyama, přičemž tento konstruuje pojem *spontánní sociabilita*, kdy zdůrazněním role profesních organizací vyplňuje prostor mezi rodinou a státem, který je důležitý pro utváření sociální důvěry.

Dle vysvětlení autorky představuje pak Durkheimův pojem *morální hustoty* počet jedinců, kteří jsou skutečně ve vztazích nejen obchodních, nýbrž i duševních, tj. kteří nejen vyměňují služby nebo spolu soutěží, nýbrž žijí i společným životem. Podle polského sociologa Sztompky přispívá takové prostředí např. k důvěryhodnosti obchodních partnerů, tak i k rozšíření důvěry v komunitě, dodává autorka.

Posun a uvažování o důvěře jako o samostatném tématu přinesl podle autorky až německý sociolog Simmel, který společnost nevidí staticky, ale dynamicky jako neustálý proces sdružování, zespolečenšťování, ale i transformování a přerušování sociálních vztahů na principu reciprocity, přičemž tato vzájemnost je základem komunikace mezi jedinci.

Autorka Sedláčková (2012) dále pokračuje, že v narůstání počtu sociálních vazeb, jejich nestálosti a pomíjivosti, daných narůstáním fragmentálnosti, pohyblivosti a proměnlivosti sociálního světa v důsledku života moderní společnosti, viděl Simmel i přes nebezpečí pro integritu osobnosti moderního člověka, také jeho šanci k osobnostnímu rozvoji a celkové sociální integraci. Proto je jev narůstající komplexity sociálního světa a nejistoty v moderním světě v soudobé sociologii úzce spojován dle názoru autorky s problematikou důvěry.

Autorka dále píše, že v tomto duchu buduje svou teorii důvěry další německý sociolog Luhmann nebo Beck či anglický sociolog Giddens, kteří navazují na Simmelův postřeh, který se zabývá vedle oblasti mezilidských vztahů, také důvěrou v makrosociální entity jako je důvěra v peníze, což je významné tím, že mezi dvě směřující strany vstoupila strana třetí, zaručující skutečnou hodnotu odpovídající penězům.

Podle autorky jsou tak hotovostní operace podmíněny veřejnou důvěrou ve vládu, která peníze vydává, důvěrou v trvalost, stabilitu a budoucí směnitelnost peněz, přičemž Simmel se vyjadřuje v tom smyslu, že pocit osobního bezpečí, který dává vlastnictví peněz, je možná nejkonzentrovější a nejostřejší formou a manifestací důvěry v sociopolitickou organizaci a řád.

Důvěra v peníze tak může být chápána jako kvazináboženská víra, při které se důvěra zakládá spíše na závazku, než na kognitivním porozuměním, píše autorka a dodává, že z tohoto pojetí vychází i Giddens tím, že důvěra v moderní instituce spočívá na neurčitém a dílčím porozumění jejich znalosti základně.

Simmel podle autorky definoval důvěru dále z funkcionalistického hlediska, kdy ji označil za jakéhosi prostředníka mezi věděním a nevěděním, neboť princip důvěry uplatňuje jedinec právě v situaci polovědění, kdy má určité informace o objektu důvěry, ale přesto mnohé o druhé straně zůstává skryto.

Pokud chce jedinec jednat a navázat vztah, musí se přesunout přes neznámé, což je umožněno právě aktem důvěry, které je v současné moderní společnosti nepostradatelnou součástí výbavy člověka pro každodenní jednání, vysvětluje závěrem autorka (Sedláčková, 2012, 13-39).

Fenomén důvěry je spojen např. podle Milтона Friedmana (1997) s tím, proč lidé přijímají kousky papíru (bankovky) při směně za zboží či služby? A odpovídá: „*protože mají důvěru, že ostatní udělají totéž*“. Kousky papíru mají hodnotu, protože všichni věří, že hodnotu mají, resp., každý si myslí, že hodnotu mají, protože jejich zkušenosti vypovídají o tom, že hodnotu mají (Friedman, 1997, 20).

2.4.3 Přehled soudobých koncepcí důvěry

Během první poloviny 20. století se tedy studium důvěry přeneslo z makroúrovně více na mikroúroveň, spojené s uvažováním o principech skupinové soudržnosti a tvořením sociálních sítí, píše Sedláčková (2012) a pokračuje, že americký sociolog Blau v šedesátých letech zmínil důvěru v souvislosti s konceptem sociální směny, kdy tato směna podle něj zahrnuje nespécifikované závazky, jejichž splnění závisí na důvěře, jelikož nemůže být absencí závazné smlouvy vynuceno, přičemž tato důvěra sama důvěru v sociálních vztazích generuje. Počátkem osmdesátých let se pak v sociologii objevují již ucelené koncepce důvěry, pojednávající o důvěře jako o sociálním *tmelu společnosti*, které vycházejí z předchozích poznatků filozofie, sociologie, psychologie, ekonomie i politických věd, nicméně teprve nyní se důvěra stala samostatným předmětem sociologie s různými teoretickými a metodologickými přístupy, přičemž první ucelenou moderní teorií je považována koncepce zmíněného německého sociologa Luhmanna, navazujícího na Simmela, kdy rozlišuje mezi důvěrou a důvěřivostí – důvěra vyžaduje angažovanost, předpokládá riziko a spadá více do roviny osobních vztahů, zatímco důvěřivost je pasivní a týká se vztahu aktérů k funkčním systémům, např. ekonomickým nebo politickým, k čemuž se kriticky vyjadřuje Giddens, píše autorka.

Na Simmela z hlediska pojetí funkcionalistického pojetí důvěry navazuje podle autorky během osmdesátých let americký sociolog Barber, který ji chápe jako jednání spojené s očekáváním stálosti a fungováním přirozeného a morálního sociálního řádu, přičemž zkoumá její projevy v různých institucionálních a profesních oblastech.

Koncem osmdesátých let se zabýval italský sociolog Gambetta rolí důvěry při kooperativním jednání, a to jak na mikrosociální, tak makrosociální úrovni, přičemž v devadesátých letech dochází k umocnění zájmu o fenomén důvěry, kde je důvěra zkoumána v rámci teorie racionální volby, v reflexivní sociologii či z kulturalisticko-politologických nebo ekonomických pozic, dodává autorka.

Teorii racionální volby zastupoval podle autorky americký sociolog Coleman, který pracuje s pojmem *sociálního kapitálu*, kdy důvěru zkoumá jako součást čistě racionálních transakcí mezi důvěřujícím a důvěřovaným. Podle této teorie se racionální aktér rozhodne důvěřovat, pokud se mu pro možný zisk z transakce vyplatí riskovat i zklamání důvěry, přičemž Coleman rozlišuje tři systémy důvěry:

V systému *vzájemné důvěry* jsou oba aktéři jak v roli důvěřujícího a důvěřovaného a při pozitivní zpětné vazbě zde dojde k posílení míry důvěry a spolehlivosti obou aktérů. Ve druhém systému *řetězci důvěry*, je důvěra tvořena prostředníky mezi důvěřujícím a důvěřovaným, což demonstruje Coleman na doporučení automechanika důvěryhodným sousedem, kdy ho pak důvěřující považuje také za důvěryhodného.

Třetím systémem je systém *důvěry třetí strany*, která je na mikroúrovni osobou důvěřující oběma stranám a na makroúrovni pak formální organizací, která přebírá komplexní závazky jedné strany vůči druhé, což je demonstrováno na příkladu vložení peněz do banky a následně jejich zapůjčení jiné osobě, přičemž ručitelem je banka, uvádí závěrem autorka (Sedláčková, 2012, 22-24).

2.4.4 Důvěra jako rys moderní doby

Podle Sedláčkové (2012) Giddens navazuje na Luhmannův koncept spojení důvěry s nejistotou a rizikem, kdy fenomén důvěry zkoumá jakožto typický znak pozdní moderní doby. Giddens podle autorky tvrdí, že celý institucionální aparát modernity závisí na důvěře, což je způsobeno tím, že je oddělený od tradice, která představovala v tradiční společnosti jeden ze základů pro důvěru, která vznikala socializací a současně přispívala k ontologickému bezpečí tím, že vytvářela důvěru v kontinuitu minulosti, současnosti a budoucnosti, resp. v celkové a další trvání světa.

Druhým základem jsou v pojetí autorky příbuzenské vztahy, umožňující stabilizaci sociálních svazků v čase a prostoru, třetím prvkem byla místní komunita jako sousedství nebo farnost, tedy pro tvorbu důvěry známé prostředí. Čtvrtým prvkem byl pak náboženský systém, jež skrze víru a rituály zabezpečoval interpretační rámec lidského života a přírody. Důvěra byla tzv. *lokalizovaná*, tedy podle autorky vázána pouze na určitý okruh lidí, na určitý kontext, daný určitou rutinizací běžného života, což zaručovalo onen ontologický pocit bezpečí.

Narušení tradiční životní rutiny je tak pocíťováno nejen jako ohrožení, ale i jako zásah do identity jedince, jelikož ten vyžaduje od svého okolí průběžné potvrzování stálosti sociálního a materiálního prostředí, kterého se nyní v moderní společnosti nedostává, naopak se toto období vyznačuje velkou dynamikou a změnami, se kterými se musí jednatlivec i společnost neustále vyrovnávat, čímž vzniká více stresu a úzkosti, které se tak stávají jakýmsi protipólem důvěry, píše autorka a dále uvádí, že vyrovnání se s novým stavem života v současné modernitě je ukryto právě ve fenoménu důvěry, proto musí být důvěra založena jinak, než tomu bylo v tradiční společnosti. Giddens se podle autorky tak domnívá, že klíčem k osobní důvěře v nových podmínkách je vřelost a otevřenost, neboli aktivní důvěra ve smyslu otevření se nejen jeden k druhému, ale i k sobě samému ve smyslu sebezkoumání, neboť v moderní společnosti musí jednatlivec sám hledat svou identitu mezi strategiemi a možnostmi, které poskytují abstraktní systémy.

Jde o sebepojetí, vyznačující se buď sebedůvěrou či nedůvěrou v sebe sama, což značně ovlivňuje vztah jedince k okolí, ke kterému se otevírá a vkládá do něj svou důvěru, očekávající kladnou odezvu: potvrzení důvěry, přičemž nashromáždění záporných zkušeností, může vést ke ztrátě důvěry v ostatní lidi i okolní svět, vysvětluje dále autorka a doplňuje, že v podmínkách globalizovaného světa došlo podle Giddense ke změně prostoru a času, čímž dochází k navazování sociálních vztahů nezávisle na zeměpisém prostoru, zároveň k šíření institucionálních vzorců, technologií, znalostí nebo životních stylů a vztahy *tváří v tvář* tak ustupují do pozadí a vzniká neustále více a více vztahů tzv. mezi nepřítomnými druhými, kteří se nalézají při společné komunikaci na jiných místech a v rozdílných situacích, čímž zároveň narůstá svoboda druhé strany a současně se snižuje možnost její kontroly. Proto řešením problému svobody druhého a jeho nekontrolovanosti, je právě důvěra se svou schopností překonat nejistotu z časoprostorového rozpojení.

Taková důvěra musí být založena v Giddensově pojetí podle autorky v neosobních principech ve smyslu abstraktních systémů, tedy víře ve správnost do velké míry neznámých principů, na praktických zkušenostech a na důvěře v expertní vědění, neboť člověk je v moderní době velmi závislý na expertních systémech, kdy je obklopen různými lidskými výtvoři, které usnadňují jeho život, nicméně množství a složitost těchto systémů neumožňuje jednotlivci jejich pochopení. Přestože jednatel může vycházet ze svých zkušeností s funkčností či nefunkčností systémů nebo ze záruk analýz expertů, nakonec zůstává na princip důvěry v abstraktní systémy odkázán, upozorňuje autorka.

Přesto Giddens vidí abstraktní systémy pozitivně ve smyslu snadnějšího lidského žití ve specializované společnosti, na rozdíl od německého sociologa a filozofa Becka, který vidí i jejich odvrácenou tvář spočívající v naprosté odkázanosti člověka na experty a přenechání jejich rozhodovací moci v mnoha oblastech života, dodává na závěr autorka (Sedláčková, 2012, 24-27).

2.4.5 Důvěra jako základ pro ekonomickou prosperitu

Podle Sedláčkové (2012) vidí americký politický ekonom Fukuyama důvěru jako zásadní podmínku pro ekonomickou prosperitu, přičemž poukazuje na kulturní podmíněnost ekonomického systému, která je často ekonomy opomíjena.

Fukuyama tak v tomto tvrzení autorky utváří svou základní tezi, že kultura ve smyslu etických zvyklostí, jako např. schopnost spontánního sdružování je důležitá pro organizační inovace a vytváření bohatství společnosti a na tomto základě tak rozlišuje mezi společnostmi s nízkou a vysokou mírou důvěry, přičemž se domnívá, že ve společnosti s vysokou mírou důvěry, se pomocí této spontánní sociability, vytvářejí asociace středního rozsahu, které jsou nejlepším řešením pro rozvoj moderních ekonomik. Tzv. morální komunita je ve Fukuyamově pojetí důležitým prvkem pro prostředí důvěry, neboť tato komunita, vycházející z určitého etického systému, založeném na etických zásadách a na vzájemných morálních závazcích, které jsou internalizovány jejími členy, vytváří základ pro vzájemnou důvěru, která je chápána jako určité *očekávání* vyvstávající z opakovaného a poctivého kooperativního jednání, založeném na společných hodnotách komunity, zprostředkovává toto pojetí autorka.

Fukuyama podle autorky dále uvádí, že nezáleží ani tak na hloubce či druhu sdílených hodnot, nýbrž je hlavní, že jsou společné, přičemž některé tzv. etické kódy mohou mít širší rádius tím, že kladou důraz na poctivost, dobročinnost a benevolenci vůči širší komunitě. Na druhou stranu má však podle autorky rozšiřování důvěry ve Fukuyamově pojetí i své meze, neboť ve větší komunitě není možno už každému bezelstně důvěřovat, resp. spoléhat se na to, že se všichni budou řídit internalizovanými pravidly, protože ve větší a rozšiřující se komunitě roste i anonymita, tudíž je možné, že se objeví i nějaký *černý pasažér*, který se pokusí důvěru zneužít. Proto se musí podle něho v určité fázi přijmout komunita i psaná pravidla a sankce zabraňující zneužívání důvěry. Další možností je prostřednictvím vysokých nároků na členství v komunitě, ztížit vstup do takové komunity, přičemž obecně je tak možno říct, že čím větší jsou nároky na vstup a čím náročnější je etický systém komunity, tím vyšší je soudržnost a vzájemná důvěra mezi členy komunity, čímž je i ekonomicky velmi výhodná, aniž by Fukuyama podle autorky současně popíral potřebu instituce smlouvy nebo obchodního práva, které jsou nezbytnými podmínkami v prostředí moderní ekonomiky.

Podle názoru autorky se tak nedomnívá, že by bylo možné nahradit vnější pravidla pouze důvěrou a morálními závazky, nicméně se podle ní domnívá, že vysoká míra důvěry zvyšuje ekonomickou výkonnost snížením tzv. transakčních nákladů, tedy nákladů, které vznikají, směňují-li ekonomické subjekty vlastnická práva a vynucují si vlastnická práva s tím, že obě strany mohou věřit v poctivost druhé strany, což umožňuje transakce bez komplikovaných smluv, příprav na řešení neočekávaných problémů a eliminaci možných sporů a souzení. Kromě toho smluvní strany nemusí maximalizovat zisk za každou cenu v tzv. krátkém období, jelikož jim tento deficit bude vynahrazen v období tzv. dlouhém, resp. v dlouhodobém výhledu. Fukuyama tak spojuje důvěru dle autorky s ekonomickou prosperitou, ale na rozdíl od teoretiků racionální volby v ní spatřuje dědictví tradičních komunit, přičemž ukazuje její ohrožení v moderní společnosti a kapitalistickém systému, nicméně přesto optimisticky tvrdí, že i v dnešní moderní společnosti s tržním systémem se vytváří vzájemná důvěra díky spontánnímu sdružování, jehož mechanismus ale Fukuyama blíže již nevysvětluje, ale přichází podle autorky s jedním zásadním poznatkem, že ne všechny formy důvěry a sociální soudržnosti musí být apriori výhodné a jako příklad uvádí sektářství, kdy se jednotliví členové komunity uzavírají do sebe, čímž limitují důvěru jen na své členy a k ostatním členům společnosti chovají nedůvěru.

V případě ekonomické nevýhodnosti uvádí jako příklad soudržnost danou protěžováním příbuzných, tedy tzv. bratříčkování, kdy tato loajalita převažuje nad ekonomickou racionalitou, dodává na závěr autorka (Sedláčková, 2012, 29-31).

Podle Mlčocha (2006) je dnešní hlavní proud ekonomického myšlení individualistický, utilitaristický a konsekvencionalistický, východiskem je jednotlivec, sledující svůj vlastní zájem, své individuální dobro, který se zajímá jen o důsledky svých akcí.

Důvodem proč tomu tak je, je v pojetí autora to, že se současná ekonomie snaží prezentovat sebe samu jako objektivní vědu, nezávislou na morálce a ostatních lidských hodnotách, nepřijímající odpovědnost za vznik a řešení závažných společenských problémů, vyplývajících z tohoto přístupu. Podle autora je tak výstupem člověk, redukovaný a degradovaný na pouhého kalkulátora užitku, rozvrhujícího své chování a jednání v čase a ve všech aspektech, *co mu to vynese* (Mlčoch, 2006, 10-12).

Marx (2013) uvádí, že ekonomika je dílčí oblastí moderní společnosti, která ovlivňuje a utváří všechny ostatní oblasti a společenské vztahy a které se nemusí kritizovat, jelikož všechny životní podmínky člověka se k ekonomice vztahují, včetně náboženství, rodiny a kultury. Jak však dále autor píše, existuje ohrožení, které spočívá v upřednostnění pouze vlastního zájmu jednotlivce a dosažení jeho zisku (Marx, 2013, 59-60).

Urban (2011) doplňuje, že ohrožení vychází ze *zpeněžení* všech podstatných částí života společnosti, kdy známe sice cenu všeho, ale hodnotu ničeho. Podle autora např. sociální myslitel Tomáš Halík hovoří o období moneyteismu a francouzský sociolog a filozof Lipovetsky vidí současnou dobu jako éru konzumu (Urban, 2011, 216).

Jak dále Marx (2013) píše, lze na případech amerických společností jako Enron a Worldcom jasně ukázat, že individuální chování spočívající pouze v zaměření na vlastní výhodu, bude škodlivé a neobecně prospěšné.

Přesto podle autora vytvořilo tržní hospodářství základnu pro blahobyt širokých vrstev obyvatelstva, který však nebyl nějakým automatizmem trhu, ale politickými opatřeními, dosaženými i za přispění křesťansko-sociálního hnutí a dalších státních zásahů a regulací (Marx, 2013, 61).

Mlčoch (2006) uvádí, že bez elementární vzájemné důvěry by se nemohl zrodit řád opakovaných transakcí mezi dodavateli, odběrateli, politickými partnery, klienty finančních korporací a důvěru přirovnává k neviditelnému aktivu, které je ve skutečnosti tvrdým jádrem finanční ekonomie, bez kterého není šance na ekonomickou prosperitu, přičemž náhlý propad důvěry na finančních trzích může znamenat ekonomickou a následně politickou krizi nejen zemí, nýbrž i celých regionů.

Podle autora přišel americký ekonom Arrow s myšlenkou, že zaostalost mnoha zemí na světě je možné vysvětlit místním nedostatkem vzájemné důvěry, přestože tehdejší inženýrská ekonomie pracovala stále s viditelnými aktivy ve formě kapitálu a práce. V případě důvěry se tak zdálo, že jde sice o důležitý fenomén, ale fenomén spíše intuitivně chápaný, nedostatečně vymezený a málo operaciolizovaný ve vědeckém slova smyslu.

Postupem času však došlo podle autora k posunu chápání důvěry, která se propojuje s filozofií, a to ve spojení s racionalitou a týmovou spoluprací, která je pro ekonomii klíčová. Autor spojuje důvěru s fenoménem rizika, kdy v obecných situacích uvažuje o důvěře jako součásti *kalkulovaného rizika*, který se ukazuje např. na hodnocení bonity klientů banky bankéřem nebo např. na výzkumu studentů z FSV UK v jejich strategii opakovaných her, vedoucích ke vzniku důvěry a jejímu posilování mezi partnery, dále na budování dobré pověsti a reputace, kdy na tomto *goodwillu a reputačním kapitálu* má zájem každý, kdo má zájem na kontinuitě podnikání v dlouhodobém horizontu, přičemž je tato strategie ohrožena *bluffy* podvodných podnikatelů, jimž jde pouze o vybudování zdání důvěryhodnosti, kterého se vzápětí jsou ochotni vzdát za okamžitý zisk. V mezinárodním měřítku existuje podle autora etický audit, který bere v úvahu čest a slušnost partnerů, na druhé straně korupčnost prostředí, a to z hlediska vnímání rizik spojených s podnikáním, investováním, splácením dluhů, emisemi cenných papírů, kdy se tímto problémem zabírají různé ratingové agentury, auditní firmy, indexy, přičemž váha těchto hodnocení je závislá na kredibilitě a reputaci těchto specializovaných firem, obchodujících se svým dobrým jménem.

Příklad skandálu výše zmíněného Enronu a dalších velkých firem podle autora ukázal, že sektor světových auditních firem je příliš malý a konkurenceschopnost mezi nimi nedostatečná, čímž může ztráta důvěry v ně samé, ohrozit kredibilitu celého sektoru.

V této souvislosti pak autor zmiňuje skutečnost, že ekonomická teorie, postavená na utilitarismu a koncekvencialismu, musí brát v potaz i záměry, úmysly a intence – pověst, čest a slušnost obchodních partnerů, ba že je musí ve svém nejvlastnějším zájmu kvantifikovat, že s nimi musí kalkulovat, neboť toto vše tvoří spojovací můstek, jenž se staronově klene mezi *morálkou kupeckou a morálkou rytířkosti*, odkud je pak už jen krůček k osobní důvěře, důvěryhodnosti a reputačnímu kapitálu.

Osobní důvěra, jako projev vášně, náklonnosti, sympatie, je téměř nekalkulovatelná, je rozdílná od důvěry v obchodě, jelikož porušení smlouvy se může ukázat (i při kalkulaci újmy a postihu na reputaci) jako efektivní, píše autor. Zrada v osobních vztazích je však pro důvěru zcela zničující, neboť zde má porušení implicitní smlouvy demoralizující účinky, dodává na závěr autor (Mlčoch, 2006, 69-72).

2.5.1 Pojem a princip obecného dobra

Podle Mlčocha (2006) započalo rozvíjení pojmu společného dobra, resp. jeho konceptu již v dávné minulosti filozofií a teologií a v současné době se rozvíjí také v politologii a sociologii. Autor nachází již v Aristotelově Etice Nikomachově definici společného dobra jako většího, dokonalejšího, noblesnějšího a hodnotnějšího dobra než je dobro jednotlivce, přičemž spatřuje v pozdějších dobách odklon od tohoto konceptu, díky přiznání jednoho ze základních práv člověka *jít za štěstím*, kdy v případě ekonomie spočívá toto štěstí, v pojetí zakladatele moderní ekonomie Adama Smithe, v bohatství (národů), které začíná sledováním zájmů jednotlivce, jenž se mělo stát zdrojem nové společenské dynamiky a v tomto důsledku i společného dobra (Mlčoch, 2006, 45-46).

Klusoň (2003) prezentuje dobro ve dvou rovinách, jakožto faktickou možnost jednotlivce využívat všechna práva a svobody, která jsou mu zaručena a ve druhé rovině pak povinnost jednotlivce k dobru celku, tedy blahobytu společnosti. Tato povinnost pak podle autora spojena s rovným právem mít z něj prospěch, čímž obecné dobro tak zobrazuje na straně jedné odpovědnost jednotlivce k ostatním, resp. celku a na druhé straně je dobro celku garantem práv a svobod jednotlivce (Klusoň, 2003, 42).

PRMS v Kompendiu (2008) uvádí, že filozoficky je důležité pochopení atributu nedělitelnosti společného dobra, jelikož společné dobro není jen součtem individuálních dober, byť přináležejí každému zvlášť, neboť jen společně je možné ho dosáhnout, zvýšit a zabezpečit jeho působení i s ohledem na budoucnost (Kompendium, 2008, 93).

Mlčoch (2006) v této souvislosti píše, že ekonomická aplikace principu nedělitelnosti dobra spočívá v nedělitelnosti svobody obecně, svobody podnikání, ochrany vlastnických práv z hlediska drobných akcionářů, tak i velkých vlastníků akcií, přičemž je důležité přijmout princip společného dobra na všech úrovních, ve kterém má smysl o něm uvažovat, neboť žádný jednolivec nemůže najít naplnění sebe sama bez toho, že existuje s ostatními a pro druhé, což se týká aspektů jako jsou zabezpečení míru, organizace moci, státu a nadstátních struktur, zdravého systému moci soudní, ochrany životního prostředí a základních práv člověka na potravu, oděv, obydlí, zdravotní péči, vzdělání a přístup ke kultuře, svobodě pohybu a projevu, náboženských svobod a práv menšin. K výše uvedenému podle autora Kompendium uvádí, že *„jestliže každému člověku přináší tato práva, je současně také každý odpovědný za péči o společné dobro a za jeho rozvoj“* (Mlčoch, 2006, 51).

Princip obecného dobra je podle Klusoně (2003) založen v základních právech a svobodách člověka (ČR v Listině základních práv a svobod), čímž vytváří jeden z předpokladů, aby se člověk mohl postarat o svůj osud, případně o osudy ostatních, ale je třeba dodat, píše dále autor, že rovnost těchto práv a svobod ještě neznačí současně rovnost příjmů a důchodů, ani se takového práva dožadovat, neboť tato nerovnost je charakteristickým rysem tržní ekonomiky, k níž se koncepce obecného dobra vztahuje. Autor to zdůvodňuje tím, že lidé se nerodí jako rovné bytosti, což je dáno jejich fyzickým a psychickým rozdílem, odlišnými vlastnostmi a schopnostmi, různými sociálními podmínkami, do kterých se narodili, což jsou danosti, které nelze rychle změnit, ale existuje předpoklad, že po určitém čase lze dosáhnout potřebné kvalifikace a dovedností vedoucích k úspěchu a majetku, a to pokud člověk usilovně pracuje a má i nezbytnou dávku štěstí. Tím přispívá k růstu nerovnosti v majetku a v důchodech, což není ale podle autora nic politováníhodného, pokud se lidé dostanou k majetku poctivou prací a poctivými podnikáním, neboť to je jedna z podmínek akumulace kapitálu, který když je správně a dobře investován, zvyšuje životní úroveň všech.

Princip obecného dobra tak nepopírá ani nekritizuje zájem jednotlivce na vlastním prospěchu, ani se nestaví proti ziskovému směru podnikání, vysvětluje autor.

K povinnostem státu, resp. veřejné správy patří, aby v rámci společnosti byly utvářeny rovné vztahy práv, povinností a odpovědnosti a aby byly následně dodržovány a rozvíjeny, včetně pravidel a nástrojů hospodářské politiky, které by měly povinnost, resp. odpovědnost občanů k obnově práv a svobod ostatních podporovat, neboť tyto mechanismy pomoci a odstraňování poruch jsou součástí paradigmatu obecného dobra, dodává autor na závěr (Klusoň, 2003, 43-44).

2.5.2 Obecné dobro, vlastní zájem a odpovědnost

Klusoň (2003) si klade otázku, zda je možné dospět do stavu obecného dobra pouze fungováním soutěžního trhu a zda je reálné v tomto směru spoléhat se jen na vlastní zájem jednotlivce, který vstoupil do ekonomické teorie především s Adamem Smithem a jeho dílem *Bohatství národů*, ve kterém nazývá osobní zájem přirozenou snahou člověka zlepšit své postavení jako základ samočinného spontánního řízení ekonomických procesů a základ hospodářského řádu svobodné soutěže, řízený neviditelnou rukou k výsledku, který nebyl ničím záměrem a v němž jednotlivci jednají k obecnému prospěchu, aniž si to uvědomují. K tomuto Smithově pojetí se vyjádřila podle autora např. konference katolických biskupů Anglie a Walesu tak, že dle jejich názoru nelze obecné dobro ponechat pouze osudu diktátu trhu, ať v dokonale soutěžní a svobodné tržní ekonomice. Dle autora však Smith předpokládal, že se individuální spotřebitelské volby budou v rámci trhu řídit morálními úvahami (Klusoň, 2003, 47-50).

Sen (2002) k tomu uvádí, že se Smith stal paradoxně obětí redukcionismu, neboť ekonomové z něj učinili *guru* vlastního zájmu, a to v ostrém rozporu s tím, co zastával (Sen, 2002, 30).

Podle Mlčocha (2006) šlo Smithovi o prospěch národů a tím o dobro celého lidstva. Stejně tak šlo podle autora, o co největší užitek – pro co největší počet lidí, jakožto o smysl hospodářského systému, také utilitaristovi J.S.Millovi, který spojoval politickou ekonomii s morální filozofií.

Autor zmiňuje, že koncept společného dobra se nově objevil v roce 2000 na výroční konferenci Světové banky a Mezinárodního měnového fondu v Praze, kdy se objevily termíny jako *globální finanční dobro* a *architektura globálního dobra* v souvislosti s vyhlášením boje proti světové chudobě. Podle francouzského ekonoma s praxí vládního úředníka, výkonného ředitele soukromé korporace, bývalého viceprezidenta Světové banky, výkonného ředitele Eurotunelu a spolupředsedy evropské iniciativy na podporu *business ethics*, Jeana Loupa Dherse, je společné dobro integrující kombinací dobra jednotlivce a dobra společenství – není tedy ani veřejným zájmem, ani výslednicí tržních sil, ani teoretickým optimumem ekonomů. Je totiž principem vycházejícím z prostého faktu, že každý člověk je současně jedinečnou individualitou a přitom členem lidského společenství, dodává autor (Mlčoch, 2006, 47-48).

K egoismu, jakožto prostředku k dosažení společného dobra, se dle Mlčocha (2006) vyjadřuje Kurt Baier ve svém díle *Egoism* (1993, s. 197-204) tak, že „*nikdo dosud nenalezl podmínky, za nichž by skupina neomezených egoistů dosáhla společného dobra...nejslibnější kandidát na tyto podmínky...dokonale konkurenční trh, jak je definován neoklasickými ekonomy – pokud by existence takových podmínek byla vůbec možná -, by nemohl zaručit ani ekonomickou verzi společného dobra, tedy efektivnost*“, neboť podle autora i dokonale konkurenční trh stojí a padá s *neviditelnými aktivy*, které umožňují účastníkům trhu sledovat vlastní zájem, aniž by se zničila základní vzájemná důvěra, jelikož jediné z opakovaných transakcí morálně vybavených účastníků trhu se vzájemná důvěra posiluje, přičemž tato *public goods* nejsou dosažitelná čirým egoistům, neboť vyžadují ochotu vykročit z dilematu *vězení sobectví*, ochotu k rozvážnosti, sebeomezení a soucitu – vcítění se, resp. dospět k *ekonomii sounáležitosti* (Mlčoch, 2006, 59).

Obecné dobro by se tak mělo tedy sestávat z dobra celku + dobra jednotlivce, jak uvádí podle Klusoně (2003), ekonom Jean Loup Dherse, což je ale možné pouze za předpokladu uplatnění principu odpovědnosti při každém rozhodování a to znamená, aby byl každý rozhodovací problém před vlastním rozhodnutím ještě analyzován z hlediska kvality mezilidských vztahů, přičemž si je třeba položit otázku, zda přijímané rozhodnutí rozruší nebo posílí vzájemnou důvěru mezi lidmi, neboť rozhodování je spojené s nejistotami a riziky, které lze do určité míry omezit tím, že si lidé mohou důvěřovat.

Důvěra vycházející z odpovědnosti je základní charakteristikou kvality mezilidských vztahů, uvádí podle autora Dherse a dodává, že důvěra vycházející z odpovědnosti a morálních hodnot je nejúčinnějším, nejlevnějším a nejdemokratičtější způsobem řešení, což eliminuje korupci, snižuje transakční náklady i nutnost silového řešení a současně dále uvádí, že cesta k obecnému dobru vede jen přes respektování zájmu těch, kteří jsou rozhodováním dotčeni, jelikož nerespektování lidí v širší společnosti může vést ke ztrátám v hospodářství, sociálním a majetkovým nerovnostem a tím k poškození dobra celku, neboť všechno co činíme, má své důsledky i pro další lidi, kteří jsou nám třeba momentálně vzdáleni, přičemž osvojením si alespoň nějakého smyslu pro odpovědnost a vinu, se nám mohou znovu přiblížit a my můžeme pak následně zjistit, zda jsme pracovali *pro ně nebo proti nim*.

To je tedy dle autora Dhersův pohled na problematiku rozhodování a obecného dobra, ke kterému ještě Dherse podle autora dodává, že člověk je ve vztahu ke společnosti, ve které žije, nejen subjektem určitých práv a svobod, které mu společnost garantuje, ale že vůči ní má současně stejně významné závazky a odpovědnost, kdy podstata této odpovědnosti spočívá v *dodržování právních norem a v internalizaci hodnot a norem morálky* (Klusoň, 2003, 47-53).

V Etzioniho pojetí (1995) jde tak o „*paradigma JÁ a MY, které vysvětluje předpoklad, že jedinci jednají v rámci sociálního kontextu, že tento kontext nelze redukovat na dílčí jednotlivé činy, a co je nejvýznamnější, že tento sociální kontext zde nemusí být nijak vnucován. Namísto toho je sociální kontext významnou legitimní a integrální částí naší existence, součástí souboru nějakých MY a individua jsou jeho součástí*“ (Etzioni, 1995, 14).

Klusoň (2003) vysvětluje toto paradigma tak, že zájem na vlastním prospěchu ustupuje do pozadí a namísto toho zaujímá přední místo zájem o druhé a o morální závazky vůči nim a tak dochází k zeslabení vnímání společnosti jako ONI a tím k posílení společenství na MY a růstu důvěry (Klusoň, 2003, 53).

Etzioni (1995) píše, že lidé sledují zároveň požitek i morálku, přičemž se autor opírá o dílo Adama Smithe *Teorie mravních citů*, které uvádí, že „*at' předpokládáme, že sobectví člověka je jakékoliv, existují v jeho povaze evidentní principy, které ho vedou k zájmu o osud ostatních a činí jejich štěstí nutností*“ (Etzioni, 1995, 39-40).

Finn (2012) v recenzi Maška (2015) *The Moral Dynamics of Economic Life* poukazuje na názor Barrery, že křesťanský realismus nemůže přehlížet otázku sebezáchovy člověka a naplnění jeho přirozených potřeb, neboť trh je dnes jedním z nejvýznamnějších zdrojů celosvětové spolupráce a integrace (Finn in Mašek, 2015, 2).

Uvedené Etzioniho paradigma JÁ a MY tak podle Klusoně (2003) navozuje určité *vnitřní napětí* mezi vlastním zájmem a morálními závazky. Prvotním kritériem je zde podle autora morální povinnost, nikoliv cíl, kterého chce člověk dosáhnout.

Lidské chování je tak podle autora významně ovlivňováno *morálními faktory*, které nemohou být redukovány na bezprostřední osobní prospěch.

Zároveň toto paradigma vyjadřuje v autorově pojetí určitou rovnováhu vztahu práv a povinností jednotlivce a společnosti, jakožto zobrazení principu obecného dobra – společnost garantuje ochranu práv a svobod jednotlivce a jednatel zase přebírá závazek a z něj plynoucí odpovědnost za dodržování zákonů a etických norem, které si toto společenství vytvořilo a na kterých se dohodlo (Klusoň, 2003, 55-56).

K tomu uvádí Mlčoch (2006), že výchova k odpovědnosti a znovuzískání víry ve spravedlnost, dobro a mravnost je během na dlouhou trať, přičemž jeho součástí je osvobození se od přílišného spoléhání na stát, opuštění naučených vzorců kořistění a parazitování, což je podle autora podmínkou pro obnovení smyslu pro společné dobro, přičemž cesta k tomuto cíli vede přes trpělivou a vytrvalou práci na obnově právního a morálního řádu a učení se života s pravidly (Mlčoch, 2006, 25).

Klusoň (2003) uvádí, že liberální pojetí státu a společnosti, které staví na ochraně práv jednotlivce a podmínkách pro svobodný rozvoj a uplatnění iniciativy ve veřejném životě a v podnikání, učinilo svobodu jednotlivce a jeho práva dominantními hodnotami, avšak je třeba k tomu vzít v potaz důležitý požadavek odpovědnosti, neboť „*o odpovědnost případně ochuzená svoboda nemůže totiž tvořit základ rozvoje společnosti ani jednotlivce, neboť právo jednoho obvykle předpokládá i odpovědnost druhého*“ a dodává, že nezodpovědné chování má mimořádně negativní vliv na hospodářský rozvoj (Klusoň, 2003, 9-10).

Proto podle Barrery, jak uvádí Finn (2012) v recenzi Maška (2015) *The Moral Dynamics of Economic Life*, má stát nutnou roli při regulaci ekonomiky, „avšak při jejím uplatňování by měl být velmi obezřetný, aby neničil vitalitu trhu, vyjádřenou jeho deseti pozitivními aspekty, jimiž jsou: efektivní rozdělování zdrojů, rozšiřování osobní autonomie, kumulativní růst nadhodnoty, nekonečný rozvoj inovací, realizace složitých a nákladných projektů, stabilita v nahodilosti, vštěpování osobní i kolektivní disciplíny, snižování odpadu a neudržitelného spotřebovávání surovin, schopnost napravit selhání státu, podpora mezigenerační a meziosobní směny“, přičemž podle analytičky amerického ministerstva hospodářství Rebeccy Blankové mohou být ekonomické zásahy vlády proti selhání trhu úspěšné pouze tehdy, když se vystaví veřejné rozpravě a získají dostatečnou podporu občanů, jimž se v demokracii odpovídají (Finn in Mašek, 2015, 3).

Shrnutí teoretické části:

Na základě získaných poznatků z teoretické části práce lze konstatovat, že etika jako hledání toho nejlepšího, sehrává svou významnou roli i v ekonomice, neboť v tomto smyslu pojímaná ekonomická činnost, má přímou souvislost s ekonomickou prosperitou, společenským pokrokem, tedy ve svém důsledku obecným dobrem, projevujícím se následně v udržitelném rozvoji společnosti, kdy současně všechny tyto veličiny, nejsou však dosažitelné bez akceptace základních hodnot svobody, spravedlnosti, odpovědnosti a důvěry jednotlivcem a společnostmi. Cesta k naplnění obecného dobra a udržitelného rozvoje společnosti, se s poukazem na výše uvedené hodnoty, jeví sice komplikovanější, ale zároveň správná, neboť požadovaný společenský výsledek se ukazuje být pak trvalejším a stabilnějším, bez společensky nežádoucích výkyvů a chaosu.

Navzdory rozdílnému pohledu neoliberalních autorů k fungování ekonomiky a společnosti, upřednostňujících fakticitu před hodnotovými soudy, zástupci tohoto přístupu zároveň uvádějí, že potřeba řádu a pravidel v prostoru svobody, kde si nemůže každý dělat co chce, jak se mu zlíbí, jsou nezbytnými podmínkami pro správné fungování vztahů mezi jednotlivci ve společnosti i společnosti samotné jako celku (Hayek). Současně, že i podle zakladatele moderní ekonomie Adama Smithe, je do pojetí hledání vlastního zájmu v ekonomických vztazích třeba zahrnout morálku a etiku, jelikož ekonomická činnost jednotlivce má vždy směřovat ve výsledku ke společnému dobru celku.

3 Finanční systém a jeho funkce, postavení finančních trhů v ekonomice a světová finanční krize 2008

3.1.1 Finanční systém a jeho funkce

Rejnuš (2014) uvádí, že předtím, než se začneme zabývat problematikou samotného finančního trhu, je třeba věnovat pozornost významu celého finančního systému, jehož je finanční trh nedílnou součástí a jeho jednotlivým funkcím, které v rámci fungujícího ekonomického systému zajišťuje.

Autor definuje finanční systém jako složitý mechanismus, jehož prostřednictvím (resp. prostřednictvím v jeho rámci působících finančních trhů) se dostávají peněžní prostředky k těm, kteří je potřebují a chtějí je získat. Je tedy souhrnem všech dílčích segmentů finančního trhu, tak i všech na nich obchodovaných finančních nástrojů (instrumentů) a také všech ekonomických subjektů, které při respektování platných zákonů a na ně navazujících podzákonných norem tyto investiční finanční instrumenty obchodují, nebo poskytováním celé řady různých investičních služeb fungování finančních trhů napomáhají. Prostřednictvím zde probíhajícího obchodování dochází podle autora k tomu, že peníze investorů jsou směňovány za různé druhy nároků, představovaných různými finančními investičními instrumenty. To umožňuje soustředování dočasně volných finančních prostředků a jejich následné rozmístění (alokaci), jakož i pružné *přelévání* za účelem přeměny úspor v investice, vysvětluje autor a pokračuje, že se tím rovněž určuje, jaké množství peněžních prostředků je v dané době k dispozici pro platby za zboží, služby či výrobní faktory a zároveň se tím determinuje *cena úvěru*. Autor dodává, že finanční systém má vedle přeměny peněz ve finanční investiční nástroje a jejich pozdější zpětné přeměny za peněžní hotovost i celou řadu dalších funkcí, které se projevují poskytováním různých, tzv. neinvestičních služeb, viz:

Depozitní funkce – možnost ukládání úspor prostřednictvím bankovních vkladů, z širšího hlediska o všeobecnou možnost provádět finanční investice, tedy přeměňovat peníze na finanční kapitál, čímž se akumulují peněžní prostředky potřebné zejména pro investiční, ale i další výdaje státu, firem a domácností.

Kreditní funkce – umožňující ekonomickým subjektům, tedy domácnostem, firmám a státu, získávat požadované volné peněžní prostředky, čímž se napomáhá jednak spotřebním výdajům domácností, kterými se zvyšuje poptávka po zboží a službách, současně se urychluje realizace investic prováděných podnikatelskými subjekty, resp. státem, čímž je zároveň podporován ekonomický růst.

Funkce uchování hodnoty (bohatství) – umožňující ekonomickým subjektům, prostřednictvím finančních investičních instrumentů, uchovávat a případně i zhodnocovat svoji kupní sílu, resp. minimalizovat důsledky inflace.

Funkce likvidity – umožňující přeměnu jednotlivých druhů finančních nástrojů na peněžní hotovost, přičemž obecně platí, že hotové peníze, ač mají na rozdíl od většiny finančních (investičních) instrumentů prakticky nulovou výnosnost, se vyznačují nejvyšší likviditou.

Platební funkce – umožňující provádět prostřednictvím vytvořených mechanismů, nejčastěji prostřednictvím platebních systémů obchodních bank všechny druhy plateb.

Funkce ochrany proti riziku – spočívající v ochraně jednotlivých ekonomických subjektů proti různým druhům rizika pomocí pojistných smluv, přičemž vedle toho umožňuje finanční systém též vytváření diverzifikovaných majetkových portfolií rozkládajících rizika pro případ poklesů cen jejich jednotlivých aktiv (majetku).

Funkce politická – kdy prostřednictvím fiskální politiky vlády a monetární politiky centrální banky se účelově zasahuje do fungování finančního systému, z důvodu ovlivňování celého ekonomického systému za účelem prosazování svých cílů.

Autor k uvedenému dodává, že každý existující finanční systém je tak současně vždy nedílnou součástí některého systému ekonomického, přičemž to platí jak pro ekonomické systémy jednotlivých států, nadnárodních společností, tak i v uvažování světového ekonomického systému. Zároveň a vzhledem k tomu, že všechny funkce finančního systému působí společně a navzájem se podmiňují, je tudíž podle autora zřejmé, že pokud by v rámci finančního systému nefungoval dobře finanční trh, nemohl by finanční systém dobře plnit ani ostatní funkce (Rejnuš, 2014, 40-41).

3.1.2 Postavení finančních trhů

Musílek (2004) uvádí, že finanční trhy hrají zásadní roli v ekonomickém systému, neboť většina subjektů v ekonomice je vystavována situaci, kdy mají přebytek nebo nedostatek finančních prostředků a pomocí fungujících finančních trhů je možno přemísťovat přebytečné finanční prostředky k jednotkám s nedostatkem finančních prostředků, prostřednictvím vytváření a obchodování finančních instrumentů. Tím je podle autora umožněno, že se finanční prostředky dostávají k těm jednotkám, které je umějí co nejefektivněji využít, tedy jsou ochotni zaplatit nejvyšší rizikově očištěnou cenu za získání kapitálu, přičemž vyjma toho zabezpečují finanční trhy likviditu, tedy rychlou přeměnu svého portfolia za nízkých nákladů před okamžikem splatnosti finančních instrumentů.

Autor píše, že bez dobře fungujících finančních trhů by tak přebytkové jednotky měly zřejmě menší motiv na tvorbě úspor a naopak deficitní jednotky by ztrácely motivy pro vypůjčování finančních prostředků. Proto podle autora dobře fungující trhy vytvářejí podmínky pro alokační efektivnost, která představuje alokaci finančních prostředků k jednotkám s nejvyšším rizikově očištěným výnosem, kdy alokační efektivnosti je dosaženo pak v případě, kdy hodnota výstupu jedné jednotky nemůže vzrůst, aniž by nedošlo k poklesu hodnoty výstupu jiné jednotky, přičemž alokační efektivnost požaduje, aby všechny informace byly reflektovány cenami finančních instrumentů, jelikož jinak by mohl finanční trh vysílat falešné signály, které jsou důležité pro rozhodování makroekonomických i mikroekonomických subjektů. Dále dobře fungující finanční trhy vytvářejí podle autora podmínky pro operační efektivnost, která představuje transfer finančních prostředků při co nejnižších nákladech, neboť nižší náklady alokace finančních prostředků přispívají k růstu výstupu na jednotku vstupu. Proto snaha o maximalizaci agregátního bohatství vyžaduje, aby finanční trhy fungovaly na co nejvyšší úrovni alokační a operační efektivnosti, dodává autor.

Finanční trhy mají tak podle autora *alokační funkci* spočívající v alokaci a realokaci volných peněžních prostředků, *cenotvornou funkci* pomocí které vytvářejí ceny a informují o dalších skutečnostech, *likvidní funkci* zajišťováním likvidity, *diverzifikační funkci* spočívající v diverzifikaci rizik investory, tedy možnost diverzifikovat svůj majetek mezi velký počet instrumentů a tím snižovat riziko, *transakční funkci* spočívající ve snižování transakčních nákladů, a to jednak vyhledávacích, které představují explicitní a implicitní náklady vynaložené na zájem koupit nebo prodat finanční instrumenty a čas potřebný k vyhledání partnera transakce, dále *informační funkci*, představující vynaložení nákladů při ohodnocování vnitřní hodnoty finančního instrumentu a *vlastnickou funkci* spočívající ve správě podniků, kdy zejména majitelé akcií vytváří tlak na manažery firem, aby jednali v jejich zájmu, tedy maximalizovat cenu akcií firem, které řídí.

Autor dále vysvětluje, že na finanční trhy dodávají finanční prostředky zejména domácnosti jako věřitelé, které disponují volnými peněžními prostředky, sloužící potřebám firem nebo státu jakožto dlužníkům. Tyto volné peněžní prostředky se umísťují buď do reálného kapitálu nebo finančního kapitálu, kdy na základě ziskové motivace těchto přebytkových jednotek dochází k alokaci volných peněžních prostředků do těch sektorů a aktivit, kde lze očekávat nejvyšší očekávaný výnos vzhledem k očekávanému riziku, uvádí autor. Realokací dříve nashromážděného peněžního kapitálu je podle autora umožněna přeměna méně likvidního majetku na majetek (aktiva) nejlikvidnější a naopak. Prostředky na finančních trzích se tak liší stupněm likvidity a disponibility, tedy schopností přeměnit v určitém čase jedno aktivum na druhé (peníze na viděnou, termínové peníze, zlato, akcie, dluhopisy, další instrumenty finančního investování apod.).

Podle autora jsou reálně fungující ceny, kurzy a úroky, jako obecně platný a neustále se *objektivizující souřadnicový systém*, směroplatné pro rozhodování domácností, firem, centrálních institucí a zahraničních subjektů, přičemž v tomto systému přizpůsobují ekonomické subjekty neustále své chování stále se měnícím tržním podmínkám, kdy tržní ceny finančních instrumentů, respektující reálné ekonomické poměry, mají zásadní význam jak pro efektivnost chování a rozhodování ekonomických subjektů, tak pro úspěšnost státní regulace.

Efektivně a řádně fungující finanční trhy přispívají tak podle autora k vyšší produktivitě a efektivnosti ekonomiky jako celku, v jehož důsledku zvyšují blahobyt spotřebitele, neboť umožňují načasovat lépe nákup věci, např. poskytují mladým lidem prostředky na to, co potřebují a co si nakonec mohou i dovolit, aniž by byli nuceni čekat do doby, než nastrádají na celou kupní cenu.

Finanční trhy však nefungují vždy řádně a bezchybně, o čemž svědčí výskyt rozsáhlých a hlubokých finančních krizí minulosti i současnosti, vyznačujících se značnými makroekonomickými a mikroekonomickými dopady, a to zejména v důsledku poklesu účinnosti alokační a operační efektivnosti finančního systému a s tím souvisejícími ekonomickými náklady, neboť finanční krize vyžadují řešení ve formě sanací a záchrany finančních institucí, což je vždy spojeno s rozsáhlými výdaji ze státních rozpočtů, spojených většinou s nárůstem veřejného dluhu, což má negativní vliv na reálnou ekonomiku, vyznačující se vznikem peněžní nerovnováhy a růstu inflace, dodává autor na závěr (Musílek, 2004, 5-7).

Podle Musílka (2004) finanční krizi lze tedy definovat „*jako výrazné zhoršení velké většiny finančních indikátorů, projevující se nedostatečnou likviditou finančního systému, výraznou insolventností finančních institucí, nárůstem volatility výnosových měř finančních instrumentů, výrazným poklesem finančních a nefinančních aktiv a podstatným snížením alokace úspor ve finančním systému*“ (Musílek, 2004, 12).

Podle definice České národní banky (2015) představuje *volatilita* kolísání výnosových měř nebo cen investičních instrumentů (ČNB, 2015).

Rejnuš (2014) upřesňuje, že v případě indexů volatility jde o jakési *indexy strachu* či *paniky*, které mají inverzní vztah k akciovým indexům, přičemž ovlivňují chování investorů (Rejnuš, 2014, 455).

3.1.3 Vymezení krizí v ekonomice

Podle Musílka (2004) lze finanční krizi dekomponovat na jednollivé dílčí krize, mezi něž lze zařadit krizi úvěrovou, krizi likvidity, krizi investiční a krizi měnovou, přičemž v období vytváření a propuknutí finanční krize často dochází k propojování a překrývání dílčích krizí, proto je většinou obtížné, přesně a jednoznačně segmentovat finanční krizi. Mezi základní modely objasňující finanční krize v ekonomice patří podle autora (Musílek, 2004, 12-14):

- Finanční krize vyvolaná nadměrnou úvěrovou expanzí
- Finanční krize vyvolaná chybnou makroekonomickou politikou
- Finanční krize vyvolaná nadměrnou finanční liberalizací
- Finanční krize vyvolaná finanční panikou
- Finanční krize vyvolaná splasknutím cenové bubliny
- Finanční krize vyvolaná selháním trhu
- Finanční krize vyvolaná nadměrným přílivem zahraničního kapitálu
- Finanční krize vyvolaná institucionální nedokonalostí ekonomiky
- Finanční krize vyvolaná hospodářskými cykly a strukturálními problémy
- Finanční krize vyvolaná skupinou faktorů

Za historicky nejstarší krizi je považována Tulipánová krize, jakožto příklad splasknutí cenové bubliny v důsledku spekulací na trhu (Musílek, 2004, 43-44).

3.2.1 Světová finanční krize 2008

„Nic nás tak nečiní lidmi jako aporie – stav intenzivní bezradnosti, v němž se ocitáme, když se zhroutnou naše jistoty, když najednou uvázneme ve slepé uličce neschopni vysvětlit to, co vidíme na vlastní oči, co slyšíme vlastníma ušima a čeho se můžeme dotknout prstem. V těchto vzácných okamžicích, kdy náš rozum vši silou zápasí se signály našich smyslových orgánů, v nás aporie vyvolává pokoru a připravuje naši mysl na přijetí dosud nesnesitelné pravdy. A když aporie rozhodí své síť tak daleko, že se do nich polapí celé lidstvo, pak víme, že se nacházíme ve velmi zvláštním okamžiku dějin. Právě takovým okamžikem bylo září 2008“ (Varoufakis, 2013, 10).

Podle názoru Musílka (2008) Světová finanční krize, která koncem léta 2008 zachvátila rozvinuté i rozvíjející se trhy extrémním poklesem finančních aktiv a úpadkem finančních institucí, vypadá jako krize vyvolaná skupinou faktorů, jejichž počátek je možno spatřovat již v polovině roku 2007, kdy se začala šířit nejistota z oblasti nemovitostních trhů v USA, neboť se na nemovitostním trhu začala tvořit po roce 2000 výrazná cenová bublina.

Toto cenová bublina vedla na některých místech v USA ke zvýšení cen nemovitostí o více než 170%, přičemž tato bublina začala na přelomu let 2006/2007 splaskávat, jelikož méně bonitní dlužníci se díky vzrůstajícím úrokovým sazbám dostali do potíží a banky začaly s realizací zástav, což se projevilo nejen na americkém nemovitostním trhu poklesem cen nemovitostí, ale i poklesem cen finančních produktů, sloužícím k financování tohoto nemovitostního boomu. Autor uvádí, že se jednalo zejména o postupované cenné papíry, tzv. CDO (Collateralized Debt Obligation), které byly spojovány do větších portfolií a vydávány v samostatných tranších, které byly kryty zmíněnými hypotečními úvěry. Investice do těchto CDO se staly v novém tisíciletí velmi populárním finančním instrumentem, využívaným americkými i evropskými bankami, investičními institucemi, penzijními fondy a životními pojišťovnami (Musílek, 2008, 6).

Lungová (2011) píše, že za zdrojem finančních otřesů a s tím souvisejícího hospodářského poklesu není pouze jedna skutečnost, ale že jde o multifaktoriální záležitost, přičemž nemovitostní nejistotu a z ní plynoucí Hypoteční krizi, vidí však pouze jako spouštěcí a krátkodobý faktor a směřuje počátek krize ještě hlouběji, a to do vlny krizí 90. let minulého století, od východoasijské, brazilské, ruské až po americkou tzv. dot.com krizi, vyvolanou nadměrnými investicemi do informačních technologií v řádech stovek miliard dolarů a následným pádem jejich nadhodnocených akcií.

Autorka upřesňuje, že poté, co tato akciová bublina splaskla, řada investic musela být odepsána, což se odrazilo negativně na zaměstnanosti, mnoho firem zbankrotovalo nebo muselo projít restruktulizací, došlo k omezení investic a snížila se spotřeba domácností a tyto faktory se pak promítly do propadu amerického HDP.

Autorka se dále vyjadřuje, že na to zareagovala americká centrální banka (FED) uvolněním své monetární (měnové) politiky snížením základní úrokové sazby z 6,5% na historicky jednu z nejnižších sazeb 1%, a to po relativně dlouhou dobu 4 let, což byl spouštěcí faktor hypoteční bubliny na americkém trhu, jelikož si začali pořizovat nemovitosti i lidé, kteří by na ně za normálních okolností neměli peníze. Podle autorky jdou někteří experti ještě dál a považují za klíčový pro vznik krize přijetí v roce 1977 úmluvy CRA (Community Reinvestment Act), jejímž cílem bylo v rámci boje proti diskriminaci omezit dosavadní praxi, kdy byly úvěry poskytovány pouze vyšším příjmovým skupinám.

Daný zákon tedy umožnil, aby se majiteli nemovitostí staly i nízkopříjmové skupiny, přičemž již na počátku bylo zřejmé riziko nesplácení úvěrů při zvýšení úrokových měr, přičemž po novelizaci v roce 1995 se zhoršila již tak vážná situace o rozšíření sekuritzace aktiv o tzv. subprime (substandardní, podřadné) hypotéky s vyššími úrokovými sazbami, které sice v prvních letech zůstávají na nízké úrovni, ale po určité době přecházejí do variabilního režimu, či o hypotéky, kde je umožněno financovat 100% hodnoty nemovitosti, dodává autorka (Lungová, 2011, 22-25).

Podle Varoufaktise (2013) považovali odpovědní a odborně vzdělaní lidé dobu před vypuknutím krize chybně za *překrásný nový svět*, přičemž udělali dvě návzájem související diagnostické chyby – neoprávněně extrapolovali (přechod z užší na širší oblast pomoci analogie; matematicky přibližný výpočet hodnot funkce v bodě ležícím vně intervalu z hodnot funkce v krajních, příp. i některých vnitřních bodech intervalu) a současně padli za oběť své vlastní rétorice, přičemž všichni věděli, že se čísla tzv. *utrhla z řetězu*. Autor uvádí, že v USA stoupla zadluženost finančního sektoru z 22% celkových národních příjmů (HDP) roku 1981 na hrozivých 117% v létě 2008 a celková zadluženost amerických domácností vzrostla v období 1997-2007 z 66% na 100% HDP. V celkovém součtu překročil souhrnný dluh USA 350% HDP! Finanční sektor Velké Británie disponoval dluhem téměř dvou a půl britských HDP a britské domácnosti současně dlužily sumu přesahující jeden roční HDP Velké Británie! Akumulace nadměrného dluhu tak zatížila svět větším dluhem, než mohl unést, dodává autor.

Podle autora první hřích, matematizovaná rétorika, ukolébá vlády a akademiky zcestným přesvědčením, že se podařilo zbavit finanční systém veškerého rizika pomocí finančních inovací, že jde vlastně o *bezrizikové riziko*, jelikož nové nástroje umožňují novou formu dluhu s *vlastností rtuti*. Autor k tomu píše, že jakmile vznikly dluhy, byly pomocí *sekuratazace* naporcovány na malé kousky a namíchány do balíčků obsahující různé stupně rizika a prodávány po celém světě, přičemž převládl názor, že svět unese dluhy, jež jsou mnohonásobkem skutečných globálních příjmů. Toto přesvědčení našlo oporu v internetové bublině a podvodech typu Enron, kdy se v roce 2001 zhroutila ekonomika a zničila hodně papírového bohatství, ale podařilo se jí zvládnout, píše autor a dodává, že problém byl tak v tom, že rizika do té doby považovaná jako relativně neškodná, se vyvinula v něco odlišného, aniž by tisíce chytrých lidí a draze placených manažerů rizika, vědělo, že se něco děje (Varoufakis, 2013, 13-15).

Podstatu sekuratazace aktiv vysvětluje např. server finance.cz (2010) v tom, že tržní účastníci, snažící se eliminovat riziko nesplacení úvěrů, převedou toto riziko na jiné subjekty prostřednictvím moderních finančních instrumentů (derivátů) jako zejména CDO, jejichž hodnota se odvíjí od podkladového aktiva (portfolia aktiv), ze kterého vyplývá kreditní riziko (Finance, 2010).

Rejnuš (2014) upřesňuje, že sekuratazací se rozumí balení vybraných aktiv, tvořených různými pohledávkami do tzv. *balíků* a jejich následný prodej investorům formou „*Asset backed securities*“ (ABS), které jsou těmito aktivy zajištěny. Jejich prodejem získá tak původní věřitel, zpravidla banka, okamžité peníze, aniž by musel čekat, až mu dlužník splatí jeho pohledávku, přičemž se současně zbavuje i rizika z jejího možného nesplacení. Na oplátku získá investor ve srovnání se standardními dluhopisy vyšší výnos (Rejnuš, 2014, 655).

Lungová (2011) pokračuje, že takto prodávané půjčky byly na pověření prodávajících hodnoceny ratingovými agenturami, čímž se mělo omezit riziko kupujícího, nicméně tento systém nefungoval, jelikož ratingové agentury byly placeny institucemi, jejichž produkty oceňovaly.

V důsledku těchto dobrých hodnocení si posléze banky ponechávaly pouze malou část svých aktiv k zajištění rizika, což se v budoucnu ukázalo jako nedostatečné a ohrožující jejich stabilitu, uvádí autorka (Lungová, 2011, 25).

Varoufakis (2013) k tomu uvádí, že na rozdíl např. od *citrónů na trhu*, o kterých kupující ví, jak mají vypadat, nebylo možno takto prohlédnout nabízející dluhopisy nebo syntetické finanční instrumenty (CDO) a kupující se museli spolehnout na vnější institucionální informace a na definovaná pravidla formulovaná nestrannými a nezkorumpovanými úřady, které také dohlížejí na jejich dodržování. Autor dále píše, že tuto roli převzaly ratingové agentury a státní regulační úřady, které nebyly jen nevyhovujícími institucemi, ale byly současně viníky, neboť když nabízená CDO dostala hodnocení AAA a nabízela výnos o 1% vyšší než pokladniční poukázky ministerstva financí USA, mělo to pro kupujícího dvojitý význam – kupující si byl jistý, že nekoupil nekrytý papír a pokud byla navíc kupujícím banka, mohla nakládat s CDO stejně jako s penězi za jaké byl nakoupen. Tato fikce pomáhala tak bankám dosahovat závratných zisků, a to z níže uvedených důvodů, dodává autor:

1. Když si banky takové CDO podržely, přičemž byly ekvivalentem peněz o stejné nominální hodnotě, nemusely je zahrnovat do výpočtů své kapitalizace, tzn., že mohly beztretně a bezvýhradně použít vklady svých klientů na nákup těchto CDO s ratingem AAA, aniž byla omezena jejich schopnost poskytovat nabízet nové půjčky dalším klientům a bankám.
Pokud účtovaly banky vyšší úroky, než jaké samy platily za CDO s hodnocením AAA, zvyšovalo to jejich ziskovost, ale nesnižovalo to jejich kapacitu pro poskytování půjček. CDO byly tak nástroje pro obcházení pravidel, která měla chránit bankovní systém před ním samým.
2. Alternativou k držení CDO v bankách bylo zastavit je u americké centrální banky (FEDu) jako záruky za půjčky, které poté banky mohly využívat podle své libosti: půjčovat klientům, jiným bankám nebo si pro sebe koupit ještě více CDO. Klíčovým se zde stala skutečnost, že za půjčky od centrální banky na zástavu s hodnocením AAA účtovala centrální banka velmi nízký úrok. Jakmile byly CDO s úrokem o 1% vyšším, než účtovala centrální banka, splatné, komerční banka si ponechala rozdíl.

Kombinace těchto dvou skutečností znamenala, že emitenti (vydavatelé) CDO byli motivováni k tomu, aby vydávali tolik CDO, kolik byli fyzicky schopni, dále půjčovat si co nejvíc peněz k nákupu CDO jiných emitentů a držet současně obrovské množství takových papírových aktiv ve svých vlastních účetních knihách, uvádí autor. Bylo to podle autora vlastně jako tištění vlastních peněz, přičemž čím více si finanční instituce půjčovaly na CDO s hodnocením AAA, tím více nadělaly peněz. Jednalo se tak o jakýsi *bankomat na peníze ve vlastním obývacím pokoji* pro finanční instituce a lidi, které je řídili. Bankéři platili ratingovým agenturám za to, že udělovaly hodnocení AAA a regulační úřady akceptovaly toto hodnocení jako odpovídající, dodává k tomu autor. Podle autora se není čemu divit, když tito regulátoři plánovali kariérní přechod k Lehman Brothers nebo Moody's. Dohled nad nimi vykonával totiž spolek ministrů financí, kteří prošli bankami Goldman Sachs, Bear Stearns neboť věřili, že se připojí k tomuto *zázračnému kruhu*, až skončí s politikou. Kdyby nějaký nevyhlášený romantický regulátor, obchodník nebo přední bankéř začal v této době bít na poplach, byl by nemilosrdně zavržen a skončil by zřejmě jako *tragická, zlomená figura v odpadní jímce dějin*, tvrdí autor (Varoufakis, 2013, 15-18).

Rejnuš (2014) popisuje ratingové agentury jako společnosti určené k provádění nezávislého hodnocení bonity jednotlivých společností s cílem zjistit, jak jsou schopny dostát svým závazkům vyplývajících z jimi emitovaných cenných papírů, na jehož základě přidělují příslušný *rating* (Rejnuš, 2014, 135).

Podle Lungové (2011) se bezprostředním spouštěčem krize v roce 2008 staly vysoké úrokové míry, které vyvolaly problémy se splácením úvěrů u finančně slabších hypotečních klientů, a to v důsledku vysoké inflace, za kterou stál růst cen z masivního nedostatku ropy, surovin a potravin. Realitní bublina splaskla, banky realizovaly prodej zástav za podstatně nižších cen, než byla původní cena nemovitosti, což odstartovalo problémy mnohých finančních institucí, dodává autorka (Lungová, 2011, 25).

Podle Varoufakise (2013) má tím uvedená krize své anglo-keltské kořeny také v tom, jak silně působí na anglicky mluvící lidi sen o vlastním domě za každou cenu.

Neboť je pro ně dle autora těžké přijmout myšlenkově ekonomický model, který vytváří nesmyslné ceny domů tím způsobem, že stigmatizuje lidi, kteří nevlastní dům a platíci nájem v tom, že jsou *otroky domácích pánů* a zároveň oslavuje údajné vlastníky domů, kteří jsou ještě více zadluženi u bankéřů. A dále, jak píše autor, také z důvodu nestydatých relativních rozměrů anglo-keltského finančního sektoru vyrostlého na úkor průmyslu (Varoufakis, 2013, 21-22).

Podle Musílka (2008) se již na podzim roku 2007 odhadovala ztráta z cenných papírů spojených s americkými hypotékami na 300 miliard dolarů, přičemž veřejně vykázané ztráty finančních institucí se pohybovaly pouze u částky 40 miliard dolarů, což vzbudilo na trzích nejistotu, v jakých portfoliích se nachází zbylých 260 miliard dolarů, aby se to v realitě následně projevilo v březnu roku 2008, a to problémy investiční banky Bearn Sterns v souvislosti s podřadnými hypotečními cennými papíry, kdy tuto banku musela následně převzít finanční skupina JP Morgan, aby jí zachránila, čímž došlo na pár měsíců ke zdánlivému klidu na trzích, ale pouze do doby, než uvalil v září 2008 americký úřad FHFA (Federal Housing Finance Agency) nucenou správu na hypoteční agentury Freddie Mac a Fannie Mae, které byly v podstatě zestátněny, neboť došlo k vytěsnění stávajících akcionářů, výměnou za získání důležitých likvidních prostředků. Trhy tak začaly podle autora věnovat stále větší a větší pozornost toxickým aktivům ve formě finančních instrumentů z podřadných amerických hypoték, které se mmj. nacházely v portfoliu investiční banky Lehman and Brothers, která neměla zároveň dostatečnou kapitálovou vybavenost, což po neúspěšném pokusu o kapitálový vstup korejské banky Korean Development Bank, spustilo panické výprodeje jejich akcií, přičemž Federální rezervní systém po dohodě s Ministerstvem financí, odmítl poskytnout bance nouzový úvěr a Lehman and Brothers byla nucena vyhlásit bankrot. Podle autora byly světové finanční trhy tímto rozhodnutím překvapeny a současně šokovány, čímž došlo k dalším panickým atakům na další americké investiční banky, zejména Merrill Lynch, která musela být následně převzata bankou Bank of America, dále Morgan Stanley a Goldman Sachs, které musely být přeměněny z investičních bank na bankovní holdingové společnosti, čímž došlo k jejich větší regulaci a současně přísunu potřebných likvidních prostředků z Federálního rezervního systému.

Ataky se v autorově pojetí dále dostávaly i do sektoru fondů peněžního trhu a spekulace se začala šířit i mimo území USA, a to zejména do Velké Británie, kde čelily atakům věřitelů významné banky jako HBOS a Lloyds TSB, k nimž se posléze přidala i největší pojišťovna na světě AIG, a to z důvodu snížení jejího úvěrového ratingu, v důsledku velké participace této pojišťovny na finančních produktech CDS. Federální rezervní systém v tomto případě poskytl pojišťovně také nezbytný nouzový úvěr, avšak výměnou za téměř 80% akciový podíl, neboť se domníval, že na bankrot byla tato pojišťovna *příliš velká*, čímž jí vlastně de facto znárodnil, vysvětluje autor (Musílek, 2008, 6).

Podle serveru investicniweb.cz (2012) je CDS (Credit Default Swap) instrument podobný pojištění. Kupující CDS výměnou za pravidelné platby ("pojistné") získává právo od prodávajícího v případě smluvně definované události požadovat plnění (u dluhopisů v případě nesplacení například zaplacení nominálu). Oproti klasickému pojištění je rozdíl v tom, že kupující CDS nemusí dané aktivum vlastnit (tzv. nahé CDS – například možnost uzavřít sázku na nesplacení dluhopisů Řecka bez toho, aby tyto byly ve vlastnictví dané strany kontraktu). To však platilo pouze do roku 2011, kdy byly tyto CDS kontrakty v EMU zakázány (Investiční web, 2012).

Lungová (2011) v souvislosti se znárodněním uvádí i banku Washington Mutual či banku Wachovia, která přešla nuceně pod Citigroup a pokračuje, že k obdobným znárodněním došlo i v Evropě, kdy byly např. znárodněny belgické banky Fortis a Dexia či britská Bradford and Bradley (Lungová, 2011, 25).

Podle Musíla (2008) dosáhly tak problémy na světových finančních trzích takových rozměrů, že vykazovaly charakter globální finanční krize, projevující se zhoršením většiny finančních indikátorů – nedostatečná likvidita, rozsáhlá insolvence finančních institucí, nárůst volatality výnosových měr finančních instrumentů, výrazný pokles hodnoty finančních a nefinančních aktiv a podstatné snížení rozsahu alokace úspor ve finančním systému.

Autor uvádí, že globální finanční trhy proto očekávaly rychlý zásah formou vládního záchranného balíku, který byl sice připravován, ale nebyl napoprvé schválen, což vedlo následně ke zhroucení akciových kurzů na světových burzách a Světová finanční krize vypukla naplno, přičemž se rozlila z trhu amerických podřadných hypoték na akciové i peněžní trhy, což se projevilo jednak zásadním zvýšením mezibankovních sazeb LIBOR (průměrná úroková sazba, za kterou si banky mezi sebou půjčují na londýnském mezibankovním trhu peníze, tedy likviditu), zhroucením mezibankovních trhů, ale zároveň i odchodem investorů od rizikových finančních instrumentů nebo oblastí (Island, Maďarsko, Polsko, Rusko).

Podle všech nastalých skutečností se tak Světová finanční krize projevila nejenom jako krize úvěrová, ale současně jako krize likvidity i krize investiční, je přesvědčen autor (Musílek, 2008, 7-8).

Lungová (2011) vidí za vznikem Světové finanční krize, vedle faktorů krátkodobých, i dlouhodobé faktory. Autorka uvádí, že podle některých analytiků nebyl růst nemovitostí bublinou, ale spíše důsledkem finančních inovací ve smyslu subprime hypoték, trvalého přísunu přebytkového kapitálu z Asie a od vývozců ropy, kdy k přelévání kapitálu dopomohla i liberalizace mezinárodních finančních trhů a tvorba nových netransparentních finančních instrumentů jako byly měnové a termínové spekulace, obchodování s komplikovanými deriváty a růst hedgeových fondů, což bylo odpovědí na stagnaci ekonomických odvětví produkujících zboží a služby, neposkytující takovou ziskovost. Zároveň ale podle autorky nebyla zabezpečena dostatečná regulace těchto nových produktů a institucí, které byly regulovány méně než běžné banky a penzijní fondy a nadnárodní společnosti nebyly současně dostatečně sledovány národními regulačními úřady. Zmíněné finanční inovace tak v konečném důsledku nesloužily podle autorky ve prospěch trhu samotného, ochraně rizik a vyrovnávání nerovnováh, ale spíše ke spekulacím (hedgeové fondy), které sázely zejména na pokles akcií, neboť úspěšné spekulace byly tak proti reálným investicím abnormálně výnosné (Lungová, 2011, 25-27).

Podle Varoufakise (2013) jsou lidé chamtivé bytosti, kteří jen předstírají slušné chování, což je i základem neoliberálního myšlení v tom smyslu, že krize jsou nutným zlem, že žádné lidské snažení nedokáže odvrátit ekonomické propady, takže regulace nejsou nutné, přičemž nutnost regulací byla všeobecně přijímána několik desetiletí, počínaje kroky prezidenta Roosevelta. Avšak 70. léta přinesla ústup tohoto názoru jako propagaci toho, že je v lidské povaze vždy najít způsob jak zmařit své nejlepší úmysly a regulační rámec na finančních trzích je tak překážkou. Proto v roce 1987 nahradil tehdejší prezident Ronald Reagan předsedu FEDu Paula Volckera – Alanem Greenspanem, který pochyboval, že by jakákoliv regulační instituce včetně FEDu, mohla udržet na uzdě lidskou přirozenost a účinně omezit chamtivost bez toho, že by zároveň omezila lidskou tvořivost, inovaci a růst. Jeho filozofií bylo podle autora nechat fungovat trhy po svém a do hry případně vstoupit až před nevyhnutelnou finanční katastrofou. Když vše fungovalo, byl stranou, za propadů snižoval úrokové míry, zahlcoval trhy hotovými penězi. Jeho recept však přestal v roce 2008 zabírat, přičemž je mu podle autora ke cti, že přiznal, že špatně pochopil kapitalismus. Nicméně, tento jeho model světa se snaží opět oživit Wall Street, který opět hlásá, že nelze omezovat regulacemi lidskou přirozenost bez současného ohrožení naší svobody a dlouhodobého blahobytu, dodává autor (Varoufakis, 2013, 18-20).

Podle Lungové (2011) je vysvětlení krize spojené zejména s monetárním (měnovým) přebytkem, což v tomto ohledu přidává ke vzniku krize ještě další faktor, a to chybnou makroekonomickou politiku, která má zajistit stabilní růst a nízkou inflaci, přičemž platí obecně uznávané pravidlo, že pokud roste ekonomika rychleji než její potenciál, měla by centrální banka zvyšovat své úrokové sazby, dodává autorka. Z nastalých skutečností v krizových letech se tak jeví podle autorky tehdejší měnová politika příliš uvolněná, čímž vedla k realitnímu boomu a následné Hypoteční krizi, přelité do Světové hospodářské krize. V této souvislosti zmiňuje autorka skutečnost, že Evropská centrální banka (ECB) měla v uvedeném období obdobné úrokové sazby jako americká FED, což potvrzuje domněnku, že jde buď o jednosměrné ovlivňování ECB vlivem FEDu nebo působí vliv obousměrně. Také fiskální politika USA přispěla k eskalaci vzniku krize svým dlouhodobě neudržitelným schodkem běžného účtu platební bilance, čímž podporovala obavy z nadměrného tištění peněz nebo nedodržení závazků.

Tyto obavy pak posunovaly směrem nahoru úrokové míry v ekonomice a v konečném důsledku oslabovaly efektivnost fiskální politiky, mající za úkol naopak v kontextu aktuální měnové politiky působit proticyklicky, dodává autorka. Podle autorky je tak na příkladu krize zřejmé, že komplexnost a komplikovanost světových finančních trhů a propojenost celé světové hospodářské soustavy, postupující liberalizace a integrace napříč ekonomikami, se odráží v nejednoznačnosti jakýchkoliv ekonomických analýz stávajících problémů nebo příčin krizí, přičemž je nezpochybnitelným faktem, že každý z výše uvedených analyzovaných faktorů má svůj větší či menší podíl na vyvolání nebo eskalaci hospodářské krize. Uvedené tak podle autorky potvrzuje, že Hypoteční krize byla pouze jedním z mnoha aspektů, které přispěly ke vzniku Světové finanční krize, a to zejména uvolněnou monetární a fiskální politikou, nicméně k rozšíření do reálného hospodářství velké většiny světa byla přenesena dosaženým stupněm globalizace a nedostatečným regulačním rámcem, ignorujícím rychlý pokrok v oblasti bankovníctví a finančnictví (Lungová, 2011,25-27).

Podle Varoufaktise (2013) byly příčinou krize 2008 dále toxické teorie ve formě obrovských investic, opírajících se o neověřitelný předpoklad, že je možné odhadovat pravděpodobnost událostí, které vlastní model odhadujícího odmýšlí nejen jako nepravděpodobné, ale ve skutečnosti jako teoreticky neuchopitelné. Neboli přijímat ve svých teoriích logicky nesmyslné předpoklady, uvádí autor a dodává k tomu, že ekonomové dali tak *nevědomosti* novou nálepku a uvedli jí na trh jako určitou *formu provizorního řešení*, na jejímž základě pak finančníci postavili nové formy dluhu a tvořili z nich pyramidy na základě předpokladu, že bylo odstraněno riziko.

Čím bylo tedy podle autora silnější přesvědčení investorů, tím více peněz vydělali všichni zúčastnění a tím lépe se tak mohl umlčet každý, kdo pochyboval o těchto falešných předpokladech. Stejně jako nevysvětlitelná nezaměstnanost, která se nechtěla hnout z pětiprocentní míry nezaměstnanosti, dostala podle autora nálepku *přirozenosti*, tedy tzv. přirozené míry nezaměstnanosti, tak stejně si počínali v přeměně neznalosti za provizorní znalost a nejistoty za *bezrizikové riziko*.

Proto, když se ekonomům nedaří něco vysvětlit, kdy se skutečné chování lidí odchyluje od jejich předpovědí, tak uvedou své zaklínadlo *mimo rovnováhu* a následně *náhodné chování*, vysvětluje autor.

Dokud se dařilo podle autora tyto odchylky ignorovat, model fungoval a finančníci měli zisky. Jakmile však začala panika a útok na finanční systém, tak se ukázalo, že odchylky nejsou vůbec náhodné a modely se zhroutily společně s trhy, které pomohly vytvořit, uvádí autor, který toto nazývá *slabě zahalenými formami intelektuálního podvodu sloužícími jako vědecký fiktivní list*, za niž se Wall Street snažil ukrývat pravdu o svých finančních inovacích. V autorově pojetí tyto zhoubné teorie přicházely na trh s honosnými názvy jako hypotéza efektivitu trhu EHM – efficient market hypothesis, hypotéza racionálního očekávání REH – rational expectations hypothesis a teorie reálného hospodářského cyklu RBCT – real business cycle theory, přičemž byly jen extrémně propagovanými teoretickými konstrukcemi, jejichž matematická složitost, dokázala dlouhou dobu zakrývat jejich slabost.

Toxické deriváty se tak podle autora opíraly o toxickou ekonomii, která byla souborem motivovaných klamů či sebeklamů hledajících teoretické zdůvodnění – byla souborem fundamentalistických dogmat ochotných přijmout určitá fakta pouze tehdy, když šla přizpůsobit požadavkům této víry. Přes uvedené působivé názvy a technickou zástěrku, byly tyto matematické modely verzemi pověry, že trhy vždy vědí všechno nejlíp, a to jak v době klidu, tak v době paniky, upřesňuje autor.

Autor Varoufaktis (2013) se ale nakonec ptá, co když z krachu nelze obviňovat lidskou přirozenost (chamtivost) ani ekonomickou teorii založenou na toxických derivátech, co když kapitalismus uvízl v pasti, co když kapitalismus není přirozený systém, ale zvláštní systém se sklonem k systémovému selhání? Autor uvažuje, že po krizi se sice znovu sebere a vydá se opět stejnou cestou, vytvářet opět ony periodické krize, které se ale víc a víc zhoršují, a to proto, že víc a víc vytlačují z produkčního procesu lidskou práci a z veřejné debaty kritické myšlení. Kapitalismus je tak schopen vytvářet současně obrovské bohatství i nesnesitelnou chudobu, nádherné nové svobody i nejhorší otroctví, zářivé mechanické roboty i pustou lidskou dřinu, domnívá se autor.

Podle autora se lidská vůle stává podle něj spíš odvozeným činitelem, hlavní silou je totiž *kapitál*, obrazně řečeno – vysmívající se lidské vůli od dělníka po podnikatele, používající lidské aktéry jako pěšáky ve své vlastní hře, vytvářející v nás iluzi, že pokud mu sloužíme, stáváme se významnými, přičemž si neuvědomujeme, že onen kapitál nás ve skutečnosti vlastní, a že jsme to my, kdo mu slouží.

V autorově pojetí se v tomto shodoval německý filozof Shopenhauer s tím, že si lidé namlouvají, že naše přesvědčení a jednání je podřízeno našemu vědomí a s ním pak i Nietzsche svým tvrzením, že *všechny věci, ve které v jakémkoliv okamžiku věříme, jsou nikoli odrazem pravdy, ale moci, kterou nad námi má někdo jiný.*

Ačkoli se kapitál podle autora řídí vlastní železnou logikou, vyvíjí se bezmyšlenkovitě, nikdo ho nevymyslel, rozvinul se bez něčího souhlasu, zplodil stroje a materiální a finanční instrumenty, umožňující nám ovládnout planetu, dal lidem schopnost představit si budoucnost bez chudoby, kde naše životy nebudou vystaveny nepřátelské přírodě.

Tak jako příroda ovšem podle autora stvořila stejným mechanismem Mozarta či HIV, tak také kapitalismus vytváří i katastrofické síly se sklonem k vyvolávání konfliktů, nerovností, válek v celých průmyslových odvětvích, degradaci životního prostředí, finanční propady. Možná je proto *Krach 2008* příležitostí k uvědomění si skutečnosti, jak moc byla lidská vůle zachváčena kapitálem, vyvinutým do extrémně velké moci, vystupující v současnosti jako jediná politika, univerzalita, mez i pouto, dodává autor závěrem (Varoufakis, 2013, 22-28).

Akerlof (2010) k uvedenému uvádí, že zmiňovaná hojnost má pro kapitalismus ještě jednu stinnou stránku, a to, že kapitalismus neprodukuje automaticky to, co lidé potřebují, nýbrž to, o čem si lidé myslí, že potřebují a jako příklad zmiňuje, že když lidé chtějí skutečný lék, produkuje kapitalismus skutečný lék, pokud budou ochotni zaplatit za údajně léčivý hadí olej, bude kapitalismus produkovat hadí olej, přičemž Amerika měla v minulosti celé průmyslové odvětví, které se zabývalo výrobou podvodných, i když patentovaných léků. Proto podle autora každá ze tří uplynulých ekonomických recesí v USA v roce 1991 (spořitelny), 2001 (Enron) a 2007 (hypotéky) v sobě vždy zahrnovala nepoctivost, přičemž skandály s nepoctivostí jsou vždy obzvláště komplikovanými, ale současně prostými, protože zahrnují porušování základních principiálních pravidel. Zároveň jsou však komplikované, jelikož se je většina účastníků takových nepoctivých praktik, snaží zakrýt složitostí ekonomických subjektů nebo aktivit, dodává autor.

Autor ke Světové finanční krizi 2008 uvádí, že od konce devadesátých let až do roku 2006 ceny bydlení v USA prudce stoupaly, přičemž tato bublina souvisela s obrovským nárůstem rizikových (substandardních) hypoték, jejichž podíl na trhu vystoupal z pouhých 5% na cca 20%, a to v hodnotě 625 miliard dolarů, kdy poskytovatelé těchto hypoték vytvořili celé nové odvětví, které stát odpovídajícím způsobem nereguloval, resp. byly tímto novým odvětvím nahrazeny původní státní programy Federálního úřadu pro bytovou výstavbu, jejímž cílem bylo poskytování půjček žadatelům s nízkými příjmy, přičemž tyto původní programy byly přitom velmi přísně regulovány.

Avšak pod vlivem *reaganovského* přesvědčení, že vše vyřeší nejlépe trh samotný, byly tyto programy nahrazeny sice obdobnými službami v oblasti bydlení, ale za cenu vysokých úrokových sazeb nebo sazeb v průběhu času navyšovaných, píše autor.

Proto byly podle autora často poskytovány hypotéky, které byly naprosto nevhodné z hlediska žadatelů o ně, přičemž otevřeně a výrazně propagovali počáteční nízké měsíční splátky, ale současně zakrývali vyšší úrokové sazby, jež budou následovat.

Autor dále rozvádí, že tyto hypotéky se pak dařilo vnucovat nezranitelnějším, nejméně vzdělaným a informovaným členům společnosti, což lze podle autora v některých případech zaslouží výraz *podvod*. Podle něj totiž ti, kdo tyto produkty poskytovali, v ně obecně nevěřili a snažili se jich co nejrychleji zbavit, což bylo umožněno v důsledku prudkých změn, týkajících se hypotečních věřitelů a produkce hypoték. Dříve však poskytovaly hypotéky zejména spořitelny a záložny, které zůstávaly po celou dobu současně i hypotečními věřiteli, dodává autor na vysvětlenou.

Na trhu však došlo podle autora k výraznému posunu, kdy poskytovatelé těchto rizikových hypoték v naprosté většině případů nezůstávaly hypotečními věřiteli, ale rychle je prodávali jiným věřitelům. Zároveň při prodeji z hypoték různým způsobem vytvářeli tzv. balíčky, kdy se při tomto *balíčkování* daly příjmy z různých hypotečních splátek do jednoho velkého balíku, aby se ten následně tzv. *rozkrájel* a jeho kousky se prodávaly, vysvětluje dále autor.

Finanční trhy nabízely tedy části hypoték v průměru autora jako *části kuřete*, jako v případě prodeje potravinářského zboží, přičemž koncoví hypoteční věřitelé byli pak již značně daleko od těch, kdo původně hypotéky poskytli a měli zpravidla jen malý zájem studovat jejich rizikovitost či nerizikovitost, tedy z čeho se výsledné portfolio skládá. Jelikož jsou hypotéky prodávány po částech, dělí se jejich kupci o případné zisky nebo ztráty s celou řadou dalších kupců, uvádí autor.

Autor dále píše, že díky vysokému hodnocení ratingovými agenturami, kdy se 80% těchto hypoték dostalo hodnocení AAA a 95% hodnocení A anebo ještě lepší, začaly tyto balíčky hypoték nakupovat i bankovní holdingy, fondy peněžního trhu, pojišťovny i depozitní banky, které by se za jiných okolností jakékoliv hypotéky ani nedotkly. A na to, aby někdo dokázal zpochybnit nějaký rating AAA, musí disponovat velkými znalostmi, uvádí autor. Autor dále píše, že současně ti, kdo vytvářeli z hypoték balíčky, chtěli dostat zapláceno a nikdo si nechtěl vzít na svědomí, že se to celé *odpíská*.

Proto, kdyby jim nějaká ratingová agentura poskytla méně příznivé hodnocení, výrobci balíčků by šli jednoduše o dům dál, čímž nastala současně ekonomická rovnováha, zahrnující celý systém, resp. řetězec – od kupců nemovitostí, původních poskytovatelů hypoték, dále těch, kteří z nich vytvořili ony rozkouskované balíčky fungující jako cenné papíry (sekuritizátoři), přes ratingové agentury až po kupce cenných papírů krytých různými hypotékami, vysvětluje k tomu autor. Každý měl tak svou motivaci, ale ti kteří stáli na začátku a konci řetězce, tedy ti co si vzali hypotéky na domy, jež si nemohli dovolit a ti, kteří se stali konečnými věřiteli, tak kupovali vlastně moderní formu hadího oleje, dodává autor na závěr (Akerlof, 2010, 51-62).

3.2.2 Shrnutí příčin krize

Musílek (2008) vyjmenovává deset bodů, které zapříčinily Světovou finanční krizi:

- Záchrana akciových trhů po splasknutí technologické bubliny dot.com
- Nadměrná úvěrová expanze zejména do nemovitostí
- Nadměrná spekulace na růst ceny nemovitostí
- Splasknutí nemovitostní cenové bubliny

- Obcházení regulatorního systému sekundární sekurizací aktiv do CDO
- Neefektivní fungování trhu ratingového hodnocení v důsledku malé konkurence
- Nepoctivé praktiky ratingových agentur, na nichž jsou kupující fin. produktů závislí
- Celosvětová finanční panika spočívající v runech na banky
- Šíření finanční nákazy na ekonomicky zdravé účastníky trhu (záporné externality)
- Institucionální nedokonalost globálních finančních trhů, zejména v zaostání regulatorního rámce nynějšího globálního trhu, resp. v zastaralé globální architektuře globálního trhu, rozstříštěném institucionálním uspořádání globálního finančního trhu a neexistence akceschopného celosvětového věřitele *poslední instance* (Musílek, 2008, 8-18).

Lungová (2011) upřesňuje, rozšiřuje a uvádí tyto faktory ke vzniku krize:

Krátkodobý spouštěcí mechanismus:

- Laxní poskytování hypotečních úvěrů bez patřičného zajištění
- Spojování finančních instrumentů a půjček, jejich sekuritizace a následný prodej

Dlouhodobé příčiny:

- Podcenění vzniku nových finančních instrumentů a jejich nedostatečná regulace
- Oligopolní struktura ratingových agentur
- Zanedbání systémového rizika

Makroekonomická nerovnováha:

- Přebytek úspor asijských zemí a zemí produkujících ropu
- Trojnásobný deficit v USA: obchodní, rozpočtový a úspor
- Nedostatečné omezení nabídky peněz po oživení v r. 2002

Nadhodnocené očekávání výnosů:

- Nové formy nahrazující vlastní jmění
- Spekulace bank, firem a spotřebitelů

Přítěžující faktory:

- Měnová a cenová bublina (ceny surovin, ropy a potravin)
- Důraz na krátkodobé zisky, účetní pravidla
- Nedostatek surovin, energie a potravin

Neadekvátní systém odměn manažerů:

- Bonusy za krátkodobý úspěch
- Vyšší zisky z finančního kapitálu než z reálných investic
- Spekulace jako atraktivní profese
- Sliby bezrizikových investic od poradců

Slabá koordinace:

- MMF, Světová banka, G7, konkurenční politika, daňové ráje
- Podcenění systémového rizika

Varoufakis (2013) nabízí šest základních vysvětlení Světové finanční krize:

- Selhání kolektivní představivosti mnoha chytrých lidí, kteří nedohlédli rizika systému jako celku
- Střet zájmů v regulačním systému
- Kulturní kořeny
- Nepotlačitelná chamtivost
- Toxické teorie
- Systémové selhání

Akerlof (2010) doplňuje tendence ke krizím:

- Kapitalismem samotným
- Živočišnými pudy lidí
- Příběhy, ve které lidi uvěří
- Spekulacemi, nepoctivostí a podvody
- Porušováním základních principiálních pravidel
- Zřeknutím se odpovědnosti odpovědných
- Vyústěním situace v obecnou ztrátu důvěry

4 Ekonomie a etika minulosti a současnosti

Aktuální vztah ekonomie a etiky současnosti charakterizuje Tomáš Sedláček (2012), významný makroekonom současnosti takto:

„Tvrdím, že ekonomové hlavního proudu opustili většinu barev ekonomie a upnuli se pouze k černobílému kultu homo oeconomicus, který ignoruje otázky dobra a zla. Sami sebe jsme oslepili a zůstali jsme tak slepí k nejdůležitějším hnacím silám lidského jednání. K tomu, aby byl člověk dobrým ekonomem, musí být buď dobrým matematikem, nebo dobrým filozofem, nebo být obojím. Dali jsme příliš velký prostor matematice a naopak příliš zatlačili do pozadí naši vlastní lidskost. Tím jsme získali pokřivené umělé modely, které jsou k ničemu, pokud je chceme aplikovat na skutečný svět. Tvrdím, že pro porozumění lidskému chování je mnohem důležitější studium historického vývoje ideí, které nás formovaly. Tvrdím, že hledání hodnot v ekonomii s Adamem Smithem nezačalo, ale kulminovalo. Současný mainstream, který se prohlašuje za následovníka Smithovy ekonomie, zcela pominul etiku. Tvrdím, že jeho přínos pro ekonomii je daleko širší a zahrnuje mnohem víc, než koncept neviditelné ruky trhu a zrod egoistického sebestředného homo oeconomicus (přestože Smith tento pojem nikdy nepoužil). Tvrdím, že jeho největší přínos ekonomii byl etický“ (Sedláček, 2012, 25-26).

4.1 Veřejný versus vlastní zájem

Z tohoto pohledu se jeví zajímavým retrospektivní výstup z diskuzního fóra v roce 1998 na téma: *Morální dimenze ekonomiky – iluze, nebo imperativ?*, kde se diskutující vyjadřovali k souvislostem etiky a ekonomie, resp. trhu a morálky, jako např. Ing. Marie Bohatá, CSc., předsedkyně Společnosti pro etiku v ekonomice, Ing. Tomáš Ježek, CSc., člen prezidia Komise pro cenné papíry, Prof. Ing. Jaroslav Jirásek, DrSc., profesor CMC Čelákovice, Ing. Jiří Kinkor, finanční analytik, Ing. Eva Klvačová, zástupkyně šéfredaktora časopisu Ekonom, Ing. Jan Klacek, CSc., generální ředitel a předseda představenstva IPB, Doc. PhDr. Ing. Karel Riegel, CSc., Psychologický ústav FF UK, Ing. Jiří Schwarz, CSc., prezident liberálního institutu a mnozí další.

Podle Ing. Bohaté si většina moderních ekonomů nepřipouští, že ekonomie má vůbec co společného s etikou.

Bohatá tak uvádí, že lze pozorovat zvláštní asymetrii mezi tím, jak se pojednává o morálních citech a podnikatelských principech, kdy podnikatelské principy se považují za elementární a univerzální zároveň, tj., že ovlivňují veškeré ekonomické činnosti, zatímco morální city se sice chápou velmi komplexně, ale nepřiznává se jim žádný, nebo velmi minimální dopad na ekonomické transakce.

Podle Bohaté se mají tyto principy prolínat v podobě společenských norem a konvencí, neboť společenské vědy tvrdí, že existují *dvě hnací síly*, které určují lidské chování, a to jednak *sebezájem* a *obecné dobro*. Z hlediska ekonomie je totiž známo, že tzv. raní ekonomové, od Aristotela přes středověké praktiky Tomáše Akvinského až k ekonomům počátků moderní éry, se velmi zajímali o etické analýzy, neboť považovali ekonomii za součást praktické vědy, kde dobro, správnost a povinnost byly nosnými koncepty. Podle Bohaté nastal odklon od těchto ústředních konceptů s příchodem učení Adama Smithe, který učinil z ekonomie tzv. *tvrdou vědu* a ekonomové tak započali vysvětlovat ekonomii a podnikání bez jakýchkoliv vazeb na morálku, jelikož člověk jedná jako *homo economicus*, snažící se pouze maximalizovat vlastní ekonomickou výhodu, neboť je ve skutečnosti utilitářský a racionální individualista, čímž jsou všechny lidské aktivity redukovány pouze na hledání osobní výhody, tedy ekonomické důvody. Smith opravdu učinil svým způsobem z ekonomie vědu, ale nikdy nepoukazoval na zbytečnost etiky, takže problém bude zřejmě v tom, že základní motivační schéma vysvětlující směnu zboží a služeb začalo být vykládáno jako motivační schéma obecně, uvádí Bohatá.

Moderní ekonomie jakoby uznává však podle ní pouze tu část díla, kde obě smluvní strany profitují, stačí pouze sledovat vlastní zájem a trh učiní vše potřebné pro realizaci vzájemně výhodné směny, aniž by potřeboval etiku. Smith však tímto opakovaným schématem pouze demonstroval, že sledování vlastního zájmu motivuje směnu zboží, nic víc a nic méně. Rozhodně nezastával podle Bohaté tedy názor, že účastníci směny mohou v rámci těchto transakcí a hledání vlastního zájmu podvádět nebo že jde o univerzální platnost tohoto konceptu bez jakéhokoliv etického kontextu, což potvrdil i ve svém díle *Teorie mravních citů*. Pro pochopení směny tedy nestačí pouze uvedené motivační schéma, neboť je třeba zabývat se i chováním, podporující systém dlouhodobě vzájemně výhodných směn. Je dovoditelné, že pokud chybí mezi účastníky směny důvěra, nastávají problémy, uvádí Bohatá.

Většinou jde o implicitní pravidla (samoregulace), která nejsou zákonem vynutitelná a proto mohou být tak snadno přehlížena, uvádí dále Bohatá a dodává, že nízká důvěra ve společnosti přináší zákonitě vysoké transakční náklady a snižuje výkonnost ekonomiky. Tolik Marie Bohatá, diskuzní fórum/ Praha 1998.

Odlišný názor zastával svým vystoupením Ing. Jiří Kinkor, který zpochybňuje ve vývoji společnosti a v ekonomických vztazích potřebu a význam morálky, duchovní sféry, veřejně prospěšných aktivit, resp. pojem občanské společnosti, společenského dobra a veřejného prospěchu, které vidí jako absurdní *výmysl kolektivistické filozofie zotročujícího člověka* a všechny tyto pojmy pak označuje jako fantastické a absurdní. Naopak vyzdvihuje pouze hodnoty individuální, ve smyslu racionální etiky obhajující vlastní život člověka s jeho hrdostí na sebe sama a jeho vlastní prospěch a štěstí, ve kterém vidí konečný účel jeho chování. Nikoliv jako podle něj *kolektivisticky a filozofy historicky obludně překroucený egoismus*, ale egoismus s velkým E., založeným na rozumu, jenž je jedinou platnou bází pro obhajobu práva člověka na život, svobodu a majetek, neboť z altruismu logicky vyplývá sebezničení, na rozdíl od racionálního egoismu, ze kterého vyplývá obhajoba života člověka jako bytosti existující nikoli primárně pro ostatní, ale pro sebe sama. Tolik stručně Jiří Kinkor, diskuzní fórum/ Praha 1998.

4.2 Morálka versus neřest

Podle Sedláčka (2012) má ekonomický úspěch a neúspěch přímou souvislost s morálním chováním národa a jeho zástupců, přičemž poukazuje na prastarý příběh židovského národa, kde se lze setkat s prvním pojetím hospodářského cyklu v dějinách a snahou o jeho vysvětlení. Podle autora přišli staří Hebrejové s myšlenkou, že za dobrá či špatná léta, tedy hospodářský cyklus, může morálka. V dobách, kdy Izrael dodržoval zákony a spravedlnost, neutiskoval vdovy a sirotky a byl poslušen Hospodinových příkázání, tak prosperoval, uvádí autor a dodává, že z dnešního hlediska morální rozměr ze současného ekonomického myšlení vymizel, za což může do jisté míry podle autora i Mandevillova *koncepte soukromých neřestí*, ve které se individuální morálka vytrácí, jelikož nakonec přeměňuje i soukromé neřesti v obecné blaho.

Podle autora Mandeville tvrdil, že společenské blaho může a musí být postaveno na egoismu a že neřest je neoddelitelná od velkých a mocných společností a že je pro ekonomiku výhodná, neboť neřest násobí efektivní poptávku, která se stává hybnou silou ekonomiky a pokračuje, že kdybychom připustili poctivou společnost, tak by nebyla možná ekonomická prosperita, přičemž Mandeville jako příklad uvádí realizaci náboženských ideálů, kdy by podle něj vznikla *chudá a stupidně nevinná pospolitost*. Proto lidé si tak podle něj musí vybrat mezi moralitou a prosperitou, neboť je podle něj rozšířeným bludem si myslet, že bychom bez pýchy nebo honby po luxusu mohli jíst stejné potraviny, oblékat stejně kvalitní oblečení, zaměstnávat stejný počet řemeslníků, že by národ vzkvétal stejně jako tam, kde panuje neřest, vysvětluje toto pojetí autor.

Mandeville byl tak klíčovým zastáncem chamtivosti, sebelásky a egoismu, jelikož to byla pro něj nezbytná podmínka společenského pokroku, založená na navyšování vlastnictví a rostoucí poptávce, uvádí dále autor a dodává, že v otázce ekonomie dobra a zla zastával tak opačný názor než Hebrejové či Adam Smith, kterému i přes jeho *sebezámek a neviditelnou ruku trhu*, imponovalo současně i morální učení založené na vzájemné laskavosti a zdrženlivosti, jehož nositeli jsou Augustin, Platon, Hutscheson i Tomáš Akvinský, což dokládá podle autora i slovy, že „*ať je dovoleno pokládat člověka za jakkoli sobeckého, přesto v jeho přirozenosti evidentně existují určité principy, které způsobují, že zainteresován na osudu jiných lidí a že jejich štěstí je pro něj nezbytné, i když z něj nemá nic jiného kromě radosti, že je jeho svědkem*“, neboli tato škola věří, že sebeláska jako princip nemůže být nikdy ctnostný v žádném smyslu ani směru, nicméně Smith zároveň motiv laskavosti a dobročinnosti, nepovažuje za natolik silný, aby mohl udržet pohromadě celou společnost a vysvětlit její nejnižší pudy, vysvětluje závěrem autor (Sedláček, 2012, 198-208).

Proto podle Sena (2002) na druhou stranu taky Smith zároveň tvrdil, že „*neočekávejme, že budeme mít svůj oběd z dobrosrdečnosti řezníka, sládky nebo pekaře, ale z jejich ohledu na svůj vlastní prospěch. Obracíme se ne k jejich lidskosti, nýbrž k jejich sebelásce: a nikdy k nim nemluvíme o svých potřebách, nýbrž o jejich výhodách*“. Smith tak podle autora předpokládal, že naše mnohé činy jsou vlastním zájmem motivovány a některé z nich opravdu k dobrým výsledkům vedou. Současně na tomto případě Smith ukazoval, jak probíhají na trhu běžné transakce, dělba práce a jejich vzájemná výhodnost, dodává autor (Sen, 2002, 29).

I přes kontroverzi člověka jako individualisty, má tak moralita pro Smithe vzácnou celospolečenskou roli posily a neřest ničitele lidské společnosti, píše Sedláček (2012) a dále uvádí, že Smith tak v této souvislosti odkazuje na svého přítele filozofa Davida Huma, který se vyjadřoval k zásadním otázkám ekonomického zájmu ve spojení se společenským řádem, teorií užitku, sebeláskou a racionalitou ve smyslu, že i když některé naše skutky nemají žádný vztah k naší osobě nebo našemu užitku, a to jak v čase tak v prostoru, tak je ze své přirozenosti oslavujeme, a to proto, protože prostě rezonují s naším morálním cítěním a nikoliv s pouhým kalkulem, neboť soukromý užitek nemůže sloužit jako stavební kámen společnosti.

Hume tak podle autora věřil, že složka emocionální je důležitější než složka racionální, proto odmítal, že za každým morálním cítěním, je princip sebelásky, neboť pro člověka je přirozené být součástí společnosti a jednotlivec má přirozenou tendenci k dobru a společenskému vcítění, které přispívá k blahu společnosti (Sedláček, 2012, 215-218).

Zmiňovaný a často kritizovaný *sebezájem* Adama Smithe popisuje Sen (2002) jako rozvážnost skládající se z rozumu a chápání a stoického sebeovládání, přičemž dodává, že to objasňuje, proč soucit a kázeň hrají tak zásadní roli v konceptu dobrého chování, jelikož podle stoiků nelze člověka vytrhnout a vydělit ze společnosti, tedy člověka, jenž své malé zájmy oželí a vkládá ve prospěch zájmů společnosti (Sen, 2002, 28).

Urban (2011) k tomu uvádí, že společnost vzniká tam, kde si jednotlivec aktivně uvědomuje existenci druhých lidí, komunikuje a vstupuje s nimi do vzájemných vztahů, přestává být ryzím egoistou, (ne)vědomě uznává existenci určitého řádu a podle něj řídí své chování a cíle v prostoru vymezeném tzv. společenskou smlouvou, kde se spolu střetávají více či méně ohleduplní lidé, zaujímaje různé pozice, role ve *hře* určené konvencemi (Urban, 2011, 87-88).

4.3 Dobro versus užitek

Sedláček (2012) se následně ptá, zda je člověk (dobrým) členem společnosti, jelikož se mu to vyplácí nebo je ve *hře* ještě něco jiného, resp, zda můžeme ovlivnit dění kolem nás a zda má etika vliv na budoucnost, tedy zda se vyplatí konat dobro?

Podle autora jde tak o jednu z nejtíživějších morálních otázek etiky a ekonomie, přičemž uvádí, že z příkladu Hebrejů plyne, že morálka byla tou nejlepší investicí, neboť dbaní na morální život a dodržování spravedlnosti se jim ekonomicky vyplatilo.

Další důležitou otázkou je podle Sedláčka ještě, zda si může člověk svůj život užívat, resp., zda má právo maximalizovat svůj užitek, nárokovat si materiální nebo emocionální odměnu za vykonané dobro?

Autor se k tomu vyjadřuje, že např. význačný filozof a etik Immanuel Kant je přesvědčen, že dobro oplácené dobrem, není nic záslužného nebo morálního, neboť zvýšením našeho užitku se vylučuje morálnost daného činu. Odměnu za morální čin tak Kant podle autora vůbec nepřipouští.

Podobě na tom byli podle autora ve svém učení Stoikové, kteří nesměli hledat vůbec žádný užitek, ani se na něj ohlížet a ani s ním nijak počítat, stavěli se naprosto lhostejně k následkům svých činů, neměli de facto žádné normy, ale případnou odměnu za dobrý čin neodmítali. Na rozdíl od hédonistů Epikurejců, kteří se snažili maximalizovat užitek nehladě na pravidla, resp., pravidla se odvíjela od toho, co zvyšovalo jejich osobní užitek (Sedláček, 2012, 77-86).

Utilitaristé vycházejí podle Sedláčka (2012) z podobných základů jako hédonisté, nicméně se snaží v podání J.S. Millů později překonat lidský egoismus hédonistů institutem *nezúčastněného pozorovatele*, tedy upřednostňovat dobro celku před dobrem jednotlivce.

Křesťanský pohled na dobro celku navazuje dle autora na judaismus, ale má díky nezájmu vůči užitku, radostem a strastím, ve svém asketickém podání blízko ke stoikům, neboť pohrdá senzualními pohnutkami a požitky, snaží se lidskou tělesnost zkrotit a podmanit a navíc hledá hřích i v myšlenkách a touhách, na rozdíl od stoiků, kteří se omezují jen k výkonu tělesnosti. K ctnostnému životu je třeba kromě sebezapření a silné vůle ještě další transcendentální rozměr v pomoci *shûry*. Odměnu za své činy stěhuje křesťanství až na onen svět, dodává autor (Sedláček, 2012, 265-266).

Z tohoto pohledu se nachází přístup Hebrejů někde uprostřed mezi učením Epikurejců a Stoiků, neboť zde existují jasně vymezená pravidla, která se nesmí přestupovat, ale uvnitř pravidel samotných je možné užitek zvyšovat, uvádí Sedláček (2012). Židé měli tedy nejen dodržovat zákon a spravedlnost (smlouvu), ale měli jej i milovat, ne však z povinnosti, ale protože je dobrem. Judaismus se tedy snažil svou touhu po blahobytu korigovat tak, aby tržní aktivita a vzorce spotřeby fungovaly v rámci Bohem dané morálky, přičemž autor poukazuje vedle spravedlnosti na další důležité aspekty v jejich myšlení, daných jejich původem kočovného života nomádského kmene, kdy nevlastnili majetek a jeden se spoléhal na druhého – na *aspekty svobody, odpovědnosti a důvěry* (Sedláček, 2012, 81-90).

4.4 Přiměřenost versus nepřiměřenost

Ekonomie dnešního hlavního proudu počítá v Sedláčkově pojetí (2012) se sebeláskou i kalkulem, že podle autora přesahuje i Epikura, byť některé moderní školy ekonomie převzaly utilitarismus od Milla, ale bez principu osobní morálky, tedy bez onoho nezúčastněného pozorovatele, který se vzdá svého užitku ve prospěch užitku celku. Autor dodává, že dnešní ekonomie se osobní moralitou nezabývá, jelikož tzv. neviditelná ruka trhu přemění osobní neřest v dobro celku, podobně jako Mandeville, který tvrdil, že čím méně poctiví budou jedinci v daném státě či systému, tím lépe se bude dařit celku a opačně že, *všudypřítomné dobro vede leda ke společenskému úpadku*. Autor postuluje, že sebeláska se jeví jako celospolečenské chování, které musí být však usměrňováno přiměřeností, jak upozorňuje Aristoteles, doplněno láskou a soucitem, o kterém pojednává křesťanství nebo Smith. Americký filozof a sociolog Robert Nelson v této souvislosti podle autora dodává, že *za běh tržní ekonomiky vděčíme sebezájmu, pokud ovšem síla sebezájmu překročí jisté meze, může vést k destruktivnímu oportunistu a ohrozit samotnou existenci trhu* (Sedláček, 2012, 267-284).

Podle Sedláčka (2012) se v dnešních podmínkách ekonomie doporučuje provádět jedinci optimalizaci užitku, omezenou pouze jeho rozpočtem, přičemž už v dávných dobách existovala jakási symbióza mezi legitimitou a hledáním vlastního užitku a dodržováním pravidel, o které se nediskutovalo a která nebyla předmětem žádné optimalizace a dodává, že dnes se v ekonomii jedná většinou pouze o prospěchovou analýzu, určující, které zákony a kdy se vyplatí porušit a kdy ne, vypočítané na základě pravděpodobnosti přistižení a výšky trestu vzhledem k výši zisku.

Dnešní dobu (i společnost) charakterizuje autor jako dobu dluhovou, které vládnou peníze, dluh a úrok, přičemž k účinku peněz se vyjadřuje tak, že peníze lze považovat *za energii, která dokáže mimo jiné cestovat v čase, za energii velice užitečnou, ale zároveň i nebezpečnou, jelikož kamkoliv se v časoprostorovém kontinuu umístí, tam se začne něco dít*. Peníze jako určitá forma energie se tak staly v autorově pojetí průvodním jevem či tahounem globalizace, kdy toto jejich snadné a hromadné cestování je možné díky úroku, přičemž jsou abstraktním konstruktem, existujícím na obecně uznávané a důvěrou udržované rovině sociální fikce, přičemž díky této vlastnosti peněz je možné energeticky tunelovat budoucnost ve prospěch současnosti, neboť dluh dokáže v autorově formulaci *přesouvat energii z budoucnosti do současnosti a naopak spoření dokáže akumulovat energii z minulosti do současnosti nebo budoucnosti* (Sedláček, 2012, 85-100).

Sokol (2015) zmiňuje, že peníze nahradily pozemkové vlastnictví, jakožto do té doby jediný dosavadní zdroj bohatství a prestiže, neboť *nemají hranice* (Sokol, 2015, 137-138).

Peníze ve své materiální podobě, píše dále Sedláček (2012), umožňují kupovat potřebné i nepotřebné statky nebo služby, neboť od nepaměti má lidstvo své touhy a zvědavosti, které apelují podobně jako např. reklama na naše mimoracionální, v jistém slova smyslu zvířecí aspekty, dále pocit nedostatečnosti až nenasytnosti a věčné nespokojenosti, která souvisí se základní otázkou ekonomie, resp. o důsledcích chamtivosti jednotlivce působícího (či nepůsobícího) ve prospěch lidského blaha.

Podle autora považoval Aristoteles za zásadní slabinu lidí *nepřiměřenost* a pokračuje, že čím víc toho člověk má, tím víc chce. Jestli tato potřeba vychází z představy, že čím více toho budeme mít, tím méně budeme potřebovat je otázkou, ptá se autor.

Každopádně, každá uspokojená touha vytyčuje novou touhu, stává se závislostí, dokončuje úvahu autor a současně se ptá, zda má ekonomický růst ještě nějaký jiný smysl, nebo jde o růst pro růst? Jak jsme závislí na růstu za každou cenu, zahaleného do roušky idee pokroku, nám ukázala podle autora nepřiliš vzdálená Světová ekonomická krize. V duchu pokroku a zvyšování růstu obětuje člověk podle autora zadlužení i v dobách prosperity, materialismus se stal nadějí i vírou naší doby.

Přitom v původní tezi o pokroku se podle autora nacházela myšlenka, že řešení materiálních, společenských i morálních problémů, resp. změnu zákonů morálky v tom smyslu, že bohatství učiní člověka šťastným, spokojeným, vyrovnaným, mocným a svobodným a současně učiní i lepší celou společnost, která se tak oprostí od sobectví prostřednictvím bohatství, přebytku a dostatku. Autor dodává, že přeceňování ekonomie ve smyslu ekonomie jako základny pro vše ostatní, morálku i kulturu je iluzí, což bylo potvrzeno i konceptem ekonomie v pojetí Karla Marxe, vysvětluje autor.

Autor dále uvádí, že podle psychologů současně s růstem bohatství a blahobytu bohatství u člověka štěstí sice roste, ale stále pomaleji a jeho funkce je vždy konkávní, tedy nemá již kam stoupat. Ekonom Fred Hirsch vysvětluje podle autora tuto situaci na základě tzv. komparativní výhody, nikoliv výhody absolutní, tedy vždy ve stavu momentálního srovnání se s druhým. Ekonomický a společenský imperativ nepřipouští spokojenost a zklidnění, jelikož je podřízen maximalizaci výkonu a spotřeby. Inspirací ke spokojenosti by mohlo být podle autora řešení Hebrejů, kdy se nespotebovávalo vše, co v danou dobu vyrostlo, ale bylo schováno pro horší časy a jednou za čas se určitým způsobem také anulovala akumulace bohatství ve společnosti. Autor k tomuto dále píše, že v rozmezí let 2001 až 2008 nebylo z vytvořeného bohatství uloženo stranou téměř vůbec nic, na umoření starých dluhů nebo tvorbu zásob pro horší časy, spíše se dluhy navyšovaly a zásoby se netvořily (Sedláček, 2012, 227-281).

V uvedených souvislostech se nabízí zmínit tzv. Maslowovu pyramidu potřeb, stupňovitě uspořádanou, a to od základních úrovní biologických a fyziologických potřeb člověka až po nejvyšší úroveň jeho potřeb, tedy seberealizaci, představovanou podle Lorencové a Rohlíkové (2009) obrazem zralé osobnosti, jak jí charakterizuje americký psycholog Abraham Maslow :

Zralý člověk:

- vnímá lidi a události přesně, aniž by do vnímání vkládal své vlastní předpoklady
- přijímá sebe a ostatní včetně chyb a snaží se zlepšit to, co je možné, je v souladu s přírodou a neškodí jí
- je spontánní, prostý a přirozený, zejména ve svém myšlení a cítění
- zaměřuje se spíše na problémy mimo sebe než na vlastní nejistotu a introspekci
- má schopnost odstupu, nenechá se strhnout událostmi
- je autonomní, zůstává k sobě pravdivý i přes tlak ke konformitě
- oceňuje dobré a krásné věci, i když jsou prosté a „všední“
- má vrcholné zážitky intenzivně pozitivních emocí
- má hluboké vztahy s lidmi, spíše s menším počtem pečlivě vybraných
- má filozofický smysl pro humor, humor z nadhledu a porozumění, nikoliv však nepřátelský a zesměšňující
- respektuje druhé a oceňuje je spíše podle toho, jací jsou, než čím jsou a jak vypadají
- má pevné morální standardy a smysl pro správné a špatné, a to i tam, kde se mohou lišit od konvence

Zralý člověk je tvořivý, je to snad jeho nejvýznamnější rys, který je výsledkem toho všeho, co je uvedeno výše. Má otevřenou mysl, je otevřen novým skutečnostem, dokáže vidět věci novým způsobem a dokáže dojít k novým závěrům ze známých informací (Lorencová a Rohlíková, 2009, 74).

4.5 Iracionalita versus racionalita

V rozsáhlé části dějiny panovala představa o etice a ekonomii jako o propojených, pevně spojených vědách s tím, že jedno ovlivňuje druhé, od Hebrejů, Řeků, křesťanů až po Smitha, Milla až po Keynesa, který jak uvádí podle Sedláčka (2012) prof. Milan Sojka, usiloval o návrat k pojetí ekonomie jako společenské vědy a kritizoval neoklasickou ekonomii z usilování o napodobování exaktních přírodních věd, a to zejména z hlediska redukce člověka na racionálního činitele, jenž optimalizuje svůj užitek na základě svého rozpočtového omezení a jedinec podle tohoto modelu nemůže vlastně jednat proti této užitkové funkci a je tudíž nesvobodný, protože do něj musí pak zahrnovat de facto vše, i např. i přátelství nebo darování apod. (Sedláček, 2012, 258-281).

Podle Sena (2002) je ekonomické chování a motivace v moderní ekonomii řízena racionálním chováním jednotlivce, které se podle této teorie v zásadě neliší od chování skutečného, což je však podle autora značně problematické, neboť máme své lidské slabosti, chyby a rozličné motivace a dodává k tomu, že standardní ekonomická teorie pohlíží na racionalitu jednak jako *na vnitřní konzistenci volby a jednak na maximalizaci vlastního zájmu*. Jelikož je konzistence volby závislá na našich preferencích, cílech, hodnotách, motivacích apod., nemůže to zaručovat její racionalitu.

U druhého přístupu vlastního zájmu je problém s tím, proč by mělo být racionální výlučně uspokojování svého vlastního zájmu a ostatní z této racionality vyloučeno, přičemž autor dodává, že by to znamenalo naprosté odmítnutí etického hlediska motivace při vlastním rozhodování člověka (Sen, 2002, 20-24).

Podle Sedláčka (2012) se tak ekonomie tváří stále jako věda, která je založena jen na ekonomické racionalitě a jeho *homo oeconomicus*. Přitom jsou zde podle něj další složky, které dokáží tuto současnou tezi zpochybnit, jako např. animal spirits neboli *živočišné pudy* člověka, které takto označil ve své knize *Obecná teorie* i John Keynes, aniž by tím chtěl termín apriori spojovat nějak se zvířaty, přestože k nim má člověk blízko. Podle autora však spíše definoval nepředvídatelné hnací síly člověka, nutkání k činům, neboli hovoří o míře, tedy do jaké míry jednání lidí předurčují neekonomické motivy, např. obchod s cennými papíry, pohánějící ekonomické cykly.

Aristoteles tyto složky označuje v autorově vymezení jako složku duše nerozumnou a dodává, že nás ovládá, i když nechápeme jak, např. David Hume přisuzuje rozumu pozici otroka vášní. Jak a zda jsou vůbec tyto vášně ovladatelné, je jiná otázka, píše autor a pokračuje, že jako lidé se obáváme podle něj nejvíce jednak přílišné zvířeckosti, která by z nás činila zvířata a na druhé straně přílišné mechanizace, která by z nás činila roboty. V obou případech jde o strach z tzv. oddělení těla a duše, čisté zvířeckosti nebo čisté racionality, neboť oběma polohám chybí soucit (Sedláček, 2012, 287-295).

Do ekonomické krize v roce 2008 bylo podle Sedláčka (2012) pro ekonomiku charakteristické, že namísto dřívějšího spojení s morální filozofií a z ní vyplývajících etických kodexů, byla závislá čistě na matematice, matematickém modelování a předpovědích, využívala víc a víc tzv. matematizaci lidského chování a stala se tak hlavním proudem finančních ekonomů, než i výše zmíněný velký zastávce svobodného trhu Alan Greenspan prohlásil, že vyhýbání se jakýmkoliv regulacím bylo chybné.

Lidské chování nelze jednoduše ani sofistikovaně zařadit do matematicko-ekonomických vzorců, neboť iracionalita se nezdá být úchytkou od *racionální normálna*, ale fundamentální vlastností, tvrdí autor. Matematika je tak podle autora univerzální, ale i nebezpečná v tom, že si může nárokovat více, než unese, považujeme ji za pravdivou do té doby, dokud se nedostaneme k neřešitelnému problému, paradoxu, kdy je pak třeba použít nový přístup a znovu si uvědomit, že ekonomie není vědou exaktní, ale společenskou, což odpovídá i slovům Johna Keynese, jak uvádí autor, že „*není daleko den, kdy ekonomické problémy ustoupí do pozadí, kam patří, a naše hlavy i srdce se budou znovu zabývat tím, co má skutečně smysl – otázkami života, lidských vztahů, stvoření, jednání a víry*“ a dodává, že ekonomie současnosti dala do přednost matematickému cítění na úkor nematematicko-humanitního a nutí člověka uvažovat o nedůležitých nebo neexistujících hodnotách.

Ekonomické modely jsou umístěny v abstraktním světě, který nebere v potaz rozdílný kulturní, společenský, historický nebo náboženský rozměr. Na rozdíl od fyziky, kterou má ekonomie jako svůj vzor, nemají modely realistické předpoklady a výsledky nejsou testovatelné, píše autor a souhlasí s Evansem v tom smyslu, že *vědění se rozvíjí nalézáním nových konceptů*.

Podle autora tak se dnešní ekonomové snaží předvídat budoucnost, aspirují na jakési proroky budoucnosti, přičemž stále selhávají, což ukázala i poslední hospodářská krize, co do jejího příchodu i obsahu a nereflektují teze sociologů, politologů, právníků, psychologů, filozofů či teologů, píše Sedláček, jelikož se stále snaží srovnávat s fyzikou, jakožto exaktní vědou o mrtvých objektech (Sedláček, 2012, 298-319).

Ekonomie se tak podle Sedláčka (2012) nachází ve stavu schizofrenie, na jedné straně modelující ekonom teoretik, který vstupem do světa živých lidí nemůže v modelech pokračovat, jelikož by na nic nepřišel a na druhé straně praktický ekonom empirik, kterému jsou mrtvé modely k ničemu, neboť vychází ze zkušenosti. Proto by ekonomové měli být podle autora pokorní, neboť ekonomiku *nevymýšlí ani nestaví*, protože ekonomika byla a fungovala ještě před naukou o ní, navíc jí ani neumí spravit, když se porouchá a neznají odpověď na otázky, co ji dokázalo opět uvést do chodu, uvádí autor a dodává, že jde o pokoru před *živým mechanismem*, který jsme nezkonstruovali a dále zmiňuje, že ekonomie je bezradná v době krize, když přestávají modely fungovat a jediné co víme je fakt, že *fungují dobře, když fungují a nefungují, když nefungují*.

Model je tak podle něj třeba doplnit intuicí a je třeba to přiznat, píše autor a dodává, že občas je model užitečný, občas zavádějící, ale v obou případech je třeba si uvědomit, že nepopisuje realitu, ale jen racionální abstrakci. Jedná se tedy podle autora o fikci, i když možná občas užitečnou, nicméně pořád o fikci. Ekonom si musí být těchto fikcí vědom, musí vědět, kde jsou a kde nejsou užitečné. Jinak může napáchat více škody než užitku, vysvětluje autor k tématu.

Zásadní otázkou podle autora tedy je, jestli tržní ekonomika funguje tak, jak chceme, aby fungovala, aby se jako pouhý nástroj nestala smyslem sebe sama a neohrožovala tak člověka tím, že bude pracovat proti němu a dodává, že díky dlouhodobému odtrhování etiky od ekonomie, se ekonomie často takto chová, což je stejné, jako když se oddělí duše od těla a tělo od duše, hororově vyjádřeno prostřednictvím zombie, která přišla o lidskou dimenzi, soucit, humanitu a jemnost, obraceje se v této poloze proti nám samým, prostřednictvím blízkých, kteří byli s námi a nyní se obrací proti nám, ve smyslu, *že hra, která byla rozehrána, získala svůj vlastní život a zotročuje své aktéry, kteří měli být naopak režiséry*, dodává autor.

Autor Sedláček (2012) dále uvádí, že současně oddělit smysl etiky od ekonomie jako nástroje, není možné už jen proto, že duše odtržená od těla, je také jistý zdroj strachu jako permanentně obviňující superego, mající někdy nesmyslně vysoké nároky, očekáváje od ekonomie více, než je ekonomie schopna poskytnout. Proto musí mít podle autora ekonomie jak tělo, tak i duši, jelikož dříve byla ekonomie součástí morální filozofie, její podmnožinou, což lze ilustrovat na příkladu druhé knihy Adama Smithe *Teorie mravních citů*, pojednávající o morálce a citech, jakožto v autorově pojetí o *chybějící zanedbávané noze, kvůli které ekonomie i ekonomika na jednu nohu kulhá*.

Autor k tomu tak dodává, že problém je v tom, že zahrnujeme do účetnictví a výnosů jen hodnoty, z nichž jen některé mají cenu a demonstruje to na příkladu vlaku, reklamy nebo pilníku, které mají hodnotu i cenu, jelikož mají trh. Ale např. přátelství, úsměv, čisté ovzduší, výhled z okna a další, jsou sice hodnotami, ale cenu nemají.

V oblasti rodinných vztahů, přátelství, zamilovaných apod. nakládáme s velkými hodnotami a nepoužíváme k tomu peníze, přesnost ani cenu, chováme se nesobecky a neefektivně, stejně jako ve velkých celcích, představovanými státy nebo velkými podniky, kdy odpouštíme, pomáháme si, nedodržujeme přesné dohody, jelikož jejich dodržováním by mohl nastat kolaps systému, píše autor.

Z toho důvodu se autor domnívá, že ekonomika pravděpodobně pracuje dobře pouze ve středních systémech, ale v malých nebo velkých celcích kolabuje, což demonstruje autor i na Keynesově *Obecné teorii*, která také hovoří pouze o tomto středním celku, resp., ekonomika může fungovat v nedůležitých oblastech, ale v oblasti lásky, zdraví, smrti, státních bankrotů, fungují pravidla obecnější.

Podle autora by měla současná ekonomie navrátit ke starším myšlenkám, opustit neustálou nespokojenost, která sice aktivizuje růst, ale současně neumožňuje onu spokojenost, objevit znovu dostatečnost, spočinutí a vděk za to, co máme, jelikož jinak se ekonomika stává procyklickou, problémy řeší dluhem, krize se tak stávají horšími, což by nemuselo být a dodává k tomu, že se zdá, že jsme vyměnili příliš mnoho moudrosti za exaktnost a příliš mnoho lidskosti za matematizovanost.

Současně jsme se podle autorova přesvědčení vzdálili principům morálky, na kterých by měla ekonomie stát. Autor v tomto směru rozvíjí myšlenku ještě dále, že je třeba před hledáním nových horizontů, spíše najít čas na tzv. *ekonomické retro*, neboť když matematik odhalí chybu ve výpočtech, nepokračuje v nich, protože tím by chybu nevyřešil ani nezamaskoval. Musí se proto vrátit podle autora do bodu, kdy k chybě došlo, opravit ji a až pak počítat dál. V tomto směru vidí autor poučení z krize jako naši jedinou naději do budoucna, neboť v časech dobrých totiž není podle něj vhodná doba na zpytování a reflexi, natož na nějakou změnu cesty v duchu původního slova smyslu pokání. To v krizi se vždy zjevuje pravda, píše. Často sice ve své nehezke obnaženosti, ale zato se vši silou a pokračuje, že naší době chybí přiměřenost a uvědomění si vlastní nasycenosti, tudíž že nejde jen o krizi ekonomickou a spotřební, ale její kořeny jsou mnohem hlubší. Příběh ekonomie je tak mnohem obsáhlejší než matematický pohled na ní, neboť ekonomie má svou duši a o tu je třeba pečovat, zajímat se o ní a rozvíjet, vyjadřuje autor své přesvědčení. Ekonomové by tak měli podle autora odpovědět především na otázku *Co je to lidská bytost?* a zároveň přehodnotit způsob, jakým ekonomii vytyčují (Sedláček, 2012, 326-344).

Neboť etikové si už odpověděli na otázku, proč konat dobro a co s Kantovým mravním rozměrem etiky, pokud se etika vyplácí? Pro dobro samo, zní odpověď. Neboť dobro má schopnost být samo svou vlastní odměnou, přičemž dobro může nacházet svou odplatu ve formě určitého bonusu navíc, což autor vysvětluje na příkladu Hebrejů, kteří konali dobro, ať se vyplácelo či nikoliv. Dobro a odplata spolu tedy prvoplánově nekorelují, dodává autor závěrem (Sedláček, 2012, 85).

Shrnutí praktické části:

I přes názorovou různost příčin vzniku Světové finanční krize lze konstatovat, že přes objektivní ekonomické příčiny, šlo v převažující míře o příčiny individuálního a institucionálního selhání spojeného s porušováním pravidel, podlehnutí danému situačnímu kontextu, přítomností iracionálního faktoru živočišných pudů. V tomto ohledu by se pak mohlo jevit reálným, že objektivní příčiny krize by bylo možné zvládnout, pokud by v zásadní míře nebylo zastoupeno selhání lidského faktoru, projevující se zejména ve lživém hodnocení ratingových agentur podle přání a peněz bankéřů, v nezbrždění rozsahu poskytovaných hypoték regulátory, kteří byli ve střetu zájmů, kdy jejich zájmem bylo upřednostnění vlastního prospěchu a v neposlední řadě i mlčením elit, které se měly k negativnímu dění z hlediska soustavného narůstání dluhů a nereálnosti jejich splacení neustále kriticky vyjádřovat a také nesoudností běžných občanů.

Dále se jeví podstatným faktorem současné vnímání nejvyšší potřeby člověka – jeho seberealizace, jakožto jeho *sebenaplnění*, ve smyslu *sice už mám, ale chci mít ještě více*, nikoliv tedy prostřednictvím své vnitřní etiky nezávislé na vnějších faktorech, tedy ve smyslu *když to nemám, tak mi to nevadí*. Život a bohatství v současné společnosti bychom neměli proto pouze využívat a spotřebovávat ve smyslu *tady a teď*, ale jako správci planety k nim přistupovat odpovědně, a to zejména z hlediska vyvážené a nekonfliktní budoucnosti dalších generací. Tedy uplatňovat takový odpovědný přístup, kdy *předchozí generace myslí na příští generace*, neboť takový přístup také přispívá k obecnému dobru a udržitelnému rozvoji společnosti.

Závěr

Na základě získaných poznatků z teoretické i praktické části práce vyplývá, že základní podmínkou vedoucí ke společnému dobru, společenskému pokroku a ekonomické prosperitě, resp. udržitelnému rozvoji společnosti je nezbytně nutné aplikovat základní hodnoty svobody, spravedlnosti, odpovědnosti a důvěry do života jednotlivce a společnosti, při současném uvědomění si existence dalších sociálně-psychologických aspektů života, pravidel chování, ekonomických zákonitostí a skutečných hodnot.

Dále ze zjištěných faktů vyplývá, že jedním ze sociálně-psychologických aspektů života tvoří lidské živočišné pudy, promítající se zejména do spotřeby, které na jedné straně sice popohánějí ekonomiku, ale na druhé straně jsou zároveň i nositeli dramatických výkyvů, demonstrovaných na příkladech různých ekonomických krizí, počínaje tzv. Tulipánovou krizí v roce 1637 až po Hypoteční krizi z roku 2007, představovaných zejména chamtivostí, spekulací, nesoudností, uvěřením v příběhy a podléháním iluzi, tedy mánií, následnou panikou, úpadkem a návratem do skutečné reality.

Dalším, sociálně-psychologickým aspektem etického uvažování, se jeví problém poslušnosti k autoritě, demonstrováný na příkladu experimentu amerického sociálního psychologa S. Milgrama z roku 1963, kterým se snažil prokázat, že za krutým a neodporujícím chováním a jednáním jednotlivce, stojí převážně poslušnost k autoritě. Stejně jako u Adolfa Eichmanna a dalších válečných zločinců, tak i u slavných profesorů z London School of Economics, nedošlo k převzetí individuální odpovědnosti za negativní vývoj. Význační ekonomové zůstali v tomto smyslu přikováni k poslušnosti svým ekonomickým modelům, skupinové rétorice, chránění masou jim podobných a opanování obavou ze ztráty vlivu a přísunu peněz, možná i přesvědčení, že si lidé za vzniklé problémy mohou vlastně stejně sami.

Navazujícím na uvedené téma se jeví souviset i další, tzv. Stanfordský experiment amerického sociálního psychologa P. Zimbarda z roku 1971, spočívající v problému etického chování ve skupinovém kontextu, kdy se negativní a zlé chování účastníků ukazuje jako více ovlivněné kontextuální sociální dynamikou než jejich osobnostmi. Zlo zde vyplouvá na povrch situačně, nikoliv dispozičně, což ukazuje, že i tzv. hodní a dobří lidé se zbavují individuální odpovědnosti na vrub situačního kontextu.

Málokdo z účastníků experimentu totiž zůstal věrný své osobnosti, logice, resp. i ti, kteří nesouhlasili s vývojem, zůstali pasivní a nesnažili se korigovat zřejmé závadné chování ostatních. Všichni žili v jiné realitě, vykonstruovaném paralelním světě. Stejně jako intituce, politici, finančníci, ekonomové i běžní občané před vypuknutím krize.

Ukazuje se, že jako v případě živočišných pudů lidí, nemůžeme zřejmě najít sami v sobě zlatý střed mezi extrémy, spočívající ve zklidnění, spokojenosti a nalezení skutečných hodnot života, tak se nenašlo mnoho těch, kteří při negativním vývoji ekonomiky měli odvahu říci: „Král je nahý“ a spíše se nechali „unášet proudem“ v kontextu dané situace. Krutou pravdu i reálný svět tak musela všem odhalit až Světová finanční krize. Uvedené příklady tak směřují k tomu, že lidé dokáží zapojovat a odpojovat morální standardy podle určitého kontextu situace, kdy ve své podstatě i neutrální základní lidské potřeby, je mohou v některých případech přivést až k neetickému jednání a zpochybnění samotné stability charakteru a morálky člověka, které mají být však trvalou a neměnnou součástí kvality a hodnoty lidské osobnosti.

Z výše uvedeného tak vyplývá, že ani v ekonomii nelze bezmyšlenkovitě a dogmaticky přijímat statické modely a jejich autority, ale že pro správné fungování ekonomiky i celé společnosti je nutné, aby jako každá společenská věda, neustále reflektovala dynamické strukturální změny v celé její šíři a zároveň i další faktory lidského chování a jednání, zejména odpovědnost jednotlivce i institucí plynoucí do důvěry a pravidel, jež jsou základním stabilizačním prvkem každého dlouhodobě fungujícího společensko-ekonomického systému. Ekonomika nemůže totiž fungovat krátkodobě a výběrově, ale dlouhodobě a pro dobro všech. Proto musí požívat celospolečenské důvěry jakožto hybatele a udržitelnosti rozvoje jednotlivce a společnosti, při současném uvědomění si, že pracuje s omezenými zdroji a na omezeném prostoru, čímž musí být zároveň schopna tyto vzácné zdroje účelně využívat.

Z toho důvodu a v tomto smyslu, jsou ve všech rizikových oblastech spojených s ohrožením důvěry nutné odpovídající regulace a průběžné zásahy státu, a to za současně neustálého připomínání všech známých a s problematikou souvisejících, sociálně-psychologických jevů, neboť člověk zřejmě přirozeně tíhne bez regulace k určité iracionalitě až bezmyšlenkovitosti, která vede k jeho následné sebedestrukci a tím k omezení svobody, základních funkcí společnosti, její prosperity, dobra a rozvoje.

Tajemství obecného dobra a udržitelného rozvoje společnosti tak spočívá ve zmíněných komponentách důvěry, účelném využívání zdrojů, v kvalitě institucionálně-politického prostředí, seberealizaci člověka při jeho neustálé vnitřní reflexi, v dodržování pravidel, ve skutečné výrobě, na rozdíl od dotací, spekulací nebo těžby pouze nerostného bohatství, které přináší krize z důvodu omezení jeho těžby nebo jeho nedostatku.

Příkladem s prostředím, pravidly a dotacemi může být Řecko, jakožto *černý pasažér* v eurozóně, kdy není pravděpodobně až takovým problémem záchrana jeho finančního systému v rámci EU, ale skutečným problémem se jeví chování lidí v jejich nespolehlivosti, furianství, obcházení pravidel, očekávání neustálého přísunu dotací z EU a častým střídáním vlád, které z důvodu slibů pro přízeň voličů brzdí nutné reformy. Dalším příkladem z hlediska těžby nerostného bohatství může být současná nízká cena ropy, kdy i doposud silné ropné státy jako Saudská Arábie nebo Rusko musí omezovat své výdaje dosud běžné, což může vést při dalším omezení a propadech ceny ropy a nerestrukturalizované ekonomice ke značnému společenskému napětí a krizi, a to v důsledku ekonomického propadu. Z pohledu ekonomických zákonitostí se jeví převést legitimitu spekulací nejlépe do her nebo casina, nikoliv do globální ekonomiky. Tvořivá činnost by měla vždy převažovat, přičemž výnos z ní by měl vyšší než spekulace, a to jak z důvodů ekonomických, tak i etických. Prostřednictvím spekulací nelze zajistit dlouhodobě totiž jedno ani druhé. Proto je nutné vrátit se v tomto smyslu „ke kořenům“.

Kromě výše uvedených požadavků dále navrhuji zavést na základních školách jednoduché základy ekonomie a etiky, jakožto nauku o propojených vědách, která by mohla pomoci zajistit pevnější společenskou stabilitu do budoucna, a to i se zahrnutím různých sociálně-psychologických jevů a nástrah, na jejichž základě by bylo možné prostřednictvím přirozenosti člověka zkoumat jeho pozitivní i negativní polohy, od dobra a ctností po hrdinství a na druhé straně od zbabělosti, neřestí až po zlo.

Odkazy experimentů jsou totiž stále živé, neboť jak pravil Philip Zimbardo: „*Většina lidí v silných situacích, které jsou pro ně zcela nové, zklame, podlehne, podvádí, lže, zraňuje ostatní. Aby k tomu nedošlo, musíme pochopit, které síly to spouštějí. A za druhé pochopit, kdo jsou ti lidé, kteří odolají. My je považujeme za hrdiny, protože nesklouznou do toho bahna. Víme toho hodně o tom, proč a jak se z dobrých lidí stávají zlí. Nevíme nic o tom, jak se z obyčejných lidí stávají hrdinové.*“

Seznam použitých zkratk

CDO – Collateralized Debt Obligation (zajištěná dluhová obligace)

CDS – Credit Default Swap (swap úvěrového selhání, resp. pojištění proti nesplacení dluhopisu)

CRA – Community Reinvestment Agency (Agentura pro podporu financování příjmově slabších obyvatel)

ECB – European Central Bank (Evropská centrální banka)

EHM – Efficient Market Hypothesis (hypotéza efektivity trhu)

EMU – European Monetary Union (Evropská měnová unie)

EU – Evropská unie

FED – Federal Fund Rate (Federální rezervní fond/Americká centrální banka)

FHFA – Federal Housing Finance Agency (Federální regulační úřad pro financování bydlení)

G7 – Groupe of Seven (sdružení sedmi nejvyspělejších zemí světa)

HDP – Hrubý domácí produkt (ukazatel výkonnosti ekonomiky)

HIV – Human Immunodeficiency Virus (virus způsobující selhání imunity člověka)

LIBOR – London InterBank Offered Rate (průměrná mezibankovní úroková sazba)

MMF – Mezinárodní měnový fond

PRMS – Papežská rada pro mír a spravedlnost

RBCT – Real Business Cycle Theory (teorie reálného hospodářského cyklu)

REH – Rational Expectations Hypothesis (hypotéza racionálního očekávání)

Seznam literatury a dalších zdrojů

AKERLOF George, SHILLER Robert, *Živočišné pudy – Jak lidská psychologie řídí ekonomiku*, Praha, Dokořán a Argo, 2010, 303 s. ISBN 978-80-7363-299-1 (Dokořán), ISBN 978-80-257-0335-9 (Argo).

ETZIONI Amitai, *Morální dimenze ekonomiky*, Praha, Victoria Publishing, 1995, 243 s. ISBN 80-85865-19-X.

FINN Daniel, *The Moral Dynamics of Economic Life*, Oxford University Press, 2012, 192 s. ISBN 978-0199858330 – rec. MAŠEK V., Praha, KTF UK, 2015, 6 s.

FRIEDMAN Milton, *Za vším hledej peníze*, 1. vydání, Praha, Grada Publishing, 1997, 264 s. ISBN 807169-480-0.

HAYEK Fridrich August, *Právo, zákonodárství a svoboda*, Praha, Prostor, 2011, 560 s. ISBN 978-80-7260-253-7.

KLUSOŇ Václav, *Instituce a odpovědnost*, Praha, Karolinum, 2004, 390 s. ISBN 9788024607221.

LORENCOVÁ Hana, ROHLÍKOVÁ Petra, *Základy psychologie a sociologie pro ekonomy*, Praha, Vysoká škola ekonomie a managementu, 2009, 194 s. ISBN 978-80-86730-45-5.

LUNGOVÁ Miroslava, *Hospodářská krize 2008-2009 - Analýza příčin*, Technická univerzita v Liberci, Ekonomická fakulta - katedra ekonomie, 2011, 30 s.

MARX Reinhard, *Kapitál*, Praha, Academia, 2013, 212 s. ISBN 978-80-200-2191-5.

MLČOCH Lubomír, *Ekonomie důvěry a společného dobra*, Praha, Karolinum, 2006, 195 s. ISBN 80-246-1188-0.

MUSÍLEK Petr, *Analýza příčin a důsledků české finanční krize v 90. letech*, Výzkumná studie VŠE, katedra bankovníctví a pojišťovnictví, Grantová agentura České republiky, 2004, 64 s. GA402/02/1308.

MUSÍLEK Petr, Příčiny globální finanční krize a selhání regulace, In: *Český finanční a účetní časopis*, 2008, roč. 3, č. 4, s. 6-20. ISSN: 1802-2200.

NEJESCHLEBA Tomáš a kol., *Pojetí svobody v dějinách a současnosti filozofie*, 1. vydání, Brno, CDK, 239 s. ISBN 978-80-7325-331-8.

PAPEŽSKÁ RADA PRO MÍR A SPRAVEDLNOST, *Kompendium sociální nauky církve*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2008, 534 s. ISBN 978-80-7195-014-1.

PAVELKA Tomáš, *Mikroekonomie*, Praha, Vysoká škola ekonomie a managementu, 2008, 293 s. ISBN 978-80-86730-37-0.

PŘIBÁŇ Jiří, *Právo a dobro*, Praha, SLON, 2011, 270 s. ISBN 978-80-7419-045-2.

PSYCHOLOGICKÝ ÚSTAV PP UK – soubor textů z diskusního fóra, *Morální dimenze ekonomiky – iluze, nebo imperativ?* Praha, Zdeněk Černý – Agora, 2004, 79 s. ISBN 80-86820-00-9.

PUTNOVÁ Anna, SEKNIČKA Pavel, *Etické řízení ve firmě*, Praha, Grada Publishing, 2007, 166 s. ISBN 978-80-247-1621-3.

SEDLÁČEK Tomáš, *Ekonomie dobra a zla*, 2. vydání, Praha, Nakladatelství 65. Pole, 2012, 367 s. ISBN 978-80-87506-10-3.

SEDLÁČKOVÁ Markéta, *Důvěra a demokracie*, Praha, Sociologický ústav AV ČR, 2012, 271 s. ISBN 978-80-7419-058-2; 978-80-7330-207-8.

SEKNIČKA, Pavel, *Etika v podnikání* [online]. 2015. [cit. 2015-09-02]. Dostupné z WWW:<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:XLtfBexjW5EJ:www.prf.cuni.cz/dokumenty-download/1404047277/+&cd=1&hl=cs&ct=clnk&gl=cz>

SEN Amartya, *Etika a ekonomie*, Praha, Vyšehrad, 2002, 120 s. ISBN 80-7021-549-6.

SOKOL Jan, *Etika a život*, Praha, Vyšehrad, 2010, 240 s. ISBN 978-80-7429-063-3.

SOKOL Jan, *Moc, peníze a právo*, Praha, Vyšehrad, 2015, 304 s. ISBN 978-80-7429-638-3.

RAWLS John, *Teorie spravedlnosti*, Praha, Victoria Publishing, 1995, 364 s. ISBN 80-85605-89-9.

REJNUŠ Oldřich, *Finanční trhy*, 4. vydání, Praha, Grada Publishing, 2014, 768 s. ISBN 978-80-247-36716.

URBAN Jan, *Ekonomie bez mýtů a iluzí*, Praha, Grada Publishing, 2014, 208 s. ISBN 978-80-247-4132-1.

URBAN Lukáš, *Sociologie trochu jinak*, 2. vydání, Praha, Grada Publishing, 2011, 272 s. ISBN 978-80-247-3562-7.

VAROUFAKIS Yanis., *Globální Minotaurus*, 1. vydání, Praha, Rybka Publishers, 2013, 280 s. ISBN 978-80-87067-09-3.

ZIMA Petr, *Základy práva*, Praha, Vysoká škola ekonomie a managementu, 2010, 283 s. ISBN 978-80-86730-56-1.

ZÁKON č.1/1993 Sb, Ústava České republiky, Usnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb, o vyhlášení *Listiny základních práv a svobod* jako součásti ústavního pořádku České republiky, Ostrava, Sagit, 240 s. ISBN 978-80-7208-938-3.

ceskatelevize.cz, Ekonomika. *Americký sen energetické firmy Enron skončil bankrotem*. [online]. 2011. [cit. 2015-11-19]. Dostupné z WWW: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/1206300-americky-sen-energeticke-firmy-enron-skoncil-bankrotem>

cnb.cz, Slovník. *Volatilita*. [online]. 2015. [cit. 2015-11-20]. Dostupné z WWW: <http://www.cnb.cz/cs/obecne/slovník/v.html>

databazeknih.cz, Adam Smith. *Životopis*. [online]. 2015. [cit. 2015-11-01]. Dostupné z WWW: <http://www.databazeknih.cz/zivotopis/adam-smith-6777>

finance.cz, Zprávy. *Sekuritizace-novodobý globální trend s následky krize*. [online]. 2010. [cit. 2015-12-02]. Dostupné z WWW: <http://www.finance.cz/zpravy/finance/261776-sekuritizace-novodoby-globalni-trend-s-nasledky-krize/>

finmag.cz, Ekonomika. *Proč nemá Řecko šanci přežít v eurozóně*. [online]. 2015. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z WWW: <http://finmag.penize.cz/ekonomika/296329-proc-nema-recko-sanci-prezit-v-eurozone>

chovani.eu, Země, státy, oblasti. *Řecko*. [online]. 2016. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z WWW: <http://www.chovani.eu/recko/c118>

idnes.cz, Ekonomika. *Saudům dochází peníze. Zdražují a zvažují privatizaci ropného gigantu*. [online]. 2016. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z WWW: http://ekonomika.idnes.cz/saudska-arabie-zvazuje-prodej-akcii-ropneho-gigantu-aramco-po1-eko-zahranicni.aspx?c=A160108_162930_eko-zahranicni_rts

ihned.cz, Byznys. *Propad cen ropy oslabuje rozpočty jihoamerických zemí. Saudové chystají rozsáhlou privatizaci*. [online]. 2016. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z WWW: <http://byznys.ihned.cz/c1-65079380-propad-cen-ropy-oslabuje-rozpocety-jihoamerickyh-zemi-a-ruska-saudove-chystaji-rozsahlou-privatizaci>

investicniweb.cz, *Jak se baví analytici? Neztraťte se v moři zkratk amerikanismu – I.díl*. [online]. 2012. [cit. 2015-12-04]. Dostupné z WWW: <http://www.investicniweb.cz/univerzita/zajimavosti/2012/3/7/jak-se-bavi-analytici-neztrate-se-v-mori-zkratek-amerikanismu-1-dil/strana/3/>

investicniweb.cz, *Ruská centrální banka snížila odhad ceny ropy na letošní rok*. [online]. 2016. [cit. 2016-02-12]. Dostupné z WWW: <http://www.investicniweb.cz/zpravy-z-trhu/2016/2/12/ruska-centralni-banka-snizila-odhad-ceny-ropy-na-letosni-rok/>

novinky.cz, Ekonomika. *Řecký dluh stoupl na 177 procent HDP*. [online]. 2015. [cit. 2016-02-13]. Dostupné z WWW: <http://www.novinky.cz/ekonomika/367078-recky-dluh-stoupl-na-177-procent-hdp.html>

patria.cz, *Hledání cesty pro Řecko pokračuje: důvěra je klíč*. [online]. 2015. [cit. 2015-11-01]. Dostupné z WWW: <http://www.patria.cz/zpravodajstvi/2957622/hledani-cesty-vpred-pro-recko-pokracuje-duvera-je-klic.html>

penize.cz, Světová ekonomika. *Jak Řecko přišlo k dluhům*. [online]. 2015. [cit. 2016-02-28]. Dostupné z WWW: <http://www.penize.cz/svetova-ekonomika/299265-jak-recko-prislo-k-dluhum>

psychologie.cz, *Jak může chutnat moc*. [online]. 2010. [cit. 2016-02-13]. Dostupné z WWW: <http://psychologie.cz/jak-muze-chutnat-moc/>

psychologie.cz, *Milgramův brutální experiment*. [online]. 2010. [cit. 2016-02-13]. Dostupné z WWW: <http://psychologie.cz/milgramuv-brutalni-experiment/>

Přílohy

Příloha č. 1 – Adam Smith a Enron

Adam Smith se narodil v roce 1723. Od roku 1737 do roku 1740 studoval na univerzitě v Glasgow řečtinu, logiku, filozofii, matematiku a fyziku. V této době se aktivně podílel na činnosti prvního ekonomického klubu na světě. Jeho učitelem morální filozofie byl Francis Hutcheson. Po završení studia od roku 1740 pokračoval ve studiích na univerzitě v Oxfordu. V roce 1751 zde byl zvolen profesorem logiky a o rok později profesorem mravní filozofie. V roce 1759 publikoval svoji první práci *Teorie mravních citů*. V roce 1767 až 1773 se věnoval psaní knihy *Bohatství národů*. Toto dílo mělo veliký úspěch již za jeho života, vyšlo v pěti vydáních a bylo přeloženo do francouzštiny a němčiny. Smith se díky tomuto dílu stal uznávanou ekonomickou autoritou v Anglii i v zahraničí. Smithovi přednášky na Glasgowské univerzitě měly čtyři části: první byla přirozená teologie, druhá byla etika, třetí nauka o spravedlnosti a čtvrtá o politické ekonomice. Obsah jeho přednášek bylo převážně pojednání z jeho díla *Teorie mravních citů*. Adam Smith je uváděn s přívlastkem národohospodář. Pro jeho hlavní dílo *Bohatství národů* se zapomíná na dílo *Teorie mravních citů*, kde vychází Smith ze skutečnosti přirozené sympatie a vysvětluje nejsložitější mravní vztahy. Tyto představy vedou k závěru, že jednotlivci nejsou přirozeně egoističtí, že mají potřebu se spontánně sdružovat a že není potřeba vnějšího zásahu, aby vznikl společenský život. Smith chápe člověka jako společenskou bytost a klade důraz na lítost a soucit, emoce, jež pociťujeme nad neštěstím druhých a schopnost empatie. Svou nauku o ekonomické teorii postavil na zájmu jednotlivce o sebe sama (egoismus).

Zdroj: databazeknih.cz (2015)

Enron - zpočátku to všechno vypadalo jako klasický příběh o naplnění amerického snu. Z malé provinční firmy se postupně stal globální hráč na energetickém trhu. Její zakladatel Kenneth Lay byl vychvalován jako inovátor energetického trhu, rozdával miliony na charitu, přátelil se s americkými prezidenty a členům Kongresu pravidelně přispíval na kampaně. Dne 2. prosince 2001 ale přišel šok. Enron kvůli účetním podvodům vyhlásil bankrot, který se tehdy do dějin zapsal jako největší firemní bankrot v dějinách USA. Kolaps Enronu připravil o práci tisíce lidí a smazal majetek akcionářů za více než 60 miliard dolarů. Ti, kteří dostatečně nerozložili zdroje svých penzijních plánů, přišli také o peníze na důchod. Z důchodových účtů takto zmizely více než dvě miliardy dolarů.

Všechno začalo v roce 1984, kdy Lay převzal vedení Houston Natural Gas. Tu o rok později spojil s firmou Inter North a zformoval Enron, jehož hlavní obchodní komoditou byl plyn a elektřina. Během patnácti let udělal z firmy sedmičku v žebříčku Fortune 500 s ročním obrátem přes sto miliard dolarů. V té době byl Lay oslavován jako „mesiaš“, patřil k vysokým podnikatelským kruhům a netajil se svými styky s prezidentem Georgem Bushem. Lay byl od vzniku Enronu předsedou správní rady a zároveň generálním ředitelem, tedy nejvyšším manažerem společnosti.

V únoru 2001 funkci generálního ředitele převzal Jeffrey Skilling, který se jí ale již v srpnu nečekaně vzdal. Brzy začaly vycházet najevo účetní podvody. Enron nejprve přiznal, že v uplynulých čtyřech letech nadhodnotil své účetnictví o více než 600 milionů dolarů. Akcie Enronu navíc klesly pod dolar, firma tak vyhlásila bankrot. Cílem podvodů bylo zachování vysokých cen akcií Enronu, z nichž měli šéfové firmy díky motivačním programům vysoké bonusy. Nejprve se do účetnictví zanášely ještě neuskutečněné obchody, později se zakládaly dceřiné firmy, které na sebe braly různé obchodní závazky. Zakrývaly tak skutečnou zadluženost Enronu. Skandál tehdy vyvolal šok na Wall Street a odstartoval vlnu podobných případů.

Smutně proslulým se stal Layův výrok „můžu upřímně říct, že jsem ještě nikdy neměl z Enronu tak dobrý pocit jako nyní“, jenž pronesl tři měsíce před tím, než vyšla najevo obří díra v účetnictví firmy. Krach Enronu překonal až bankrot WorldComu z roku 2002 a několik dalších obřích bankrotů z krizových let 2008 a 2009.

Zdroj: ceskatelevize (2011)

Příloha č. 2 – Tulipánová krize

Jedná se o jeden z nejznámějších a nejstarších případů splasknutí spekulativní bubliny na komoditním trhu, datující se do let 1634-1637, kdy se tato bublina vytvořila na trhu s cibulkami tulipánů a velkou silou zachvátila nejen tehdejší Holandsko, ale i okolní země. Ve velmi krátké době se cibulky tulipánů takřka přes noc staly vyhledávaným módním artiklem a jejich ceny, tlačeny spekulacemi obchodníků, šlechticů i sedláků se vyšplhaly do závratné výše.

Holandsko a ostatní země zachvátila tulipánová mánie, kdy cibulky tulipánů byly prodávány na váhu podobně jako obilí či jiné plodiny. Neměl-li někdo hotové peníze, mohl za ně platit domy, pozemky, šperky, zvířaty nebo jiným majetkem. Zpočátku nevinná záliba, se proměnila ve zhoubné a ničivé šílenství, které ožebračilo všechny vrstvy obyvatelstva. Všichni byli ochotni zaplatit za cibulku tulipánu, sugestivně hypnotizováni davem, téměř cokoliv. Klenoty, zlato, kočáry, koňská spřežení, domy...

Spekulace na růst ceny tulipánů dosáhla takových rozměrů, že aristokrat, kupec či služka, kupovali cibulky tulipánů ve víře, že jejich ceny budou stále růst a oni získají při jejich prodeji závratné bohatství. Tulipány tak přestaly plnit roli okrasné květiny pro potěšení, ale staly se předmětem přehnané a vášnivé spekulace. Ovšem stejně rychle, jak se vyšplhaly ceny cibulek tulipánů do neuvěřitelných výšek, stejně rychle počátkem roku 1637 zkolabovaly, neboť kupující najednou opustila víra v jejich další cenový růst.

Tulipánové šílenství totiž narostlo do takového rozsahu, že podkopalo a zničilo základy a podstatu jakéhokoliv spolehlivého obchodu. Situace se dostala tak daleko, že cibulka tulipánu o stejné váze jako zlato, byla mnohem dražší než toto zlato. Optimistické cítění a nálady davu ovládaného spekulativní bublinou dospěly vrcholu. Důvěra na další růst cen zmizela a cenová bublina splaskla a sny o závratném bohatství zůstaly u překvapených spekulantů bez naplnění.

Následně byla platnost všech uzavřených a dohodnutých termínových smluv na nákup nebo prodej tulipánových cibulek Holandskem formálně zrušena a mnoho lidí přišlo o své peníze, jelikož jim v rukách zůstaly pouze téměř bezcenné a neprodejně cibulky tulipánů. Veškeré pokusy o znovuoživení cen tulipánů vyšly naprázdno. V létě roku 1637 se cibulka tulipánu obchodovala za 5 - 10% své tehdejší ceny, přičemž dnes se prodává zhruba za 1/1000 ceny z období vrcholného tulipánového šílenství.

Zdroj: Musílek (2004, 43-44)

Příloha č. 3 – Milgramův a Stanfordský experiment

Milgramův experiment

Z etického hlediska velmi diskutabilní pokus, který provedl na začátku šedesátých let Stanley Milgram, zaznamenal mnohem větší ohlas než kalifornský vězeňský experiment, jež je z podobného soudku. Patrně také proto, že byl několikrát replikován se stejným výsledkem, a to i v případech, že účastníci celý scénář znali. Autor sám publikoval jak smysl, průběh a výsledky svého experimentu, tak shrnující přehled a stanovisko včetně kritických ohlasů a některých svých reakcí na ně.

K realizaci experimentu ho údajně motivovaly výpovědi Eichmanna a dalších válečných zločinců, kteří prohlašovali, že sami by se nikdy hromadného vraždění a dalších zločinů proti lidskosti nedopustili, ale protože k němu měli příkaz, museli prostě poslechnout. Zaštitěn slavnou Yale University začal získávat dobrovolníky pro pokus zaměřený na paměť a učení. Když se dobrovolník dostavil, byl seznámen s přísně vyhlížejícím experimentátorem a též s přátelsky vyhlížejícím druhým dobrovolníkem. Experimentátor oběma vysvětlil, že v této fázi se pokus zaměřuje na vliv trestu na učení; jeden z účastníků bude trestající „učitel“ a druhý „žák“. Losem pak bylo rozhodnuto, že dobrovolník, který se dostavil na inzerát, bude učitelem, zatímco druhý žákem. Ten byl zaveden do místnosti, kde byl připoután ke křeslu a na předloktí mu byly umístěny elektrody, zatímco učitel ve druhé, přepážkou oddělené, části místnosti byl posazen před generátor elektrických šoků.

Kdo nese odpovědnost?

Učitel dostal list s dvojicemi substantiv, z nichž přečetl žákovi první a ten měl na to odpovědět druhým. Pokud odpovídal správně, pokračovalo se dál, pokud se zmýlil, nebo neodpověděl, měl učitel za úkol dát mu postupně po 15 voltech stoupající elektrický šok od 15 V do 450 V. Učitel se domnívá, že skutečně uděluje elektrošoky, aparatura však není pod proudem a jeho žák je herec, který předstírá bolestivé reakce. Když chce žák ukončit celý postup, experimentátor říká učiteli, že musí pokračovat dál. Na otázku učitele, kdo je odpovědný za možnou újmu, ujišťuje ho experimentátor, že on a jeho pracoviště. Žák nařiká stále více a experimentátor říká: „Musíte pokračovat.“ A tak se 65 % „učitelů“ dopracovalo až k 450V šoku, přičemž žádný z celého souboru neprojevil přání experiment ukončit dříve, než při hodnotě 300 V. Šokovali „žáka“, i když zmlknul v předstírané agonii. Tak Milgram prokázal, že nelidské a kruté zacházení s druhou osobou nemusí být podmíněno sadismem, ale pouhou poslušností. V Německu se při opakování pokusu našlo dokonce 85 % poslušných.

Mučený si za to může sám

Určitým překvapením bylo zjištění, že mnoho „učitelů“ prohlásilo, že jejich „žák“ si za své utrpení může sám: jednak se sám přihlásil do pokusu a souhlasil s ním a za druhé, neuměl svůj úkol a na zadání odpovídal nesprávně.

Zdroj: psychologie.cz (2010)

Stanfordský vězeňský experiment

Stanfordský vězeňský experiment vyprojektoval a v roce 1971 realizoval Philip Zimbardo, který chtěl ověřit svou myšlenku, že chování člověka je determinováno prostředím a rolí, kterou v něm zaujme. Byl to jakýsi kontrapunkt k Milgramovu experimentu, v němž se jedinec ocitl pod tlakem druhé osoby na krátkou dobu; v Zimbardově pokusu neovlivňovalo jednání nic jiného, než zadané sociální uspořádání a experiment měl trvat mnohem déle, a to celé dva týdny. Jak pobíhal?

V areálu Stanfordovy univerzity nechal vybudovat Zimbardo věrnou napodobeninu vězení. Placení dobrovolníci (15 USD na den) byli vybráni na základě novinového inzerátu a ze 75 přihlášených bylo na základě osobnostních charakteristik vybráno 24 mentálně a emočně nejstabilnějších mladých mužů většinou ze střední společenské vrstvy a ti byli rozděleni na 12 „vězňů“ a 12 „dozorců“. Dozorci byli vystrojeni ve vojenském stylu, dostali dřevěné obušky a zrcadlové brýle k zamezení očního kontaktu a byli instruováni v tom smyslu, že není dovoleno fyzické trestání vězňů. Zimbardo sám vystupoval jako jeden z dozorců, aby mohl být aktivně přítomen pokusu a zaznamenat jeho průběh.

Vězni byli oblečeni do levných halen a nebylo jim povoleno žádné spodní prádlo. V kontaktu s dozorcí se měli hlásit pouze přiděleným číslem. Kolem kotníku měli upevněný tenký řetěz, který jim měl připomínat jejich postavení. Podmínky byly tvrdé, na spaní dostali jen matraci a také jídlo bylo velmi skromné. Měli zůstat doma do začátku experimentu; ten zahájila lokální policie, která je zatkla a obvinila z loupežného přepadení. Policie v Palo Alto souhlasila s účastí v experimentu a přesně napodobila standardní postup: vězňům byla přečtena jejich práva, byli vyfotografováni, byly jim sejmuty otisky prstů, byli svlečeni, prohledáni, odhmyzeni a zavedeni do cel, které měly být jejich domovem další dva týdny.

Průběh experimentu byl překvapivý jak pro aktéry, tak především pro tvůrce experimentu, zvrhnul se velice rychle, jak rychle se zjevila nelidská a temná stránka osobností účastníků. Vězni byli podrobena šikaně, trestům a ponižování ze strany dozorců a u řady z nich se začaly projevat známky těžkého mentálního a emočního stresu. Ve druhém dnu vězni zorganizovali hromadnou revoltu a vzpouru proti nelidským podmínkám. Dozorci museli pracovat přes čas a rozhodli se likvidovat vzpouru použitím hasicích přístrojů. K tomuto počínání nedal Zimbardo žádný pokyn; celý plán vyšel z iniciativy dozorců.

Během pokusu vykazala třetina dozorců extrémní projevy sadismu a sám Zimbardo byl zčásti celou atmosférou pohlcen a proti krutostem nijak nezasáhl. Velmi záhy museli být z pokusu vyřazeni dva vězni, kteří vykazovali extrémní projevy stresu. Zajímavé bylo, že žádný další vězeň nechtěl ukončit pokus předčasně, všichni se přizpůsobili velmi rychle a akceptovali svou roli.

Zdroj: psychologie.cz (2010)

Příloha č. 4 – Závislost na ropě

Propad cen ropy oslabuje rozpočty jihoamerických zemí a Ruska. Saúdové chystají rozsáhlou privatizaci

Ropa je nejlevnější od roku 2004, v pondělí se severomořský Brent obchodoval za 33 dolarů za barel. Levná ropa zhoršuje rozpočtové příjmy a růst v Saudské Arábii, Rusku a v zemích Latinské Ameriky. Další prudké posílení americké měny mohlo snížit ceny ropy Brent až na 20 dolarů. Padající ceny ropy oslabují hospodaření zemí, které jsou na vývozu této komodity závislé. Země jako Saudská Arábie nebo Argentina se snaží nahradit chybějící příjmy prodejem státního majetku nebo devalvací měny. Ropa, jejíž cena se minulý týden propadla o deset procent, je na nejnižší úrovni od roku 2004. Typ Brent se v pondělí ráno v Londýně obchodoval za 33 dolarů za barel. Trh s ropou a plynem na počátku roku zareagoval na turbulence na akciových trzích v Číně. Největší globální spotřebitel energií zažívá zpomalení hospodářského růstu a investoři na celém světě se obávají nižší poptávky.

Zdroj: ihned.cz (2016)

Saudům dochází peníze. Zdražují a zvažují privatizaci ropného gigantu.

Benzinové pumpy v Saudské Arábii se počátkem týdne ocitly v obležení tamních motoristů. V zemi, kde litr benzínu stál v přepočtu čtyři koruny, to nebyl běžný pohled. Řidiči chtěli v předstihu natankovat ještě za staré ceny – vláda totiž cenu před koncem týdne plošně zvedla o polovinu, na šest korun. Nízké ceny ropy, které atakují hranici 33 dolarů za barel, se tak začínají hlouběji projevovat na vnitřní politice blízkovýchodního království. A dražší tankování je začátek. Obyvatelé Saudské Arábie si budou muset připlatit za vodu a elektřinu. Změny dozná i tamní daňový a důchodový systém. Vláda navíc oznámila, že omezí investice na výstavbu nových silnic a budov. Za jiných okolností běžné škrty představují pro ropnou monarchii závažnější problém. Státní rozpočet Rijádu je totiž ze 75 procent financován výnosy ropného průmyslu. Experti neočekávají, že by se cena ropy měla v nejbližší době vrátit k někdejší 100 dolarům za barel. Pokud se však nezotaví alespoň na 50 dolarů, Saudům podle odhadů Mezinárodního měnového fondu do pěti let dojdou peníze. Naprostá většina obyvatel království jsou navíc státní zaměstnanci přímo závislí na výkonu rafinerií. Loni rozpočet Saudské Arábie vykázal rekordní deficit 367 miliard rijálů (2,4 bilionu korun), což bylo asi 15 procent HDP země. Rijád si je kritické situace vědom a snaží se získat peníze kdekoli, kde je to možné. Příležitost nabízí mimo jiné částečná privatizace státního majetku. Minulý pátek proto státní ropný gigant Aramco pro tisk uvedl, že „studuje možnost veřejné účasti na akciové struktuře společnosti“. Podnik reagoval na slova možného následníka saúdského korunního prince Muhamada bin Salmána pro britský týdeník The Economist. „Zkoumáme to a věřím, že se rozhodneme během příštích měsíců,“ řekl Salmán. „Osobně bych takový krok přivítal. Věřím, že je jak v zájmu saúdského trhu, tak v zájmu společnosti Aramco,“ dodal. Neupřesnil však, jak velký podíl by vláda byla ochotna prodat. Pokud k uvedení byť malé části společnosti na burzu dojde, mohlo by se jednat o vůbec největší úpis v historii kapitálových trhů.

Příloha č. 4 – Závislost na ropě

Hodnota firmy se totiž pohybuje podle analytiků mezi jedním až deseti biliony dolarů. Pro představu: HDP České republiky v roce 2014 činilo 205 miliard dolarů, tedy přinejlepším pětinu hodnoty společnosti Aramco.

Zdroj: idnes.cz (2016)

Ruská centrální banka snížila odhad průměrné ceny ropy na letošní rok

Ruská centrální banka snížila odhad průměrné ceny ropy na letošní rok na 35 dolarů za barel, zatímco dosud počítala s cenou 50 dolarů. Uvedl to v pátek první viceguvernér banky Dmitrij Tulin. Cena severomořské ropy Brent, od které se odvíjí propočet exportu ropy z Ruska, se od začátku letošního roku většinou drží pod hranicí 35 dolarů za barel. V letech 2017 až 2018 prognóza ruské centrální banky počítá s průměrnou cenou 45 dolarů za barel, uvedla agentura Reuters. Kvůli převisu nabídky nad poptávkou se světové ceny ropy od poloviny roku 2014 propadly o více než 70 procent. Dnes Brent stojí méně než 32 dolarů za barel. Levná ropa způsobuje Rusku vážné problémy. Hrubý domácí produkt (HDP) se loni propadl o 3,7 %, a zaznamenal tak nejvýraznější pokles od roku 2009, kdy světovou ekonomiku svírala globální finanční krize. Hospodářskou situaci v Rusku nyní komplikují i sankce, které na Moskvu uvalily západní země kvůli jejímu postupu v ukrajinské krizi. Rusko je největším producentem ropy na světě. V lednu se těžba ropy v Rusku vyšplhala na nové postsovětské maximum 10,88 milionu barelů denně z 10,80 milionu barelů denně v předchozím měsíci. Prodej ropy a zemního plynu zajišťuje v Rusku více než polovinu příjmů státního rozpočtu.

Zdroj: investicniweb.cz (2016)

Příloha č. 5 – Problematika Řecka

Řecko

Řecká hrdost, nedochvilnost a furiantství

Řecká národní hrdost je ve světě proslulá. Setkáme se s ní i v řeckých tavernách či kavárnách při hlasitých diskuzích pravidelných návštěvníků o politice. Naprosto převažují muži, kteří jsou zvyklí trávit večery pospolu při popíjení ouza (anýzovky) nebo retsiny (víno s chutí pryskyřice). Hrají šachy nebo karty, nebo nakouknou do novin a hned si mají o čem povídat. Živo je v tavernách až do dvou do rána, pravá noc začíná až po třetí hodině. Nejhorší je pro Řeka samota (řecky eremia - zároveň znamená pustinu). Na přátelské schůzky se zásadně nechodí včas, jinak by byl člověk označen jako koroido, tj. ten, kdo ztratil své furiantství. Čekat sám na příchod přátel je ostuda, a tak se kolem míst schůzek odehrává jakýsi rituální rej: první návštěvníci krouží kolem místa srazu tak dlouho, až někdo z nich ztratí nervy a přijde první, teprve pak se tam nahnou ostatní. Řek si takto hájí své filotimo, tzn. osobní hrdost a čest.

Tradiční role ženy

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem o řeckém pospolitém způsobu života bude tato kapitola obsahovat jen několik málo informací. Většina řeckých žen nepracuje (z tisíce asi jen dvě jsou zaměstnané), starají se tedy o domácnost. Soukromí - řecky "idiotikos" - není, jak už z pojmenování soudíme, pro muže nijak přitažlivé. Manželovi se žena zavděčí nejvíce tím, že mu porodí syna. S narozením dcery totiž jdou ruku v ruce starosti o její věno, protože bez něj by totiž těžko sháněla ženicha. Nejčastěji se rodiče snaží sehnat dceři byt, který je v případě rozvodu její jedinou jistotou. Jinak ženy tráví většinu svého času čekáním na muže. Emancipace je v těchto končinách pojem takřka neznámý.

Souhlasím nebo nesouhlasím

Pro nás jsou tato gesta v řeckém pojetí poněkud méně srozumitelná. Proč? Jako by Řekové svojí mluvou těla naznačovali pravý opak než my. Souhlas se vyjadřuje otáčením hlavy zprava doleva a zpět, jako u nás při nesouhlasu, jen trochu pomaleji. Nesouhlas se projevuje jedním kývnutím hlavy zdola nahoru, které je podobné našemu souhlasu. My však začínáme pohyb shora a často jej opětuje. Je to jeden z nejdůležitějších odlišných projevů mimoslovní komunikace, o kterém musíme být před jednáním s Řeky poučení.

Mistři improvizace

Řekové mají vzácný dar: umějí se radovat z maličkostí. Štěstí se v jejich pojetí mísí s melancholií, což dokládají jejich písničky ve stylu rebetika (zachycuje pocit vyděděnců), které se hrají na zvláštní nástroj podobný mandolíně - buzuki. Řekové dovedou žít současností, nechtějí se obtěžovat myšlenkami na budoucnost. S tím souvisí i jejich nechuť plánovat, které se naplno projevuje ve volném čase. Jsou mistři improvizace, do divadla a do kina chodí většinou na poslední chvíli, jinak by z toho neměli to správné potěšení.

Příloha č. 5 – Problematika Řecka

Siesta

Charakteristickým rysem řeckého života je odpolední siesta, trvající 2-3 hodiny (většinou do 13 hodin), kdy skutečně Řekové - podobně jako Italové - uléhají k spánku. V centru Athén se rozkládá půvabný park, Národní zahrady, který v tuto dobu v letních měsících připomíná království Šípkové Růženky. Všichni leží v rozmanitých pozicích na lavičkách, na trávnicích nebo jen u cest a spí. Úředník vedle obchodníka, sekretářka vedle prodavačky. V tuto dobu je zavřena většina obchodů, bank, muzeí, siesta se dodržuje i v ubytovacích a stravovacích zařízeních.

Shovívavost dopravní policie

Vyznačuje se obdobnými charakteristikami jako italská, jenom je pokud možno ještě shovívavější v plnění předpisů, které si většina řeckých řidičů vykládá jako nezávazná doporučení. Proto se také můžeme stát obětí dopravní nehody z toho prostého důvodu, že budete chtít u značky "stop, dej přednost v jízdě" skutečně zastavit a narazí do vás zezadu nepozorný řecký řidič, který něco tak nečekaného prostě nepředpokládá. Na řeckých ostrovech se pak setkáme s další raritou: na motorkách jezdí všechno, co má ruce a nohy, nejčastěji děti ve věku 12 let. Něčím tak zbytečným, jako je řidičský průkaz, si tady hlavu přiliš nelámou.

Zdroj: chovani.eu (2016)

Proč nemá Řecko šanci přežít v eurozóně

Problém je v tom, že konkurenceschopnost řecké ekonomiky nepůjde dopředu tak rychle jako konkurenceschopnost té německé. Nůžky se budou rozevírat pořád dál. To *pořád* není nutné brát doslova, ale řekněme pro příštích padesát let. Nejsou to jen dálnice, kterých se z eurofondů (tedy za cizí peníze) dá postavit habaděj, ale také duální vzdělávací systém, důchody, úřednický stav... to všechno jsou věci, které v Německu vznikaly desetiletí a desetiletí byly zdokonalovány. Ano, teoreticky by v Řecku mohl spadnout z nebe osvícený diktátor, který by řekl: Občané, teď budete dvacet let držet hubu a krok a potom bude dobře. Ale vážně jen teoreticky. Prakticky jsou v Řecku minimálně jednou za čtyři roky volby (od roku 2009 byly troje) a v každých z nich se před voliče může postavit někdo, kdo jim naslibuje hory doly – a je veta po krásných plánech.

Zdroj: finmag.cz (2016)

Řecký dluh stoupl na 177 procent HDP

Poměr řeckého veřejného dluhu k výkonu ekonomiky loni vzrostl.

Veřejný dluh Řecka loni v absolutním vyjádření klesl, a to na 317,1 miliardy eur z 319,17 miliardy eur v roce 2013. Ve vztahu k hrubému domácímu produktu se ale zvýšil. Dosáhl 177,1 procenta po předloňských 175 procentech.

Zdroj: novinky.cz (2015)

Příloha č. 5 – Problematika Řecka

Jak Řecko přišlo k dluhům

Pro odpověď je třeba jít o desítky let zpět. Začátkem 70. let bylo Řecko chudou, převážně agrární zemí, která však prožívala období růstu a byla téměř bez dluhů. Průmysl představoval asi 30 procent hrubého domácího produktu. V zemědělství pracovala většina Řeků, ale tento podíl rychle klesal. Řecko mělo šanci přilákat mezinárodní investory na levnou pracovní sílu a vybudovat si průmyslovou základnu.

Nestalo se tak z různých důvodů. Během první poloviny 70. let byla země do značné míry ekonomicky uzavřená vinou vojenské diktatury. Po znovuzavedení demokracie (1974) nebyli investoři vítáni z ideologických důvodů, které připomínaly tehdejší socialistické Československo: Je nepřijatelné, aby si cizí kapitalisté přivlastňovali nadhodnotu vytvořenou našimi dělníky! Ideologické námitky opadly po roce 1981, kdy Řecko vstoupilo do Evropského hospodářského společenství, předchůdce Evropské unie. Tehdy ještě 30,9 procenta zaměstnanců pracovalo v zemědělství. Liberalizace pohybu kapitálu se Řecka netýkala. Tentokrát z jiných důvodů.

V 80. letech rychle rostly příjmy pracujících. Farmáři získali tučný zdroj příjmů v podobě evropských zemědělských dotací. Tato zdánlivá výhoda utlumila tlak na zvyšování produktivity. Koncem 90. let evropské dotace činily 45 procent farmářských příjmů, přičemž dalších 16 připadalo na důchody od řecké vlády. Protože dotace nebyly doprovázeny tlakem na efektivitu, velkou část z nich agráři utratili na spotřebu, včetně luxusních městských bytů. O rozvoj podnikání se nestarali. Příklad: proslulý řecký olivový olej není snadné sehnat v obchodě. Zato najdete olej od mnoha italských a hlavně španělských producentů. Řekové dodnes prodávají svůj olej jako levnou komoditu Italům a Španělům, kteří jej zabalí a drazí prodají. Člověk nemusí být ekonom, aby si uvědomil cenový rozdíl mezi komoditou a značkovým výrobkem.

Řecko dostávalo masivní objem dotací nejen do zemědělství, ale také na tzv. kohezní účely – aby rychleji dosáhlo západní ekonomické výkonnosti. Vláda vyjednala velmi štedré podmínky: Řecko ročně dostávalo na dotacích 2,5 až 3 procenta hrubého domácího produktu, a to až do roku 2006. Jaký efekt měly tyto dotace? V první řadě nafoukly objem peněz v ekonomice. Peníze jsou dobrá věc, ale každý makroekonom ví, že když je jich příliš, škodí. Tlak na mzdy a náklady měl za následek, že Řecko během 80. let ztratilo výhodu levné ekonomiky. Investoři, kteří se do země nikdy nehrnuli, ztratili zájem úplně. Tak se stalo, že opěvované „evropské peníze“ zabily řecký průmysl dřív, než vlastně pořádně vznikl.

Dotace ale nebyly na vině samy. Dlouholetý předseda vlády Andreas Papandreu (ekonom, který vystudoval Harvard a v Berkeley byl dokonce děkanem ekonomické fakulty) nafoukl během 80. a 90. let státní dluh z 22,9 procenta na 112,2 procenta hrubého domácího produktu. Chtěl, aby se jeho voliči měli dobře – a o splácení nechtěl se starat budoucí generace. Což se právě děje.

Dluhová expanze měla stejný dopad na ekonomiku jako dotace. Peněz bylo dost, lidem se dařilo dobře, mzdy rostly – a Papandreova socialistická strana se těšila z volebních úspěchů. Výsledek? Průmysl má v současné době jen 16procentní podíl na řecké ekonomice. Pro srovnání: Bulharsko má 30procentní podíl průmyslu, Česko téměř 40procentní.

Zdroj: peníze.cz (2015)